

mikroarvuti
kasutamisjuhend **JUKU**

U. Praks.

MIKROARVUTI «JUKU» KASUTAMISJUHEND.

卷之三

Autorid: A. Amenberg, T. Arulaane, J. Freiberg, R. Haavel, V. Hanson, K. Jaaksoo, E. Jürviste, A. Kaukver, J. Lankots, K. Märtin, R. Paluoja, S. Siibak, T. Tommingas, I. Treikelder, T. Tönspoeg

Koostanud K. Märtin

Retsenseerinud dots. L. Võhandu

Kaane kujundanud H. Puzanov

M 52 Mikroarvuti «Juku» kasutamisjuhend / T. Arulaane, T. Tönspoeg, R. Haavel jt.; koostanud K. Märtin. — Tln.: Valgus, 1988. — 168 lk., ill.

ISBN 5-440-00143-3

«Juku» on väike lauaarvuti, mille kasutusalad võivad olla küllalt mitmekesised. «Jukule» on jätkohased: arvutustööd, arvutiöpe ja õppetöö näitlikustamine, süsteemide juhtimine, eksperimenti automatiserimine, andmetöötlus, tekstitöötlus ja bürooautomaatika. Eelkõige aga on «Juku» mõeldud kasutamiseks koolides arvutõpetuse õppevahendina.

M 2405000000-062 TL-7-9-86 32.81
902(15)-88

ISBN 5-440-00143-3

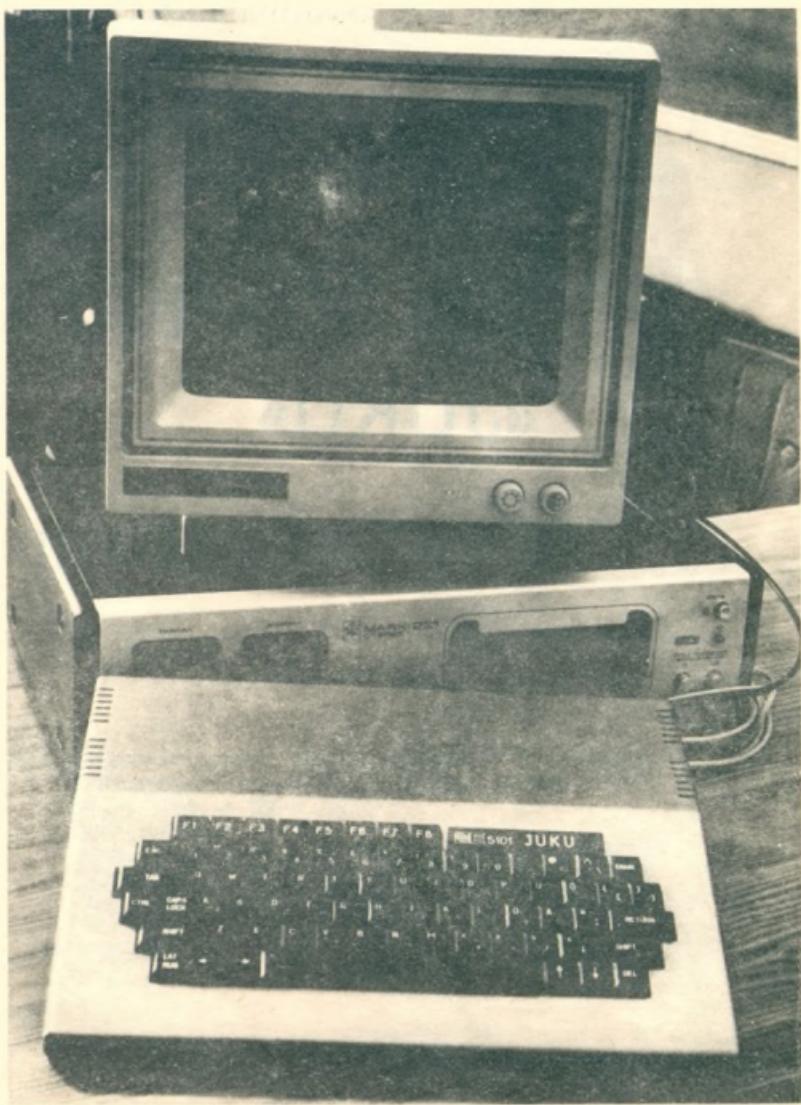
ENSV TA KI ARVUTUSTEHNika EKB

MIKROARVUTI «JUKU»

KASUTAMISJUHEND

TALLINN "VALGUS" 1988

卷之三

Magnetofoni ja teleriga ühendatud «Juku»

«Juku» on väike lauaarvuti, mille kasutusalad võivad olla küllalt mitmekesised. «Jukule» on jöukohased: — arvutustööd, — arvutiöpe ja õppetöö näitlikustamine, — süsteemide juhtimine, — eksperimendi automatiserimine, — andmetöötlus, — tekstitöötlus ja bürooautomaatika.

Eelkõige aga on «Juku» mõeldud kasutamiseks koolides arvutiõpetuse õppevahendina.

Kasutaja teeb end mõistetavaks tärkklaviatuuriga, mis võimaldab kasutada nii suuri kui väikesi vene ja ladina tähti, numbreid ja erimärke.

Et «Juku» saaks väljastada infot kasutajale, tuleb temaga ühendada **tavaline must-valge teler**, mis täidab üheaegselt nii tärk- kui ka graafilise kuvari funktsioone. Välissalvestiks on harilik magnetofon. «Juku» komplekti kuuluv kasutamisjuhend sisaldb põhiteatmeid aparatuuri kohta, süsteemitarkvara (püsimonitori, operatsioonisüsteemi, translaatorite, siluri, redaktori, teenindus- ja testprogrammide, andmesidemonitoride) programmistijuhendid ning juhised arvuti ülesseadmiseks ja kasutamiseks.

Arvuti tööprintsiipide ja põhimõtteskeemide üksikasjalikum selgitus sisaldb aparatuuri tehnilise kirjelduse köites, süsteemitarkvara detailne kirjeldus aga süsteemprogrammisti juhendis.

RIISTVARA

0 PÕHITEATMEID

0.1 STRUKTUUR

«Juku» on ehituselt paindlik, kasutaja saab varieerida tema koostist vajadustega ja võimalustega kohaselt (vt. joonis 0.1).

Keskseadme põhiplokk on magistraalstruktuuriga ning sisaldab mikroprotsessori, püsi- ja muutmälu, mitmesuguseid ajastuslülitusi, välisseadmete ühendamise liideseid ja põhisilmi pikendamist võimaldava puhvri.

Keskseadme koostises olev **videogeneraator** koos kõrgsagedusmodulaatoriga võimaldab kasutada kuvarina harilikku telerit. Eelistatud on must-valget telerit tunduvalt teravama ja vähem silmi väsitsava kujutise töttu.

Programmeeritav **taimer** koos sisseehitatud valjuhääldiga võimaldab tekitada mitmesuguseid heliefekte ning kasutada arvutit ühehäälse muusikariistana.

Reaalajakella baasil saab realiseerida täpse ajanäitaja, koos katkestus-süsteemiga võimaldab ta aga mingi objekti raaljuhdimist reaalajas.

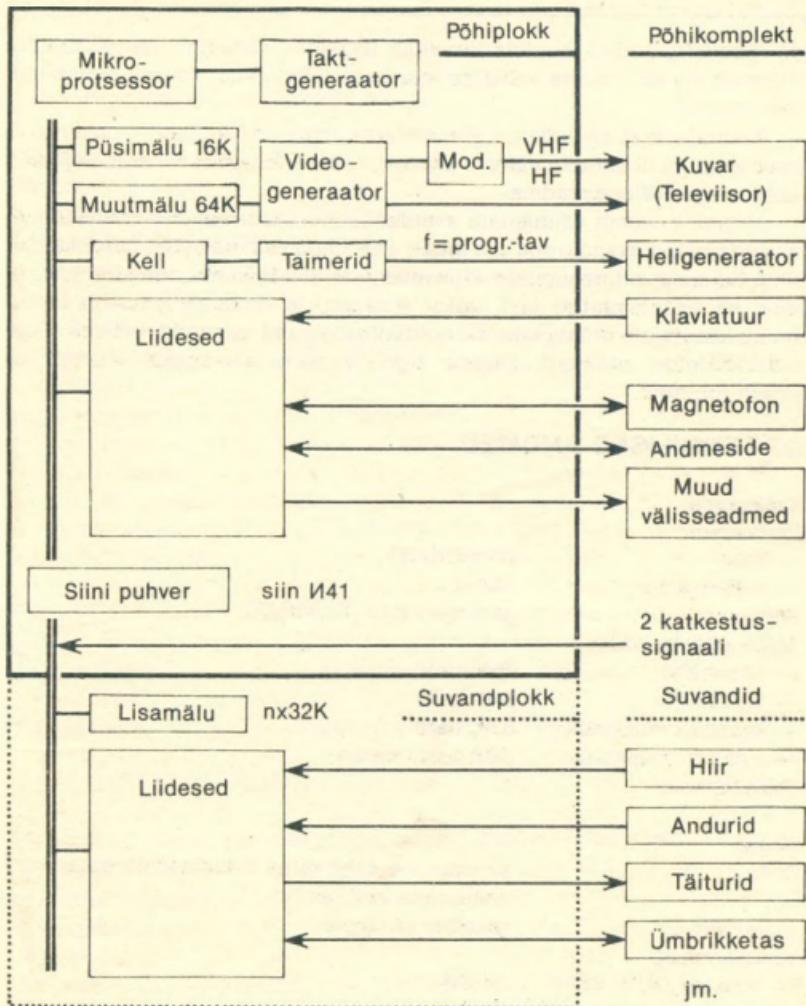
Välisseadmeid saab komplekteerida üsna vabalt, tingimata tuleb keskseadmega ühendada ainult **klaviatuuri** ja **kuvar** (=teler). Nende seadmete vahendusel toimub dialoog arvutiga. Arvutis kasutusel olevad ladina ning vene suur- ja väiketähed võimaldavad paindlikku tekstitöötlust, graafikarežiim aga mitmesuguste kujundite esitust ja töötlust.

Välissalvestiks võib olla standardne **magnetofon**; see laiendab arvuti kasutamisvõimalusi tunduvalt, eriti kui magnetofon on kaugjuhitav. Nii saab kasutada tunduvalt võimsamaid tarkvaravahendeid, luua andmepanku ja programmiteeke.

Andmeside liidesed on vahend lauaarvutite kohtvõrgu rajamiseks. Sellises võrgus saab õpetaja töhusalt jälgida õpilaste suhtlemist arvutiga ja sekkuda sellesse vajaduse korral oma arvuti kaudu, sooritada kontrolltöid

KESKSEADE

VÄLISSEADMED

Joonis 0.1. «Juku» konfiguratsioon

jne. Kohtvõrgu kõiki arvuteid ühendab üksainus kahejuhtmeline sideliin. Võimalik on ka arvutite vaheline kaugside telefoniliini kaudu, modemite vahendusel.

Kasutajavärat on liides, mille otstarbe määrab kasutaja — selle abil saab arvutiga ühendada näiteks printeri, lindiperforatori või muu digitaaljuhtimisega väljundseadme.

Järgmine samm võimaluste avardamisel on keskseadme laiendamine **suvandplokiga**: standardne siin lubab ühendada lisamälu (32K baidi kaupa) ning liideseid mitmesuguste välisseadmete (Ümbrikketta, kurSORIT juhtiva hiire, kõnesüntesaatori jm.) jaoks. Analoog- ja digitaalsignaalide liides annab kasutajale tööstusliku raaluhtimissüsteemi vahendid, millega saab sidustöödelda andmeid, juhtida signaalidega seadmeid, makette ja kasvõi roboteid.

0.2 TEHNILISED ANDMED

Keskseade

Protsessor:

— tüüp KP580ИК80

— taksagedus 2MHz

Põhisiin: standard И41 (alamhulk)

Mälu, põhimoodulis:

— püsimälu: 16K baiti

— muutmälu: 64K baiti

— kasutaja muutmälu: 53K baiti

— mälu laendatavus: 32K baidi kaupa

Reaalajakell:

1

Kuvar

Tüüp: standardne must-valge televiisor, video- või antennisisendi kaudu

Kuvatüübidi: graafika ja tärgid

Kuva formaat:

— ridu tärgirežiimis: 24 (20)

— tärke reas: 40 (64)

— graafikaraster: 320x240 (384x200) punkti

Tähestikud: ladina ja vene suur- ja väikelähed

Kuvamälu: 10K baiti, muutmälu ühisväljal

Klaviatuur

Klahve: 73
 Sisestuse kviteerimine: akustiline

Liidesustus

Magnetofoni liides:
 — edastuskiirus: 2400 boodi

— magnetofoni program-
 ne juhtimine koos fallide
 kiirotsingu süsteemiga

Kohtvõrgu liides:

— sideliini tüüp: juhtmepaar
 — kohtsiini pikkus: kuni 50 m
 — edastuskiirus: kuni 9600 boodi

Modemiliides: C2

Kasutajaväratid:

— sisendid ja väljundid: 24
 — värati koormatus: 1 TTL-sisend

Kasutajakatkestusi: 2

Tolde

Pinge: 220V-10%, 50Hz
 Võimsustarve: kuni 20W

Gabariidid: 350x300x70mm

0.3 KONSTRUKTSIOON

Mikroarvuti «Juku» konstruktsiooni põhisõlmed on järgmised:

- 1) arvutimoodul,
- 2) klaviaturimoodul,
- 3) toitemoodul,
- 4) kest.

Arvutimoodul kujutab endast üheplaadiarvutit, mis on realiseeritud trükkplaadil mõõtmetega 300x250 mm. Sellele plaadile on monteeritud sisuliselt kõik arvuti põhielementid ning pistmikud väliste seadmete ühendamiseks.

Klaviaturimoodul on trükkplaat mõõtmetega 140x310 mm sellele monteritud 73 klahviga, mis moodustavad arvuti klaviatuuri.

Toitemoodul formeerib arvuti tööks vajalikke toitepingeid (+5; -12; +12 volti). Toitemooduli elemendid on monteeritud trükkplaadile, mis on paigutatud suletud metallkarpi mõõtmetega 220x115x40 mm.

Kõik kolm kirjeldatud moodulit on monteeritud **plastmasskesta** mõõtmetega 350x300x70 mm.

0.4 MÄLUJAOTUS. ADRESSEERIMISMOODUSED

«Juku» mälu koosneb 16K (laiendatav kuni 64K) baidist püsimalust ja 64K baidist muutmälust. 10K baiti muutmälust moodustab nn. videomälu, kuhu salvestatud info põhjal formeeritakse teleri ekraanil videokujutis.

Et kasutatav mikroprotsessor (KP580ИК80) võimaldab otseselt adresseerida mälu ainult 64K baidi ulatuses, siis on aadressruumi efektiivse kasutamise ja ka mälu edasise laiendamise huvides võetud kasutusele **4 erinevat mälu adresseerimise moodust**. Vajaliku mooduse valik toimub süsteemiväriti (aadress 02H) kahe madalaima bitiga, vastavalt järgnevale tabelile:

D1	D0	Moodus
0	0	0
0	1	1
1	0	2
1	1	3

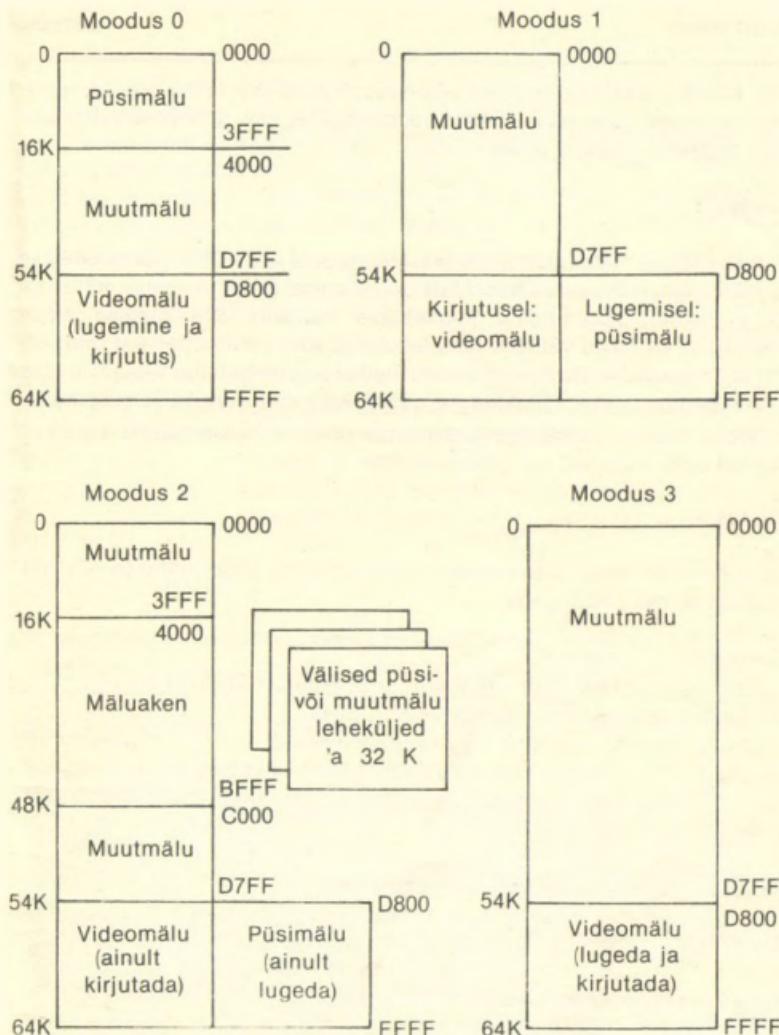
Joonisel 0.2 on toodud mälujaotuse skeem iga adresseerimismooduse jaoks.

Moodus 0

Rakendub arvuti sisselülitamisel kohe pärast RESET-signaali. Aadressruumi esimese 16K baidi ulatuses paiknevad paralleelselt muut- ja püsimalu. Lugemiskäsga loetakse andmed püsimalust, kirjutamiskäsga salvestatakse andmed muutmällu. Muutmälu viimased 10K baiti (öigemini 640 baiti vähem) hõlmab videomälu.

Moodus 1

Selle moodusega algab muutmälu aadressist 0000. Aadressruumi viimase 10K baidi korral sõltub mälu liik pöördusoperatsiooni tühbist. Mälust luge-

Joon.0.2 Mälujaotuse plaanid

mise käsuga võetakse andmed püsimalust, kuid kirjutuskäsuga salvestatakse andmed videomällu. Selle moodusega ei saa pöörduda püsimaluploki esimese 6K baidi poole.

Moodus 2

On ette nähtud mälu laiendamiseks. Mälutsooni 4000-BFFF formeeritakse nn. mäluaken. Nendele aadressidele pöördumisel arvuti sisemise mälu valikut ei toimu, pöördumine suunatakse näillisele 32K baidise mälu-leheküljele. Selliseid väliseid mälulehekülg vöib pöhimõtteliselt olla rohkem kui üks, kuid sellisel juhul peavad nad olema varustatud vastavate riist-varavahenditega, mis võimaldavad nende valikulist avamist ja sulgemist. Püsimalu paikneb aadressvälja lõpus paralleelselt videomäluga. Pöördus-režiimid samasugused kui mooduses 1.

Moodus 3

Mooduse 3 kasutamisel on püsimalu välja lülitatud. Videomällu on võimalik kirjutada ja seal ka lugeda.

Märkused:

Kuni 64K baidine püsimalu maht on saavutataav 8K baidiste püsimalu-kiipide kasutamise korral (K573PΦ4,K573PΦ6).

Slin ja edaspidi vaatleme arvuti nn. põhivarianti — s. o. 16K püsimalu ja 64K muutmälu. Suurema püsimalu mahu korral nihkub «allapoole» mooduses 0 näidatud pössi- ja muutmälu vaheline piir. Ülejää nud mäluaotuse plokid jäavad samaks.

0.5 VÄLISSEADMETE ÜHENDAMINE

0.5.1 VIDEOLIIDES

Videoliides on ette nähtud standardse teleri (soovit. must-valge) ühendamiseks arvutiga. Telerit kasutatakse kuvarina, kuhu arvuti väljastab tarbijale vajaliku informatsiooni.

Teleri ühendamiseks on 2 võimalust. Pistmikusse X6 on toodud komp- leksne madalsageduslik videosignaal (VIDEO), mis tuleb anda teleri video-võimendi sisendisse. Pistmikusse X7 on toodud moduleeritud körgsage-

dussignaal(HF), kandesagedusega $f = 215$ MHz, mis tuleb anda teleri antennisisendisse ja hääldestada teler 11. kanalile.

Parema kujutise ekraanil tagab madalsagedusliku videosignaali kasutamine. Väljundeed võib kasutada korraga, nii et üks teler on ühendatud madalsagedusliku ja teine körgsagedusliku väljundiga. Koaksiaalkaabli lainetakistus peab olema 75 oomi. Tabelis 0.1 on toodud videosignaalide spetsifikatsioonid:

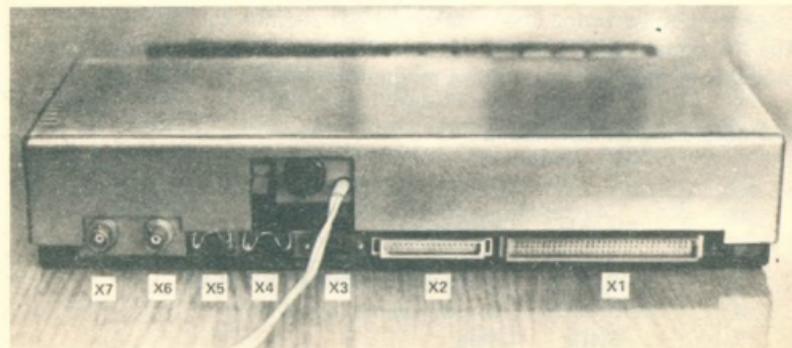
Videoliidese väljundid

Tabel 0.1

Pistmik	Signaal	Kirjeldus
X6	VIDEO	Kompleksne videosignaal, amplituud 2V. Sünknivoo on madal
X7	HF	Moduleeritud videosignaal, amplituud 50 mV, $f = 215$ MHz (11. TV kanal)

0.5.2 MAGNETOFONI LIIDES

Magnetofoni liides on ette nähtud välissalvestina kasutatava standardse tarbemagnetofoni (eeldatavalt kassettmagnetofoni) ühendamiseks arvutiga. Andmevahetus toimub kiirusega 2400 boodi. **Magnetofon võib olla juhitav või mittejuhitav.** Juhitaval magnetofonil on distantsjuhtimisliides. See

«Juku» tagakülje pistmikud

võimaldab tarbijal kasutada lindioperatsioonisüsteemi (LOS) kõiki võimalusi, mis tunduvalt hõlbustavad arvuti ning magnetlindi kui välise andmekandja kasutamist.

Magnetofon ühendatakse arvutiga kaabli abil pistmike X4 ja X5 kaudu.

Magnetofonisignaalide spetsifikatsioon on tabelites 0.2 ja 0.3.

Mittejuhitava magnetofoni kasutamisel ühendatakse magnetofon ainult pistmiku X5 abil.

Magnetofoni juhtsignaalid

Tabel 0.2

X4 kontakt	Signaal	Funktsoon
1	FF	Edasikerimine
4	RW	Tagasikerimine
3	PLAY	Taasesitamine
2	REC	Salvestamine
5	STOP	Lindi peatamine
8	TAPE RUN	Impulsid lindi liikumise andurilt
7	CNTR CHECK	Magnetofoni juhitavuse tunnus
6	GND	Maa

Signaalid FF, RW, PLAY, REC, STOP on TTL-avakollektorväljundid (U1=15V; I=40mA). Aktiivne seisund vastab madalale nivoole. Impulsid TAPE RUN saadakse magnetofoni lindi liikumise andurilt (Autostopi formeerimise skeem). Kui arvutiga ühendatakse juhitav magnetofon, siis tuleb pistmikus X4 signaal CNTR CHECK ühendada maa siiniga (6. kontakt). Arvuti mõistab, et tegemist on juhitava magnetofoniga.

Magnetofoni andmesignaalid

Tabel 0.3

X5 kontakt	Signaal	Kirjeldus
2	REC.DATA	Salvestatav signaal U=300mV
4	PLAY DATA	Loetav signaal U=300mV
3	GND	Maa
1	SYNC	Sünkrosignaal, jadasignaali bititakt

0.5.3 SIDELIIDES

Sideliides kujutab endast standardse liidese C2 allvariandi ja on ette nähtud samasugust liidest omavate seadmete ühendamiseks arvutiga. Kõne alla tulevad modemid, printerid, teised arvutid, mitmesugused mõõte- seadmed jne.

Lisaks standardsetele C2-signaalidele kuulub sideliidese koosseisu veel signaal OC SOUT. Viimane on avatud kollektoriga jadaväljund ja on mõeldud eelkõige suhteliselt lähedal paiknevate arvutite (näiteks õppeklassis) ühendamiseks lihtsasse arvutite kohtvõrku.

Sideliidese järjestikkanal on ette nähtud tööks asünkroonses režiimis. Andmeedastuskiirus on programmiliselt valitav vahemikus 200.. – 9600 boodi.

Tabelis 0.4 on toodud sideliidese signaalide täielik spetsifikatsioon. Signaalide koodid vastavad ISO soovitusele V24. «1» = –3.. 12V, «0» = 3.. –12V.

Sideliidese signaalid

Tabel 0.4

X3 kontakt	Signaal	Kirjeldus	Kood, ISO V24(C2)
02,12	OC SOUT	Jadaväljund, avatud kollektor $U_{max} = 30V$, $I_{omax} = 100mA$	—
08	SOUT	Jadaväljund (väljund)	103
07	GND	Signaali maa (maa)	102
4	SIN	Jadasisend	104
10	RTS	Saate nõue (väljund)	105
—11	DTR	Arvuti on sideks valmis (väljund)	108.2
—05	CTS	Valmisolek arvutist väljastatavate andmete vastuvõtuks (sisend)	106
—06	DSR	Andmeedastusseadme valmisolek (sisend)	107
01	POLL UP	Liini sobitustakisti	—

0.5.4 KASUTAJAVÄRAT

Arvutimooduli koosseisu kuulub üks **programmeeritav sisendväljundkiip KP580ИК55**, mille A-, B- ja C-kanali kõik väljavigud on toodud pistmikule X2. See kiip moodustabki kasutajavärat, mis on möeldud mitmesuguste mittestandardsete sisend-väljundseadmete ühendamiseks arvutiga, kusjuures kasutaja käsutuses on kiibi KP580ИК55 kõik funktsionaalsed võimalused. **Tabelis 0.5 on esitatud pistmikule X2 toodud signaalide loetelu.** Tuleb meeles pidada, et kiibi sisendid ja väljundid on võimendamata, s.t. iga väljundit võib koormata ainult ühe standardse TTL-sisendiga.

Kasutajavärat

Tabel 0.5

X2 kontakt	Signaal	Kirjeldus (täidab kasutaja)
1	2	3
08	A0	
06	A1	
01	A2	
02	A3	
04	A4	
03	A5	
05	A6	
07	A7	
21	B0	
23	B1	
25	B2	
26	B3	
24	B4	
22	B5	
20	B6	
18	B7	
13	C0	
15	C1	
17	C2	
19	C3	

1	2	3
11	C4	
12	C5	
09	C6	
10	C7	
16	SOUT2	Magnetofoniliidese võimendatud jadaväljund ($\pm 10V$).
29,30	Maa	
27	+5V	Koormatav kuni 0,3 A

0.6 ARVUTI LAIENDAMINE

Arvuti laiendamiseks täiendavate sisend-väljund- ja mälumoodulitega on pistmikule X1 toodud arvuti võimendatud aadressi-, andme- ja juhtsiin. Pistmiku kommutatsioon ja signaalide spetsifikatsioonid vastavad standardsele liidesele I41 (Multibus 1).

Pistmikusse X1 on peale loogikasignaaleid toodud ka toitepinged +5V, +12V ja -12V. Nii saab lihtsamalt laiendusmoodulit toita otse arvutist. Pistmiku X1 andmed on esitatud tabelis 0.6.

Arvuti põhisiin

Tabel 0.6

X1 kontakt	Signaal	Kirjeldus
24C	-ADR0	ADR0 ... ADRF moodustavad arvuti aadressisiini
24B	-ADR1	
23C	-ADR2	
23B	-ADR3	
22C	-ADR4	
22B	-ADR5	
21C	-ADR6	
21B	-ADR7	
20C	-ADR8	
20B	-ADR9	
19C	-ADRA	
19B	-ADRB	
18C	-ADRC	
18B	-ADRD	
17C	-ADRE	
17B	-ADRF	

X1 kontakt	Signaal	Kirjeldus
32C 32B 31C 30C 30B 29C 29B	– DAT0 – DAT1 – DAT2 – DAT4 – DAT5 – DAT6 – DAT7	DAT0 ... DAT7 moodustavad arvuti kahesuunalise andmesiini, üldiselt väljundid. Muutuvad sisenditeks, kui toimub lugemine välisest salvestist või sisend-väljundseadimest
04C 02B 04B 05C 05B	– MRDC – AMWC – MWRC – IORC – IOWC	Arvuti juhtsiin, väljundid
09B	– IO/M	Juhtsignaal. Näitab, kas antud tsüklis toimub pöördumine mälu või sisend-väljundseadme poole. Kui vääratus on «1», siis on tegemist mäluseadmega
01B	– INIT	Toite lülitumisele järgneva üldlähtestuse signaal. Väljund.
07B	– BLOCK	Blokeeriv signaal, mille toimel blokeeritakse arvuti sisemiste mälu- ja sisend-väljundseadmete valimine, antud tsüklis loetav andmebait loetakse väliselt andmesiinilt. Sisend. Möeldud kasutamiseks arvuti diagnostikas ja programmidate silumisel
06C	– XACK	Pöörduse kviteerimissignaal välisseadmeilt. Sisend.
06B 11C 01,02,03, 04A	– INHB CC LCK GND	Keelab välise mäluseadme. Väljund. taktsignaal 2 MHz Maa siin
06,07,08A 08B	+5V	Toide +5V, koormatav kuni 0,3 A
31, 32 A 10, 11 A 08C 13C 13B	+12V – 12V – INT6 – INT7	Toide +12V, koormata 50 mA Toide – 12V, koormata 50 mA Kasutaja katkestussignaal Kasutaja katkestussignaal

Märkus: Kõik tabelis toodud signaalid on madala aktiivse nivooga, millele viitab märk «» signaali nimetuse ees.

KASUTAMISJUHISED

1 ARVUTI ÜLESSEADMINE

«Juku» jõuab kasutajani komplektina, kuhu kuuluvad arvuti ise ning juhtmestik tema ühendamiseks välisseadmetega (teleri ja magnetofoniga).

Kui arvuti on lahti pakitud, võib alustada tema ülesseadmist. «Juku» tagaküljel on 7 tähistatud pistmikku:

X1 — arvuti siin

X2 — kasutajavärat

X3 — andmeside pistikupesa

X4 — magnetofoni juhtimise pistikupesa

X5 — magnetofoni andmeside pistikupesa

X6 — körgsagedusväljund

X7 — videoväljund

Peale selle on arvuti tagaküljel veel võrgulülit ja RESET-klahv. Tagaküljelt väljub ka «Juku» toitejuhe.

Ülalnimetatud pistmikke on lähemalt kirjeldatud arvuti tehnilises üldiseloomustuses. Ülesseadmisel tuleb neid kasutada alljärgnevalt.

NB! Enne arvuti ühendamist televiisori ja magnetofoniga tuleb veenduda, et köik ühendatavate seadmete võrgujuhtmed on vooluvõrgust väljas.

1.1 TELERI ÜHENDAMINE

Teler ühendatakse «Jukuga» arvuti komplekti kuuluva koaksiaalkaabliga. See, milliseid pistmikuid ja pesi ühendamiseks kasutada, oleneb olemasoleva teleri tehniliklistest võimalustest.

1. Kui teleril on olemas videosisend, ühendatakse kaabli abil «Juku» videoväljund X7 (VIDEO) teleri videosisendiga.

2. Kui teleril videosisend puudub, ühendatakse sama kaabli abil «Juku» körgsagedusväljund X6 (HF) teleri antennisisendiga.

Eelistada tuleb videosisendit saadava kujutise parema kvaliteedi töötu.

Pärast seda, kui arvuti on ühendatud ka magnetofoniga vastavalt jaotisele 1.2, tuleb teler sisse lülitada ning häälestada kanalile 11. Kui arvuti on sisse lülitatud, nagu on kirjeldatud jaotises 1.3, võib teleri pilti paremaks reguleerida kõigi kasutaja käsutuses olevate teleri vahenditega.

1.2 MAGNETOFONI ÜHENDAMINE

Magnetofoni ühendamiseks arvutiga on «Juku» komplektis vastav kaabel. Juhitava magnetofoni olemasolul kasutatakse arvuti pistikupesasid X5 ja X4 vastavalt andmesideks magnetofoniga ja magnetofoni juhtimiseks.

«Juku» ühendamisel magnetofoniga tuleb jälgida kaabli pistikutel olevaid mnemoonilisi sümboleid.

1.3 ARVUTI SISSELÜLITAMINE

Nüüd on «Juku» ühendatud teleri ja magnetofoniga (viimase olemasolul), teler sisse lülitatud, häälestatud kanalile 11 ja piisavalt soojenendu.

Järgmiseks ühendatakse «Juku» tagaküljelt väljuv toitejuhe vooluvõrgu pistikku. Seejärel lülitatakse arvuti sisse tagapaneelil oleva tumbleri **CET** abil. «Juku» esiküljel peab süttima valgusdiood, mis näitab, et arvuti toide on sisse lülitatud; kuvarile peab ilmuma püsimonitori teade **MONITOR**.

Kui valgusdiood küll süttis, aga püsimonitor midagi ei kuva, võib vajuda arvuti tagaküljel olevale klahvile **RESET**.

2 ETTEVALMISTUS TÖÖKS

Mikroarvutit «Juku» on võimalik kasutada nii juhitava kassettmagnetofoni-ga kui ka ilma selleta. Arvuti ettevalmistus tööks oleneb kasutatavast konfiguratsioonist; magnetofoniga võib tööle hakata alles seejärel, kui «Juku» ilma magnetofonita on töökorda seatud.

2.1 ETTEVALMISTUS TÖÖKS PÜSIMONITORIGA

Arvuti kasutamisel püsimonitoriga on meie käsutuses monitor oma direktiividega ja püsimälu-BASIC, mis võimaldavad küll juhtida arvuti tööd, kuid puudub võimalus programmide salvestamiseks ja valmisprogrammide kasutamiseks.

«Juku» sisselülitamisel, nagu kirjeldatud peatükis 1, ilmub kuvarile püsimonitori teade **MONITOR**, monitori versiooni number ja viip *. Viip on programmi poolt väljastatav teade, mis näitab, et programm ootab kasutaja edasisi direktiive. Eri programmidel on ka erinevad viibid, mis on kirjeldatud nende kasutamisjuhistes.

Kohta kuvaril, kuhu ilmuvalt klaviatuurilt sisestatud sümbolid, märgib ristkülikukujuline plokk — **cursor**. «Juku» cursor võib olla kas vilkuv või mittevilkuv. Vilkuv cursor näitab, et klaviatuur on ladina tähestiku režiimis, mittevilkuv cursor aga, et ta on vene tähestiku režiimis. Lähemalt on ladina/vene ja suur-/väiketähtede kasutamisest juttu jaotises 7.4.

Väiketähtede režiimis saab sisestada suurtähti, kui hoida all klahvi **SHIFT** ja vajutada soovitud klahvile. Tärgikoodide arvu piiratuse tõttu saab osa tärke sisestada ainult väiketähtedena. Nendeks on eesti tähestiku tähed ö, ö ja ü.

2.2 ETTEVALMISTUS TÖÖKS LOS-iga

Kui «Juku» on varustatud kassettmagnetofoniga, võib arvuti tööd juhtida lindioperatsioonisüsteem LOS. LOS-i kasutamine võimaldab tarvitada valmisprogramme ning salvestada programme ja andmeid kassettidele.

Et alustada tööd LOS-iga, tuleb arvuti koos magnetofoniga üles seada vastavalt peatükile 1 ning seejärel seada ta töösse püsimonitoriga, nagu on kirjeldatud jaotises 2.1.

Enne magnetofoniga töö alustamist tuleb reguleerida õige salvestusnivo (-3dB) ja jälgida, et magnetofon ei oleks ajutise peatamise režiimis.

Magnetofoni esmakordsel kasutamisel koos arvutiga tuleb salvestus-süsteemi tingimata kontrollida ja reguleerida programmi TTEST abil (vt. 15.6). Edasise töö hõlbustamiseks võib selle programmiga saadud õige salvestusnivo märgistada reguleerimisnuppuidel, kasutades hiljem neid märgiseid. Aeg-ajalt on siiski soovitatav kontrollida salvestusnivoood TTEST-iga.

NB! Väära salvestusnivoo korral võib lindi sulgemine (operatsioon CLOSE) rikkuda kogu lindi.

«Jukuga» on kaasas LOS-i süsteemne kassett, millele on salvestatud lindioperatsioonisüsteem ise ning mõningad arvuti tööks ja programmvara väljatöötamiseks vajalikud valmisprogrammid. Enne tööle asumist tuleks süsteemsest kassetist teha koopia (süsteemne osa programmiga SYSGEN, vt. 8.3). Soovitatav on seda koopiat kasutada igapäevases töös süsteemse kassetina ja originaali säilitada kindlas kohas juhiks, kui kasutatava süsteemse kassetiga midagi peaks juhtuma.

Kui magnetofon on üles seatud ja sisse lülitatud ning «Juku» töötab püsimonitoriga ja ootab korraldusi, tuleb magnetofoni asetada süsteemne kassett ja anda monitorile käsk T. Selle tulemusel loetakse LOS lindilt mälusse ja antakse talle juhtimine üle. LOS-i eduka käivitumise tunnuseks on teade kuvaril:

ENSV TA Küb.I AT EKB

LINDIOPERATSIOONISÜSTEEM

ja LOS-i viip

A>

Viip näitab, et LOS ootab kasutaja direktiive. Nendeks võivad olla kas LOS-i residentsete direktiivide nimed (vt. peatükki 8) või lindil olevate valmisprogrammide nimed.

Enne kui lindilt võib midagi lugeda või sinna kirjutada, tuleb lint **avada**, s.t. lugeda lindil olevate failide kataloog mällu. Lint avatakse LOS-i direktiiviga **OPEN**. Seejärel võib lindil olevate failide nimesid kuvada direktiiviga DIR, sooritada nendega teisi operatsioone, mis on kirjeldatud peatükis 8 ning käivitada valmisprogramme. Valmisprogrammide tunnuseks on faili nime laiend (vt. 8.1) **COM**.

Kui töö käigus on lindile midagi kirjutatud, tuleb lint töö lõpetamisel **sulgeda** direktiiviga **CLOSE**. Lindi sulgemisel kirjutatakse uuendatud kataloog jälle mälust lindile. Kui töö käigus on linti midagi kirjutatud, lint aga eemaldatakse teda eelnevalt sulgemata ja alustatakse tööd uue lindiga või lõpetatakse töö LOS-iga, **läheb köik töö käigus linti kirjutatu kaotsi**.

Kui püsimonitori direktiiviga T küll mindi lindi lugema, kuid kuvarile ilmub jällegi monitori viip *, tähendab see LOS-i sisselugemise ebaõnnestumist ja seda toimingut tuleb korrrata, s.t. anda monitorile veelkord direktiiv T. Kui pärast mitmekordset LOS-i sisselugemise üritust see ikkagi ei õnnestu, on köige töenäolisemalt tegu vigase süsteemse lindiga.

Kui LOS-iga töötamise käigus hakkab suhteliselt tihti esinema veateateid (CHECKSUM ERROR, BLOCK NOT FOUND jt.), siis on see märgiks, et on viimane aeg magnetofoni helipead puastada või vahetada kasutusel olev lint uuema vastu.

Kui lindi avamisel esineb veateateid (TIME OUT ja DIRECTORY BLOCK NOT FOUND), tuleb kohe, kui õnnestub linti siiski avada, vajalikud failid kopeerida uutele lindidele ja vormindada käesolev lint uesti.

LOS-ile direktiivi andmisel võib seda eelnevalt kuvaril redigeerida ja LOS-ile saata ta alles siis, kui ta on õige. Seejuures kasutatakse järgmisi klahve:

RETURN	Saadab korralduse LOS-ile täitmiseks
<- või CTRL H	Viib kursoori ühe märgi võrra tagasi ja kustutab selle
CTRL X	Viib kursoori rea algusse ja kustutab kogu sisestatava rea

Linte, mida «Juku» andmete ja programme salvestamiseks kasutab, tuleb eelnevalt **vormindada**. Vormindamise käigus luuakse lindile kataloog, kirjutatakse lindile andmeplokid ja kontrollitakse pärastise ülelugemisega kirjutatud plokkide õigsust, s.t. lindi erinevate osade kõlbulikkust sinna salvestamiseks. Vormindamine garanteerib, et andmeid ei kirjutata lindi füüsiliselt kahjustatud osadesse, kust neid oleks hiljem võimatu õigesti kätte saada. Et vormindamisel kirjutatakse köik lindi plokid täis, siis eelnevalt kasutatud lindi vormindamisel kustutatakse sealt kogu kasulik info. Täpsemalt on vormindamist programmiga **FORMAT** kirjeldatud jaotises 7.3.

Soovitatav on iga lindi algusesse kirjutada ka opsüsteem ise. See võimaldab kasutada LOS-i lugemiseks mällu suvalist lenti ja kasutada enamikel juhtudel ainult üht lenti korraga. LOS-i salvestamiseks lindile on olemas süsteemne programm **SYSGEN**, mille kasutamise täpsem kirjeldus on jaotises 7.3.

Vene tähestiku kasutamiseks tuleb käivitada programm RUS.

2.3 KORRASOLEKU KONTROLL

Kui «Juku» koos kassettmagnetofoniga on töökorda seatud ja ta töötab LOS-iga, on õige aeg kontrollida tema põhisõlmede töökorda. Selleks on LOS-i komplektis olemas testprogrammide pakett «Diagnostics», mis testib arvuti protsessori, mälu, kuvari ja (nende olemasolul) ümbrikkettaseadmete korrasolekut.

Neid teste on kaht tüüpi: kiirtest, mida kasutatakse ekspluatatsiooni käigus leitud törgete uurimiseks, ja põhjalik, kogu arvutit hõlmav test. Et põhjalik testprogramm töötab väga pikka aega (üle 13 tunni), pole teda mõtet eriti sageli kasutada. KÜll on aga selle testprogrammi käivitamine kasulik «Jukus» esialgse ülesseadmise järel, sest ta võimaldab avastada ka sääraseid arvuti elektroonika törkeid, mis jäävad kiirtesti eest varjule. Testimise puhul tuleb jälgida peatükis 10 toodud järjekorda (1. mälu, 2. protsessor, 3. kuvar) ja testprogrammide kasutamisjuhiseid.

3. VALMISPROGRAMMIDE KASUTAMINE

Valmisprogrammid on kirjutatud assembler- või kõrgkeelset ja transleeritud seejärel protsessori K580ИК80 poolt täidetavasse masinakoodi. Programmi käivitamisel nime järgi otsitakse lindilt fail antud nimega ja laiendiga COM.

Näide:

A > PROG

Käivitab programmi, mis asub antud lindil ja mille nimeks on PROG.COM. Programmifail laaditakse mälu alates aadressist 100H ning juhtimine antakse üle sellele aadressile, s.t. programm alustab tööd.

Harilikult on programmist väljumine programmi töö lõppedes automaatselt või ette nähtud erilise käsuga, mis on kirjeldatud programmi kasutamisjuhistes. Kui aga mingil põhjusel (näiteks vigase programmi puhul või kasutamisjuhiste puudumisel) ei õnnestu programmi tööd lõpetada, on selleks 4 moodust.

1. CTRL C võib katkestada mõningate programmide töö juhul, kui seal on vastav kontroll olemas. Juhtimine antakse sel juhul üle LOS-ile.
2. CTRL ESC katkestab iga programmi täitmise ja annab juhtimise üle LOS-ile või, töös püsimalu-BASIC-uga, BASIC-u interpretatorile.
3. CTRL SHIFT ESC katkestab iga programmi täitmise ja annab juhtimise üle püsimonitorile. Kui enne katkestamist oli lindile midagi salvestatud ja linn ei olnud suletud, lähevad kõik need failid kaotsi. Programmi töö katkestamist selle klahvide kombinatsiooniga tuleks seetõttu kasutada ainult **erandjuhul**, kui LOS on mälus rikutud ja ei suuda arvuti tööd juhtida.
4. RESET- klahv katkestab iga programmi täitmise ja annab juhtimise üle monitorile. Töö jooksul loodud failid sulgemata lindil lähevad kaotsi. See- tõttu tuleks ka RESET-klahvi kasutada ainult erandjuhul.

4 PROGRAMMIDE KIRJUTAMINE

4.1 PROGRAMMEERIMISKEELE VALIMINE

Mikroarvuti «Juku» on varustatud vahenditega programmeerimiseks kolmes programmeerimiskeeltes:

- BASIC-us
- PL/M-is
- assembleris

Programmeerimiskeele valikul tuleb lähtuda kolmest põhilisest parameetrist

- programmi poolt vajatav mälumaht
- programmi töökiirus
- programmeerimiseks kuluv aeg

4.1.1 ASSEMBLERKEEL

Kõige efektiivsema programmi saab kirjutada assemblerikeeles. Assembleri puuduseks on aga programmi kirjutamiseks ja silumiseks kuluv aeg, mis on palju pikem kõrgkeelte kasutamisel kuluvast ajast. Seetõttu tuleks enami-ku programmeerimisülesannete lahendamisel eelistada kõrgkeeli. Prog-rammilõikude jaoks, mis vajavad eriti suurt töökiirust, võib assembler- ja kõrgkeeli omavahel siduda.

4.1.2 PL/M

PL/M-keele translaator annab suhteliselt efektiivse masinakeelse programmi. PL/M-i eelisteks on moodul- ja plokkstruktuur, mis võimaldavad kasuta da moodsat struktuurprogrammeerimise meetodit. Ka PL/M annab võimaluse juhtida arvuti tööd madalal tasemel, on võimalik juurde pääseda protsessori registritele ja aadresside järgi arvuti mälule, samuti välja kutsuda assemblerikeeles kirjutatud alamprogramme. PL/M-i tuleks eelistada «Ju-ku» põhilise süsteemprogrammeerimiskeelena ning samuti rakendusprog-rammeerimisel suurema praktilise tähtsusega programmeerimise puhul.

4.1.3 BASIC

Püsimälu-BASIC on interpreteeriv keel. Tema puuduseks on madal töökiirus transleeritud keeltega vörreldes, eelisteks aga kasutamise mugavus ning programmisti suur töövõjakus programmide kirjutamisel ja silumisel. BASIC-u teisteks eelisteks on kõrgkeele tasemel olemasolevad vahendid tööks stringidega ja graafikakästud. Samuti on olemas vahendid arvuti sisend-väljundvärati poole pöördumiseks, mälu poole pöördumiseks aadressi järgi ja assemblerkeeles kirjutatud alamprogrammide väljakutsumiseks.

BASIC-ut tuleks eelistada suhteliselt lihtsamate programmide kirjutamisel, mille puhul töökiirus ei ole kriitiline, samuti programmeerimise õppimisel.

4.2 ALGTEKSTI SISESTUS

Enne programmi transleerimist ja kävitamist on vaja sisestada tema algtekst ja säilitada see lindil. Sellel etapil kasutatavad vahendid sõltuvad tarvitatavast programmeerimiskeest.

4.2.1 BASIC-KEELSE ALGTEKSTI SISESTUS

Et püsimälu-BASIC-us on võimalus programmiridaade sisestamiseks ja kustutamiseks interpretaatoriga töötades, pole BASIC-u puhul otseselt vaja kasutada teist tekstiredaktorit. BASIC-programm sisestatakse ridadena, mille ees on reanumbrid. Programm säilitatakse mälus reanumbrite kasvamise järjekorras; selles järjekorras teda tsüklite ja siirete puudumisel ka täidetakse.

Soovitatav on, et algteksti rea numbrid kasvaksid 10-kaupa. See võimaldab hiljem programmi vajalikesse kohtadesse ridu vahelle lisada.

Ühe programmirea asendamiseks teisega tuleb sisestada uus rida sama reanumbriga, mis oli vanal real.

Rea kustutamiseks tuleb sisestada sama reanumbriga tühi rida.

Kui programmi tekst on sisestatud, tuleb ta salvestada lindile direktiiviga **CSAVE «<failinimi>»**, sealjuures ei või failile määrata failinime laiendit. BASIC ise annab programmfailile nime laiendi **BAS**.

BASIC programmi algteksti võib sisestada ka näiteks tekstiredaktoriga

EDIT, nagu on kirjeldatud jaotises 4.2.2. Sealjuures tuleb jälgida, et iga rida algaks reanumbriga, sest BASIC ei luba sisendfailis kasutada otserežiimi käske.

4.2.2 PL/M- JA ASSEMBLERKEELE ALGTEKSTI SISESTUS

PL/M- ja assemblerkeelse algteksti sisestuseks on olemas tekstiredaktor EDIT, mis lubab klaviatuurilt sisestatavat teksti redigeerida ja pärastiseks kasutamiseks lindile kirjutada.

Redaktori väljakutsumisel tuleb talle anda redigeeritava faili nimi. Näiteks soovides redigeerida PL/M-keelset programmi MATEM.PLM tuleb redaktori välja kutsuda järgmiselt:

A>EDIT MATEM.PLM

Kui näidatud nimega faili enne lindil ei olnud, ilmub kuvarile teade
NEW FILE
EDIT-i viibaks on teade

* EDIT COMMAND:

millele vastuseks tuleb algteksti sisestusel anda direktiiv I. Selle tulemusel läheb EDIT sisestusrežiimi ja algteksti sisestus võib alata. EDIT näitab sisestamise käigus iga sisestatava rea ees selle järgjenumbrit. Lindile salvestatavasse faili neid numbreid ei kirjutata.

Viimase sisestatud märgi ja kogu sisestatava rea kustutamiseks võib kasutada vastavalt sõrmiseid <- ja **DEL**.

Sisestusrežiimi lõpetab **CTRL Z**, misjärel sisestatud faili võib täiendavalt redigeerida, või kirjutada lindile direktiiviga **W**.

Kui fail on lindile kirjutatud, võib direktiiviga **X** redaktorist väljuda.

4.3 PROGRAMMEERIMISVAHENDID

4.3.1 BASIC-u INTERPRETAATOR

BASIC-programmi interpreteeritakse töö käigus ning seetõttu paikneb interpretaator mälus BASIC-programmiga samaaegselt. See loob väga hea võimaluse programmide kirjutamiseks ja silumiseks, puuduseks on aga

programmide suhteliselt väike töökiirus. BASIC-u interpretaator kutsutakse välja püsimonitorist direktiiviga **B**, LOS-ist aga direktiiviga **BASIC**. Kui BASIC-ut kasutada koos LOS-iga, võib BASIC-programme lugeda magnetlindilt ja neid sinna kirjutada; kasutamisel ainult püsimonitoriga aga see võimalus puudub. Muus suhtes BASIC-u käitumine püsimonitori või LOS-i all käivitatuna ei erine.

BASIC-u väljakutsumisel ilmub kuvarile teade

BASIC
ENSV TA Küb.I AT EKB

ja BASIC-u viip

READY

mis näitab, et interpretaator ootab kasutaja edasisi direktiive, milleks võivad olla otserežiimi käsud või sisestatava BASIC-programmi read.

Direktiiviga RUN käivitatud programmi võib seisata klahvidega **CTRL C**, silumiseks on võimalik aga programmi kahtlastesse kohtadesse lisada direktiive **STOP**. Kui programmi täitmine on jõudnud STOP-ini või on katkestatud klahviga **CTRL C**, ilmub kuvarile teade

BREAK IN nnnn

kus nnnn on selle rea number, millel programmi täitmine seiskus.

Nüüd saab direktiiviga **PRINT** väljastada meid huvitavate muutujate väärtsusi.

«Juku» graafikakäsundite kohta (vt.7.3.2), mis on realiseeritud ka BASIC-u tasemel, on oluline teada järgmisi:

- kuvaril saab adresseerida horisontaalsuunas punkte 0..319 ja vertikaalsuunas punkte 0..239. Punkt (0,0) asub kuvari vasakus ölanurgas, punkt (319,239) aga paremas alanurgas
- enne teiste graafikadirektiivide kasutamist tuleb täita direktiiv **HGR**, mis viib kujuteldava graafikakursori punkti (0,0). HGR ei kustuta kuvari ekraani
- direktiiv **CLS** kustutab kuvari ekraani, kuid ei muuda graafikakursori asukohta.

4.3.2 PL/M-KOMPILAATOR

PL/M-keelse programmi transleerimine masinakoodi toimub translaatoriga **PLM.COM**, mille direktiive ja veeateateid on lähemalt kirjeldatud punktis 12.

Kompilaatori väljakutsumiseks tuleb sisestada

A>PLM

misjärel kompilaator laetakse lindilt mällu. Et kompilaator on küllalt pikk, võtab ka see toiming mitu minutit. Kui PL/M käivitub, ilmub kuvarile viip:

INPUT COMMAND?

millele tuleb vastata transleeritava faili nimega ja vajadusel lisada käsu- lausesse ka kompilaatori võtmeid (vt. 12.2). Kui jooksev programm on transleeritud, küsib kompilaator, kas kasutaja soovib veel PL/M-programme transleerida:

MORE INPUT (Y/N)?

millele tuleb olenevalt soovist vastata Y (soovin veel üht programmi transleerida) või N (lõpetan töö kompilaatoriga).

Kompilaator väljastab **objektfaili**, mille failinime laiendiks on OBJ. Mit- mest moodulist koosneva programmi tra:nsleerimisel tuleb need moodulid transleerida järjekorras. Iga mooduli transleerimisel saab ette määrate koodile ja andmetele eraldatava mälupiirkonna algusaadressid, kompilaator aga väljastab vastavad lõpuaadressid. Iga järgmine moodul tuleb transleerida eelmisest suuremal aadressil, et vältida nende kattumist mälus.

Eraldi transleeritud moodulite mällu laadimiseks on olemas programm **LOADT.COM**, mis laadib objektmooduli mällu alates transleerimisel ette antud aadressist. Kui moodul on mällu laaditud, annab LOADT juhitimise tagasi LOS-ile ja me võime mällu laadida järgmise mooduli. Pärast seda, kui kogu programm on mällu laaditud, tuleb ta lindile salvestada LOS-i resi- dentse käsundi **SAVE** abil. Selleks on vaja viimase mooduli lõpuaadressi järgi välja arvutada programmi poolt kasutatavate mälulehekülgede (2K-baidiste plokkide) arv.

PL/M-programmi silumiseks tuleb tarvitada silurit SID (vt. ptk. 5).

4.3.3 ASSEMBLER

Assembler on mõeldud kogenumate programmistide poolt kirjutatud assemblerkeelse programmide transleerimiseks. LOS-i komplekti kuuluv assembler käivitub, kui kutsuda välja lindil olev programm ASM.COM. Samal käsureal tuleb ära näidata ka transleeritava programmi nimi. Assemblerkeelse programmi laiendiks on samuti ASM.

Näiteks programmi PROGRAMM.ASM transleerimisel on käsurida järgmine:

A>ASM PROGRAMM

Nagu PL/M, nii ka assembler väljastab töö tulemusena objektfaili. Sealjuures on selle objektfaili struktuur (täpsemalt on seda kirjeldatud peatükis 9) sama, mis PL/M korral. Ka assemblerkeelse programmide mällu laadimine toimub laaduriga LOADT.COM, nagu on kirjeldatud jaotises 15.3.2.

5 PROGRAMMIDE SILUMINE

Programmide silumine moodustab ühe kõige aeganõudvama osa programmeerimisest. Et seda tööd hõlbustada, on kasutusele võetud **silurid** — programmid, mis võimaldavad jälgida silutava programmi täitmise käiku ja vajadusel seda muuta.

BASIC-programmide silumine toimub töös interpretaatoriga, STOP- ja PRINT-direktiive kasutades (vt. jaotis 4.3.1). PL/M- ja assemblerkeelse programmide silumiseks on LOS-i komplektis olemas silur **SID**.

5.1 SILUR SID

SID on mõeldud nende programmide silumiseks, mis on kirjutatud assembler- või kõrgkeelset ja seejärel transleeritud masinakoodi. SID-i abil saab jälgida masinakoodiprogrammi täitmist üksikute protsessori käskude kaupa ning protsessori registrite ja mälu sisu muutumist programmi töö käigus. Samuti on võimalik muuta protsessori registrite ja mälu sisu, uurida meid huvitavate programmilöökude tööd jms. Silur on lindil programmifailina **SID.COM**, mis silumiseks tulebki käivitada, näidates käsulauses ära ka silutava programmifaili nime, milleks harilikult on assembleri või PL/M-i

kompilaatori poolt väljastatav objektfail (nime laiendiks on OBJ) või täide-
tav programmifail (nime laiendiks on COM). SID-i direktiivid, mida silumisel
kasutatakse, on kirjeldatud jaotises 13.2.

SID-iga on võimalik ka sisse viia muudatusi transleeritud programmi.
Selleks tuleb mälus programmi muuta direktiividega A või S, väljuda SID-ist
ja salvestada programm LOS-i direktiivi SAVE abil lindile. Sealjuures tuleb
ära näidata salvestatavate mälulehekülgede arv, s. t. et eelnevalt tuleb üles
märkida SID-i väljakutsumisel kuvatud kasutatud mälu hulk.

5.2 VEATEATED

Programmide transleerimisel väljastab translaator veateateid, mis näitavad
vigase süntaksiga programmielementide asukohta ja samuti leitud vea
tüüpi. Et veateadete arv on piiratud, võib teate sisu mitte vastata tegelikule
veale. Seetõttu tuleb programmi silumisel suhtuda veateadetesesse
loominguliselt.

BASIC väljastab veateateid töö käigus. Seetõttu moodustavad enamiku
tema kuvatavatest vigadest mitte süntaksivead, vaid programmi täitmisel
tekinud erisituatsioonid (näiteks ületäitumine jms.). Vea tekkimisel tuleks
programmi parandamiseks uurida listingult direktiive, mille täitmine viis
veani.

5.3 ARVUTI MÄLUJAOTUS

Programmide silumisel ja katsetamisel on kasulik tunda süsteemi mälu-
jaotust. Mälutsoonide üldskeem on esitatud järgmisel leheküljel, üksik-
asjalikumaid seletusi võib leida jaotisest 8.1 ja muudest süsteemitarkvara
kirjeldustest.

MUUTMÄLU:	
0000	JMP
0001	Käsitöötlusprotsessori
0002	adress
0005	JMP
0006	Adress BLOS-i
0007	funktsioonide
	poole pöördumiseks

005C	FAILI JUHTPLOKK	
006B		
006C	FAILI JUHTPLOKK	
007B		
0080	OTSEMÄLLUPÖÖRDUSE PUHVER, 128 baiti	
00FF		
0100	<- Programmide laadimise algusaadress LOS-i kasutamisel	
BEFF	TARBJATSOON	
BFFF		
BFC0	OTSEMÄLLUPÖÖRDUSE PUHVER, 2K baiti	
C7BF		
CA00	KÄSUPROTESSOR	
D1FF		
D200	LINDIFAILIDE KATALOOG	
D5FF		
D600	SÜSTEEMIPARAMEETRID	
D7FF		
D800	VIDEOMÄLU	55296 (-10240) PÜSIMÄLU:
FD7F		E000
FD80	SÜSTEEMIPARAMEETRID	64935 (-601) BLOS
FFFF		FFFF PÜSIMONITOR

Joonis 5.1. Arvuti mäluaotus

TARKVARA

6. TARKVARA ÜLDKIRJELDUS

Kirjeldatav programmvara pöhineb kassettmagnetofonile orienteeritud lindioperatsioonisüsteemil. **Lindioperatsioonisüsteem LOS** on ülesehituselt ja kasutajakäsundite (-direktiivide) poolest võimalikult sarnane mikroarvutite levinud operatsioonisüsteemiga CP/M, mis baseerub ümbrikkettaseadmetel. Muidugi teeb linn terve rea kitsendusi (näiteks ei tasu organiseerida juhupöördust), seetõttu saab ainult teatavat hulka CP/M-süsteemi programme muudatusteta või väikese kohandamisega realiseerida LOS-il.

Programmide väljakutse (laadimine ja käivitus) ning residentsed süsteemsed funktsioonid — kataloogi väljastus (**DIR**), teksti faili väljastus (**TYPE**), faili ümbernimetamine (**REN**), mälusisu salvestamine lindile programmina (**SAVE**) ning failide kustutamine (**ERA**) — on väliselt realiseeritud nagu CP/M-is.

Kogu arvuti programmvara võib jagada **püsiprogrammvaraks** (on püsimalus) ja **lindil asuvaks programmvaraks**. Püsimalus on residentne **püsimonitor**, millega saab uurida ja muuta arvuti mälusisu, protsessori tööregistreid jne, lisaks veel LOS-i alati vajalik osa, vajaduse korral ka **BASIC**-u **interpretaator** või **miniassemblersilur**. Viimaste olemasolu sõltub arvuti kasutamise eesmärgist ja kassettmagnetofoni kasutamise vajadusest ning võimalusest. Kooliarvutite ühendamisel kohtvõrguks on püsimalus ka **andmeside programmvara**.

Kasutamiseks opsüsteemiga LOS on mitu **teenindusprogrammi**. Eraldi gruupi moodustab **testimise tarkvara**: keskseadme test, mälutestid, kuvari ja klaviatuuri test, linditest. Neid saab tarbija käivitada kui tavalisi programme LOS-i raames.

Programmtekstide sisestamiseks ja korrigeerimiseks ning teksti redigeerimiseks on määratud **redaktor EDIT**. Korrigeeritav või sisestatav tekstifail peab tervikuna mahtuma muutmällu.

Peale miniassembleri kuulub opsüsteemi juurde **ASSEMBLER**, mille väljundiks on objektfail (ettenähtud aadressidele laaditav programmifail) ja/või listingufail. Viimase võib väljastada ka kuvarile.

Süsteemprogrammeerimise hõlbustamiseks kasutatakse plokkstruktuuriga masinorienteritud keelt PL/M. Ühekäiguline kompilaator lubab väljundis saada lindile kas objektfaili või listingufaili ühe transleerimisseansi jooksul. Kompilaatoril on vahendid erinevate PL/M-programmide ning ka PL/M- ja assemblerkeelse programmide linkimiseks.

Lindioperatsioonisüsteemis on realiseeritud ka BASIC-u ulatuslikum variant, millel on suuremad võimalused kui püsimalu-BASIC-ul; see erineb väikese kitsenduste poolest standardsest «Microsoft» BASIC-ust.

Programmide silumiseks masinakoodi tasemel on silur SID, mis võimaldab ühtlasi programme lindilt laadida ja lindile salvestada. SID kergendab assembler- ja PL/M-keelse programmide silumist.

Graafika kasutamise võimalused on muidugi olemas nii PL/M-keele (vastavate monitoridirektiivide näol) kui ka BASIC-u tasemel.

Tarkvarakomponendid on varustatud eestikeelse kasutamisjuhendiga.

7 PÜSIMONITOR

7.1 MONITORI DIREKTIIVID

Pärast vajutamist klahvile RESET või juhtimise andmist aadressile FFC4H tuleb kuvarile tekst MONITOR <versiooni nr.> ning «*». Seejärel on kasutajal võimalik pöörduda monitori poole järgmiste direktiividega.

D XXXX/YYYY — Mälutömmis

Väljastada ekraanile mälu sisu alates aadressist XXXX kuni aadressini YYYY ridadena kujul <aadress>: <bait 1> <bait 2> .. <bait 8>

Väljastuse peatab CTRL S vajutamine ja jätkab suvalisele klahvile vajutamine. Väljastuse lõpetamiseks vajutada CTRL S ja kohe seejärel CTRL C.

M XXXX/YYYY>ZZZZ — Välja nihe

Kopeerida mälu sisu aadressidelt XXXX kuni YYYY uuele algusaadressile ZZZZ.

C XXXX/YYYY>ZZZZ — Välja kontroll

Võrrelda mälu sisu aadressidel XXXX kuni YYYY mälu sisuga alates aadressist ZZZZ. Erinevused väljastatakse kujul <aadress>: <bait x> <bait z>

Väljastuse peatab CTRL S vajutamine ja jätkab suvalisele klahvile vajutamine. Väljastuse lõpetamiseks vajutada CTRL S ja seejärel CTRL C.

K XXXX/YYYY BB — Baidi otsing

Võrrelda mälu sisu alates aadressist XXXX kuni aadressini YYYY väärtsusega BB. Erinevused väljastatakse kujul <aadress>: <bait x> <BB>

Väljastuse peatab CTRL S vajutamine ja jätkab suvalisele klahvile vajutamine. Väljastuse lõpetamiseks vajutada CTRL S ja kohe seejärel CTRL C.

F XXXX/YYYY BB — Baidi laussalvestus

Täita mälu alates aadressist XXXX kuni aadressini YYYY väärtsusega BB. Lubatav on ka väärthus YYYY=XXXX.

S XXXX BB-CC BB-CC .. RETURN — Salvestise muutmine

Aadressil XXXX asuva baidi väärtsuse BB väljastus ja asendamine uue väärtsusega CC. Dialoogi sammu «BB-» sooritab süsteem. Kui CC on tühik, siis jäab olemasolev väärthus muutmata ning väljastatakse järgmise baidi väärthus. Käsu täitmise lõpetab RETURN.

G .. — Programmi kälvitus

Kälvitada programm algusest, aadressist XXXX.või katkestuspunktist ja täita teda lõpuni või aadressini YYYY.

G RETURN — algusest või katkestuspunktist, lõpuni

G XXXX RETURN — aadressist XXXX, lõpuni

G XXXX,YYYY — aadressist XXXX, aadressini YYYY

G,YYYY — algusest või katkestuspunktist, aadressini YYYY

E CTRL C — Vallasrežiim/Sidusrežiim

E-ga minnakse kviteerivasse vallasrežiimi(OFF-LINE), kus kõikidele klahvivajutustele vastavad koodid (kaasa arvatud ESCAPE-liitkoodid) väljastatakse ekraanile. Kood CTRL C toob monitori tagasi sidusrežiimi (ON-LINE).

B — Transleerimine

Käivitada BASIC või MINIASSEMBLER.

T — Opsüsteem

Laadida ja käivitada lindioperatsioonisüsteem.

7.2 MONITORI FUNKTSIOONID

Järgnevas kirjelduses tähistavad A,B,C,D,E,H,L arvuti vastavaid registreid, AC,CY,PS,Z aga protsessori lippe (kahendindikaatoreid).

AC=1: dekaadülekanne (madalamast poolbaidist)

CY=1: ületäitumine

P =1: paarisarvuline tulem

S =1: negatiivne tulem

Z =1: nulltulem

«Parameeter» tähistab sisendparameetrit.

«H» arvu järel tähistab kuueteistkümnendsüsteemi.

Monitori funktsioonid on kasutatavad vaid mälu addresseerimise moodustesse 1 ja 2 puhul. Erandiks on funktsioonid MEMMD ja MEMMDRST, mida võib kasutada kõikides moodustes.

MONITOR — Monitori sisendpunkt

Sisendpunkt: FFC4H - 32709 (11)

TTSTAT* — Klaviatuuri oleku lugemine

Sisendpunkt: FFC7H - 32712

Väljund: Kui mingile klahvile on vajutatud, siis Z=0 ja A=sisestatud sümbol, kui ei, siis Z=1

CRLF* — Reavahetus ekraanil

Sisendpunkt: FFCAH - 32715

TTCON* — Teksti väljastus ekraanile

Sisendpunkt: FFCDH - 32718

Parameeter: BC = teksti algusaadress; teksti lõpu tunnuseks on bait jaar tusega 00H või «\$»

TTCLF* — Teksti väljastus ekraanile, reavahetusega teksti lõpusSisendpunkt: FFDOH *-32721*

Parameeter: BC = teksti algusaadress; teksti lõpu tunnuseks on viimane bait väärtsusega 00H või «\$»

TTI* — Tärgi sisestus väljastusega ekraanileSisendpunkt: FFD3H *-32724*

Väljund: A = sisestatud märk

TTIO* — Tärgi sisestus väljastusega ekraanileSisendpunkt: FFD6H *-32727*

Väljund: A = sisestatud märk

TTO* — Tärgi väljastus ekraanileSisendpunkt: FFD9H *-32730*

Parameeter: A = väljastatav märk

OUTHX* — Baidise 16-ndarvu väljastus ekraanileSisendpunkt: FFDCH *-32733*

Parameeter: A = väljastatav 16-ndarv

OUTH2* — Kahebaidise 16-ndarvu väljastus ekraanileSisendpunkt: FFDFH *-32736*

Parameeter: BC = väljastatav 16-ndarv

INHEX* — Baidise 16-ndarvu sisestusSisendpunkt: FFE2H *-32739*

Väljund: Kui sisestati veatu 16-ndarv, siis CY=0 ja A = sisestatud arv, kui ei, siis CY=1

INHX2* — Kahebaidise 16-ndarvu sisestusSisendpunkt: FFE5H *-32742*

Väljund: Kui sisestati veatu 16-ndarv, siis CY=0 ja BC = sisestatud arv, kui ei, siis CY=1

NIBBLE* — 16-ndumbri kontrollSisendpunkt: FFE8H *-32745*

Parameeter: A = märk(16-ndnumber)

Väljund: Kui märk on 16-ndnumber, siis CY=0, kui ei, siis CY=1

DMEM* — Mälutömmise väljastus ekraanile.

Peatamine: CTRL S

Jätkamine: suvaline klahv

Löpetamine: CTRL S ja kohe seejärel CTRL C

Sisendpunkt: FFF1H *-32754*

Parameetrid: BC = mälupiirkonna algusaadress

HL = mälupiirkonna lõpuaadress

MOVE* — Salvestise nihe teise mälupiirkondaSisendpunkt: FFF4H *-32757*

Parameetrid: BC = nihutatava salvestise algusaadress

HL = nihutatava salvestise lõpuaadress

DE = salvestise uus algusaadress

COMP* — Kahe salvestise võrdlus erinevuste väljastusega ekraanile

Peatamine: CTRL S

Jätkamine: suvaline klahv

Löpetamine: CTRL S ja kohe seejärel CTRL C

Sisendpunkt: FFF7H *-32760*

Parameetrid: BC = esimese salvestise algusaadress

HL = esimese salvestise lõpuaadress

DE = teise salvestise algusaadress

FILL* — Mälupiirkonna täitmine konstandigaSisendpunkt: FFFAH *-32763*

Parameetrid: BC = mälupiirkonna algusaadress

HL = mälupiirkonna lõpuaadress

A = salvestatav väärthus

CNST* — Salvestise võrdlus konstandiga, erinevuste väljastusega ekraanile.

Peatamine: CTRL S

Jätkamine: suvaline klahv

Löpetamine: CTRL S ja kohe seejärel CTRL C

Sisendpunkt: FFFDH *-32766*

Parameetrid: BC = mälupiirkonna algusaadress

HL = mälupiirkonna lõpuaadress

A = vörreldav konstant

PRINTCHAR — Tärgi väljastus printerile Sisendpunkt: FFEEH *-32751*

Parameetrid: A = väljastatav märk

Süsteemsete vahenditega on realiseeritud printeri D-100 (Poola RV) liides. Teistsuguse printeri kasutamiseks tuleb aadressile, mis loetakse aadressilt FFEF, liita 1 ja salvestada sinna vastava draiveri kahebaidine aadress (sisendpunkt).

BLEEP — Helisignaali väljastus Sisendpunkt: FF86H *-32647*

Parameetrid: A = (signaali kestus, ms)/100

DE = 2000000/(signaali sagedus, Hz) või

DE = 0000H — signaali väljalülitamine

&H

HGR — Siirdumine graafikarežiimi Sisendpunkt: FF8CH *-32653*

Parameetrid: E = 00H — väljastus vastavalt valitud värvile, või

E = 01H — väljastus pöördkujutisena valge värvuse korral
(valge värviga valgele taustale väljastamisel
tekib must kujutis)

HCOLOR — Värvuse valimine graafikarežiimis Sisendpunkt: FF8FH *-32656*

Parameeter: E = värvuse indeks

0: must

muu: (1 . . 7) valge

H PLOT — Punktī väljastus ekraanile Sisendpunkt: FF92H *-32659*

Parameetrid: DE = x-koordinaadi väärthus (0 . . 014OH)

B = y-koordinaadi väärthus (0 . . FOH)

H PLOTTO — Sirglöigu väljastus ekraanile

Sirglöik kulgeb viimasena valitud punktist punkti (x, y)

Sisendpunkt: FF95H *-32664*

Parameetrid: DE = x-koordinaadi väärthus (0 . . 014OH)

B = y-koordinaadi väärthus (0 . . FOH)

INTCNT — Programmeeritav taimer

Etteantud aja möödumist inditseerib tunnus, mis nullitakse selle lugemisel

Sisendpunkt: FF9EH *-32671*

Parameeter: DE = (aeg, ms)/100 — aja etteandmine

DE = 0 — tunnuse lugemine

Väljund: A = FFH — aeg on täis

A = OOH — aeg jookseb

TIMCNT — Programmeeritav stopper

Sisendpunkt: OFFA1H *-32674*

Parameeter: D = OOH — stopperi nullimine

D = FFH — stopperi lugemine

Väljund: DE = (aeg, ms)/100

INTRSV — Katkestuse teenindamine

Sisendpunkt: FF89H *-32650*

Parameetrid: A = katkestuse number

DE = katkestust teenindava programmi aadress ja katkestuse lubamine

DE = OOOOH — katkestuse keelamine

Kasutajale on eraldatud välised katkestused 6 ja 7 ning katkestus 8, mis toimub iga 20 ms järel. Katkestuse puhul antakse juhtimine vastavale teenindavale programmile ja süsteemsete vahenditega tagatakse registrite ja pinumälu säilitamine.

MEMMD — Mälu addresseerimise mooduse valik

Sisendpunkt: FFB9H *-32698*

Parameeter: A = 0..3 mooduse number

Funktsiooni poole pöördumisel peab arvestama, et pinumälu ei tohi sattuda mälu ümberlülitamisel püsimälu alasse.

MEMMDRST — Siirdumine mälu addresseerimise moodusele 1

Sisendpunkt: FFBCH *-32701*

Märkus: *märgitud funktsioonid säilitavad registrite sisu.

7.3 KUVARI TÖÖREŽIIMID

Kuvar võib töötada graafilises või tärgirežiimis.

Ekraanile saab väljastada horisontaalsihis (x-telg) 320 ja vertikaalsihis (y-telg) 240 punkti.

7.3.1. TÄRGIREŽIIM

Tärgirežiimis jaguneb ekraan 24 reaks pikkusega 40 tärki. Tärgimaatriksi formaat on 8×10 punkti. Tärgipositsloonide koordinaadid on püstslis 0 .. 23 ja rõhtslis 0 .. 39.

Kõlmstardi korral ekraan kustutatakse ja positsiooni (0,0) vijakse ladina tähestikule vastav vilkuv cursor (vahelduvad tausta ja märgi värvus). Vene tähestikule siirdumisel muutub cursor staatiliseks (valgel taustal must).

Väljastus toimub monitori (või LOS-i) direktiividega. Kuvari juhtkoodid on kirjeldatud tabelites 7.1 ja 7.2, tärgikoodid tabelis 7.3.

Kuvari juhtkoodid

Tabel 7.1

Tähis	16-kood	Koodi väljastuse tulemus
BELL	07 <i>7</i>	Helisignaal
BS	08 <i>8</i>	Kursori tagasisiluke positsiooni võrra vasakule (kuni positsioonini (0,0))
TAB	09 <i>9</i>	Kursori viimine järgmissele tabuleerimisveerule (8 positsiooni kaupa), vajadusel ekraani kerimine
LF	0A <i>10</i>	Kursori nihutamine positsiooni võrra alla, vajadusel ekraani kerimine
VT	0B <i>11</i>	Sama, mis LF
FF	0C <i>12</i>	Sama, mis LF
CR	0D <i>13</i>	Kursori viimine rea algusesse
ESC	1B <i>27</i>	ESCAPE-liitkoodi töötuse alustamine
Ülejää nud	00 .. 1F	Reaktsioon puudub

ESCAPE-liitkoodid

Tabel 7.2

Funktsioon	ESCAPE-jada *)	16-nd-kood	10 Koodid
Kursori viimine positsiooni (0,0) (ekraani vasakusse ülanurka)	ESC H	1B 48	72
Ekraani kustutus ja kursori viimine positsiooni (0,0)	ESC L	1B 4C	76
Kursori viimine positsioonile (r,v) rr=reala nr. +20H, vv=veeru nr. +20H	ESC=rrvv või ESC Y rrvv	1B 3D rr vv 61 1B 59 rr vv 89	
Ekraaniosas kustutus alates kursorist kuni ekraani lõpuni	ESC J	1B 4A	74
Realõigu kustutus alates kursorist kuni rea lõpuni	ESC K	1B 4B	75
Kursor tagasi positsiooni võrra	ESC D	1B 44	68
Kursor edasi positsiooni võrra	ESC C	1B 43	67
Kursori langeitus positsiooni võrra	ESC B	1B 42	66
Kursori tõste positsiooni võrra	ESC A	1B 41	65
Kursori positsiooni küsimine; järgnema peab 2 klaviatuuri lugemise direktiivi; lugemise tulemusteks on vastavalt r ja v	ESC R	1B 52	7L
Kviteeriva helisignaali keelamine	ESC 0	1B 30	48
Kviteeriva helisignaali lubamine	ESC 1	1B 31	49
Ekraani kerimise keelamine	ESC 2	1B 32	50
Ekraani kerimise lubamine	ESC 3	1B 33	51
Kursori kustutamine ning edasise väljastamise keelamine	ESC 4	1B 34	52
Kursori väljastamise lubamine	ESC 5	1B 35	53
Ekraani sujuva kerimise režiim	ESC :	1B 3A	58
Ekraani hüppelise kerimise režiim	ESC ;	1B 3B	59
Pöördkujutise algus	ESC '	1B 27	39
Pöördkujutise lõpp	ESC (	1B 28	40

*) Lubatud on ka nurksulg ESC koodi järel, näiteks ESC [H.

7.3.2. GRAAFIKAREŽIIM

Graafikarežiimis saab kujutise koostada suvalistest ekraanipunktidest. Punktide koordinaadid on järgmised:

- x-telg : 0 .. 319,
- y-telg : 0 .. 239.

Punkt koordinaatidega (0,0) paikneb ekraani vasakus ülanurgas.

Graafikarežiimi saab siirduda monitori (või LOS-i) funktsiooniga HGR. Võimalik on graafikakäskude ja tärgiväljastuse vaheldumine. Iga graafikakuus täitmisel kustutatakse ekraanilt tärgireiimi kurSOR. Täirkide väljastamisel kurSOR taastub.

GraafikakurSORI all mõistetakse viimasena valitud punkti, sirge puhul tema otspunktI. GraafikakurSORIT ekraanil ei inditseerita.

Käsund(direktiiv) CLS kustutab kuvari ekraani, kuid ei muuda graafikakurSORI asukohta. Funktsiooni HGR täitmisel viiakse valge graafikakurSORI punkti (0,0). Seejärel on võimalik täita järgmisi graafikafunktsioone:

HCOLOR n — värvuse valimine, inaeksi n kolme madalaima biti järgi (0:must, 1..7:valge)

HPLOT x,y — graafikakurSORI viimine punkti koordinaatidega (x,y), millele antake valitud värvus

HPILOT TO x,y — sirglõigu joonestamine viimasena määratud punktist (kus paikneb graafikakurSOR) punkti kordinaatidega (x,y); lõigu punktid esitatakse valitud värvusega, lõigu alguspunkti indikatsiooni ei uuendata

7.4 KLAHVIKOODID

Klaviatuur koosneb kolme tüüpi klahvidest:

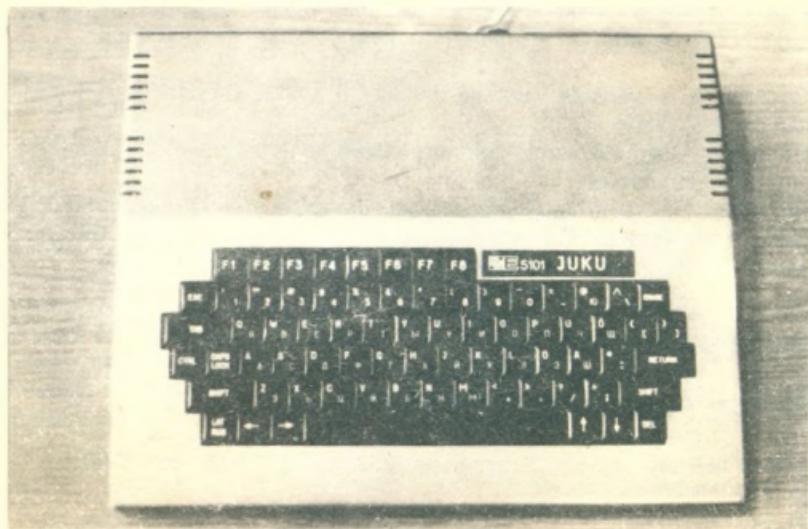
- 1) tärgiklahvid,
- 2) juhtklahvid,
- 3) režiimiklahvid.

Tärgi- ja juhtklahvide väljastatavad koodid on esitatud tabelis 7.3.

Režiimiklahvidel on järgmised funktsioonid:

- CTRL — vajutamisel koos tärgiklahviga väljastatakse talitus-kood (tärgikoodi viis nooremat bitti)
- SHIFT — vajutamisel koos tärgiklahviga valitakse suurtähed, kahe märgiga klahvi puhul olemine märk
- CAPS LOCK — suur- ja väiketähete vahetus; valitud tähed on kasutusel järgmise vajutuseni
- RUS/LAT — ladina ja vene tähestiku vahetus; valitud tähestik on kasutusel järgmise vajutuseni
- CTRL ESC — siire aadressile 0000, seal antakse juhtimine edasi monitorile või lindioperatsioonisüsteemile, või püsimalu-BASIC-ule
- CTRL SHIFT ESC — juhtimine antakse monitorile, kui taimerikatkestus töötab
- SHIFT ERASE — ekraani kustutus (kui ei toimu andmehetust magnetofoniga)

«Juku» klaviatuur

RAVEKO

Tärgi- ja talituskoodid

Tabel 7.3

	0	1	2	3	4	5	6	7	C	D	E	F
0	F5		tühik	0	ö(a)	P	ö()	P	ю	п	ю	п
1			!	1	A	Q	a	q	а	я	а	я
2		F1	"	2	B	R	b	r	б	р	б	р
3			#	3	C	S	c	s	ц	с	ц	с
4	F2		\$	4	D	T	d	t	д	т	д	т
5	F3		%	5	E	U	e	u	е	у	е	у
6	F6		&	6	F	V	f	v	ф	в	ф	в
7	BEL	F7	-	7	G	W	g	w	г	х	г	х
8	BSI←	F4	(	8	H	X	h	x	х	ъ	х	ъ
9	HT		)	9	-	Y	-	y	и	и	и	и
A	LF↓	F8	*	:	J	Z	j	z	й	з	й	з
B	VT↑	ESC	+	:	K	L	k	l	к	к	к	к
C	FFI↑		-	<	M	Å(\\)	m	o	å()	л	э	л
D	CR		=	>	N	Ü(\\)	n	o	ö()	м	щ	м
E			?	?	O	-	o	o	o	н	ч	н
F			/	/					DEL	o	o	o

Sulgudesse paigutatud märk või talitustähis vastab standardsele KOI-8 kooditabelile (GOST 19768-74) ning on kujutatud ka standardeklahvidel, ekraanile toovad aga nende klahvide koodid eesti tähe.

*) Koodi FF väljastab klahvikombinatsioon RUS DEL, ekraanile toob kood tühiku.

8 OPERATSIOONISÜSTEEM

8.1 ÜLDANDMEID

Lindioperatsioonisüsteem hõlbustab informatsiooni säilitamist lindil ja pakub arvuti kasutajale muidki teenuseid.

Lindioperatsioonisüsteemi alglaadimiseks tuleb

- asetada magnetofonile süsteemne linn operatsioonisüsteemiga
- sisestada monitori direktiiv «T»

Alglaadimise käigus loetakse käsutöötlusprotsessor lindilt muutmällu. Eduka laadimise lõppedes ilmub ekraanile tekst

*** ENSV TA Küb.I AT EKB ***
* LINDIOPERATSIOONISÜSTEEM *

ja süsteemi valmisoleku tähis (viip) «A>». Edasiseks tööks tuleb lindi kataloog avada käsuga OPEN. Kui kataloogi avamine toimub edukalt, väljastatakse teade.

Pärast operatsioonisüsteemi alglaadimist ja kataloogi avamist on süsteemi mäluaotus järgmine:

~~00~~ 0000H - 00FFH	255	Süsteemi parameetrite tsoon (ST)
~~21~~ 0100H - BFFFH	~~16384~~	Tarbijaprogrammi tsoon (TT)
-16321 -18945	BFC0H - C7BFH CA00H - D1FFH	2K baidine otsemällupöörduse (OMP) puhver
-20933	-18368 -20952 D200H - D5FFH	Käsuprotsessor (KP)
		Lindifailide kataloog (LK)

Need operatsioonisüsteemi osad asuvad muutmälus. Püsimälus asub Baas-LindiOperatsiooniSüsteem (BLOS).

Süsteemi parameetrite tsooni jaotus:

00H	siirdekasu JMP 1.bait
01H - 02H	käsuprotsessori sisendpunktide aadress
05H	siirdekasu JMP 1.bait
06H - 07H	BLOS-i funktsioonide poole pöördumise aadress
5CH - 6BH	faili juhtplokk(FJP), järgmiste andmetega:

0 1 2 8 9 10 11 12 15

0	f1	f2	...	f8	I1	I2	I3	0	...	0
---	----	----	-----	----	----	----	----	---	-----	---

f1—f8 failinimi

I1—I3 failinime laiend

6CH - 7BH teine faili juhtplokk

80H - FFH 128-baidine otsemällupöörduse puhver

Tarbijatsoonis asuvad kasutajaprogrammid, mis on lindilt laaditud mälul. Näiteks teksti redigeerimise ajal sisaldb **TT** tekstiredaktori ja redigeeritava teksti.

2K baidine otsemällupöörduse puhver on mälувäli, mille kaudu toimuvald kõik failioperatsioonid, kui ei ole spetsiaalselt näidatud muud.

Lindifailide kataloog sisaldb lindi nime, andmed kuni 63 lindifaili kohta, samuti andmed vigaste, vabade ning lugemisel vigu andnud plokkide kohta. Kataloogi pikkus on 1K bait. Kataloogi kirjad on järgmised:

I Lindi nimi	I 11 baiti
I Kataloogi ploki number	I 1 "
I Fail 1	I 14 "
I ...	I
I Fail 63	I 14 "
I Otsingumärgised iga 16 ploki järel	I 34 "
I Vabade plokkide massiiv	I 32 "
I Lugemisel vigu andnud plokkide massiiv	I 32 "
I Vigaste plokkide massiiv	I 32 "

Andmed faili kohta kataloogis:

I Faili staatus	I 1 "
I Faili nimi	I 11 "
I Faili algus: ploki number	I 1 "
I Faili lõpp: ploki number	I 1 "

Faili staatus kataloogis:

7	6	5	4	3	2	1	0
							I olemasolev fail
							uus fail
							vabaks kuulutatud fail
							kustutatud olemasolev fail
							kustutatud uus fail
							kasutamata bitt
							süsteemifail
							fail ainult lugemiseks

Käsuprotsessor (KP) vahetab infot kasutaja ja operatsioonisüsteemi vahel. KP loeb ja töötleb klaviatuurilt sisestatud käsirudu. KP valmisolekut käsu sisestuseks näitab teade «A>». KP sisaldab ka rea sisefunktsioone:

DIR	— mittesüsteemsete failide kataloogi esitus
DIRS	— süsteemsete failide kataloogi esitus
REN	— failide ümbernimetamine
ERA	— failide kustutamine
REST	— kustutatud failide taastamine
MEM	— üldinfo lindi kohta
TYPE	— tekstifaili väljastus ekraanile
DUMP	— faili sisu väljastus 16-ndkoodis
SAVE	— mälu sisu salvestamine faili
OPEN	— lindi avamine
CLOSE	— lindi sulgemine
MONID	— väljumine monitori
BASIC	— püsimälus oleva BASIC-u käivitamine
LOAD	— faili laadimine lindilt muutmällu
RUN	— laaditud programmi käivitamine

Lindifaile tähistatakse järgmiselt:

FAILINIMI.LAIEND

Failinimi sisaldab kuni 8 ja laiend 3 täri ning neid eraldab üksteisest punkt. Laiend võib ka puududa. Failinimes ja laiendis ei tohi esineda järg-

mised märgid: koma(,), semikoolon(;), koolon(:), küsimärk(?), tärn(*), nool-sulg(<või>). Mõningad kasutatavad laiendid:

ASM,MAC	— assemblerkeele lähtefail
PRN,LST	— listingufail
TXT	— tekstifail
HEX	— masinakood 16-ndkujul
\$\$\$	— ajutine fail
COM	— laadefail

Sisefunktsoonide ERA,REST,DIR,DIRS kasutamisel võib failinime ja laiendi sisestada kas üheselt või mitmeselt määratuna. Mitmeselt määramiseks kasutatakse tähiseid «*» ja «?» :

- ? — asendab failinimes või laiendis ühte märki, tähenduses «mis tahes märk sellel kohal»
  - * — asendab failinime või laiendit, tähenduses «mis tahes nimi (laiend)»; tärn nime (laiendi) algusosa järel asendab järgnevat lõpuosa, tähenduses «mis tahes lõpuosaga nimi(laiend)»
- Vormingud *.* ja ????????????? on sarnased. Järgnevates peatükkides mõeldakse mõiste «failinimi» all failinimest ja laendist koosnevat lindifaili identifikaatorit.

Näide:

- ERA A??.*** — kustutamisele kuuluvad köik failid, mille nimi on 3 märki pikk ja algab sõltumata laiendist tähega «A»
- ERA A*.COM** — kustutamisele kuuluvad köik failid, mille nimi algab tähega «A» ja mille laiendiks on «COM»

Vastuseks süsteemi valmidustatele (viibale) sisestatakse käsurida (3 võimalikku kuju):

- programminimi
- programminimi parameeter1
- programminimi parameeter1 parameeter2

Programminimi on sisefunktsooni nimi või kasutaja programmi nimi. Kui käsureas on sisefunktsoon, siis see täidetakse. Vastasel korral otsitakse kataloogist laadefaili

programminimi.COM

Sellise nimega faili leidmisel laaditakse see alates TT algusest (aadressist 100H) mällu ja käivitatakse. Olematu laadefaili puhul väljastatakse ekraanil järgmisele reale märk «?» ning programminimi.

Programminime järel saab sisestada ühe või kaks parameetrit (tavaliselt on parameetriks failinimi). KP moodustab nendest parameetritest ST-sse ühe või kaks faili juhtplokki; parameetrite puudumisel täidetakse FJP-d tühikutega. Käsurea maksimaalne pikkus on 128 märki. Pärast sisestatud käsurea analüüsси salvestatakse 128-baidisesse OMP puhvrisse programminimele järgnevast märgist algav käsurea osa. KP puhvri esimeses baidis (aadressil 80H) on sisestatud sümboleite arv.

Käsurea sisestamisel saab kasutada järgmisi juhtkoode (klahv CTRL ja täht):

CTRL J	— (=reavahetus) lõpetab sisestuse
CTRL M	— (=tagastus) lõpetab sisestuse
CTRL X	— rea kustutus ja kurSOR rea algusesse
CTRL H	— kurSORI tagasilüKE, mÄrgi kustutusega
<RETURN>	— tagastusklahv lõpetab sisestuse

8.2 KÄSUPROTESSORI RESIDENTSED FUNKTSIOONID

Funktsioonide kirjeldamisel tähendab «fnimi» täielikku lindifaili nime. Nurksulgudes olev parameeter võib jäada ka sisestamata, s.t. saab kasutada vaikimisi-väärtust.

DIR	[fnimi]	Failide nimekirja väljastus. Vaikimisi väljastatakse kogu kataloogi mittesüsteemsete failide loetelu
DIRS	[[fnimi]]	Nagu DIR, kuid väljastatakse ainult süsteemi failid
REN	fnimi1 fnimi2	Faili ümbernimetamine, fnimi1 on uus ja fnimi2 on vana failinimi
ERA	fnimi	Failide kustutamine kataloogist. Kui nimeks on sisestatud «*», küsib süsteem: ALL FILES(Y/N)? (Kas kõik failid?) Jaatava vastuse (Y) korral kustutatakse kataloogist kõik staatusega READ/WRITE failide nimed, eitava vastuse korral kustutusi ei toimu.

REST	fnimi	Käсuga ERA kustutatud failinimedega taastamine. Kui etteantud nimega fail on olemas, jäab taastamine ära. Kui kustutatud faili kuulunud plokki-dele on kirjutatud teine fail, siis failinime ei taastata.
MEM		Väljastatakse üldinformatsioon lindi mäluhöive kohta: nnK FILES xxxK MEMORY USED yyyK MAXIMUM FILE SPACE nnK - failide arv lindil xxxK - kasutatud mälul baitides yyyK - maksimaalne järjestikune vaba ruum lindil baitides. See näitab, kui suure faili võime antud lindile kirjutada.
TYPE	fnimi	Faili teksti väljastus ekraanile. Väljastatav fail peab olema tekstifail.
DUMP	fnimi [aaaa]	Faili sisu väljastus ekraanile 16-süsteemis, 8 baiti reas, iga rea ees aadress. Algusaadressi võib ise sisestada 16-avruna, vaikimisi on algusaadress 0000H.
LOAD	fnimi [aaaa]	Lindifaili laadimine muutmällu. Vaikimisi laaditakse fail alates aadressist 100H. Algusaadress sisestatakse 16-ndarvuna.
RUN	[paam1] [paam2]	Mällu laaditud programmi käivitus. Selle käsu toimel antakse juhtimine üle aadressile 100H. Parameetrid salvestatakse FJP-sse.
SAVE	nn fnimi [aaaa]	nn plokki mälusisu alates aadressist aaaa salvestatakse lindifaili. Kui etteantud nimega fail on juba olemas, kustutatakse see eelnevalt. Algusaadressi võib jäätta ka sisestamata, vaikimisi on algusaadressiks 0100H. Aadressid tuleb sisestada 16-ndarvudena.
CLOSE		Kataloogi kirjutus mälust lindile ja lindi sulgemine.

OPEN	Kataloogi lugemine lindilt mällu ja lindi avamine.
MONID	Väljumine operatsioonisüsteemist monitori. Lindi süsteem lähestatakse, lindi keritakse algusesse.

8.3 TEENINDUSPROGRAMMID

FORMAT [Inimi]	Lindi vormindamine. Lindile luuakse ploki-struktuur. Lint kirjutatakse täis 2K baidiseid plokkide, seejärel plokid loetakse. Kui mõne ploki lugemine ei õnnestu, kuulutatakse see plokk vigaseks. Lõpuks kirjutatakse lindile uus kataloog. Parameetriks võib olla lindi nimi, mis on samasuguse struktuuriga kui failinimi (8-märgine nimi ja 3-märgine laiend).
DIALOOG:	
(1) FORMAT(Y/N)?	Süsteem küsib: kas vormindada? Jaatavale vastusele «Y» järgneb samm (2). Eitavale vastusele järgneb samm (3).
(2) PLACE NEW TAPE, THEN PRESS <RETURN>	Asetada magnetofonile lint, mida soovitakse vormindada, seejärel vajutada klahvile RETURN. Peale vormindamise lõppu teatab süsteem kirjutatud plokkide ja veaga plokkide arvu ning siirdub tagasi sammule (1)
(3) PLACE OLD TAPE, THEN PRESS <RETURN>	Asetada magnetofonile esialgne lint tagasi ja vajutada klahvile RETURN. Sellega väljutakse programmist FORMAT.
SYSGEN	See programm võimaldab kopeerida süsteemi ühelt lindilt teisele. Parameetrid ei ole.

Dialoog:

PLACE NEW TAPE, THEN PRESS <RETURN> Asetada magnetofonile lint, millele soovime süsteemi kirjutada, ja vajutada RETURN.

FUNCTION COMPLETED Süsteem on kopeeritud uuele lindile.

PLACE OLD TAPE, THEN PRESS <RETURN> Asetada magnetofonile esi-

algne linn tagasi ja vajutada RETURN. Seejärel toimub programmist väljumine.

STAT	Väljastab informatsiooni kataloogis olevate failide kohta ja võimaldab muuta failide staatusatribuute. Faili atribuudid on:
R/O (READ/ONLY)	— fail ainult lugemiseks
R/W (READ/WRITE)	— fail lugemiseks ja kirjutamiseks
SYS (SYSTEM)	— süsteemifail

Käsvormingud:

- STAT failinimi (1)
- STAT failinimi atribuut (2)

Käsu (1) täimisel väljastatakse etteantud failide kohta järgmised andmed: failinimi, pikkus K baitides ja faili atribuut. Käsu (2) täimisel kinnistatakse etteantud failile uus atribuut.

8.4 OPERATSIOONISÜSTEEMI LIIDESTUS

8.4.1 BLOS-I FUNKTSIOONIDE KASUTAMINE

Pöördumine funktsioonide poole toimub viienda mälupesa kaudu. Süsteemitsooni viiendas baidis on siirdekäsu JMP kood C3H, järgmises kahes baidis aga BLOS-i sisendpunktiga aadress. Süsteemsete funktsioonide kasutamiseks tuleb arvestada järgmisi liidestusreegleid:

1. Funktsioonid on nummerdatud ja pöördumisel tuleb eelnevalt C-registrisse salvestada funktsiooni number.
2. Sisendinfo aadress antakse üle registripaaris DE. Mõne funktsiooni korral on kogu sisendinfo registripaaris DE ja registris A. Graafikafunktsioonide kasutamisel antakse sisendinfo registripaaris DE ja registris B.
3. Ühebaudine sisendinfo antakse üle registris E.
4. Väljundinfo antakse tagasi registris A. Kui A=0, täideti funktsioon edukalt, A=FFH korral oli funktsiooni täitmisel viga. Registris C väljastatakse veakood.

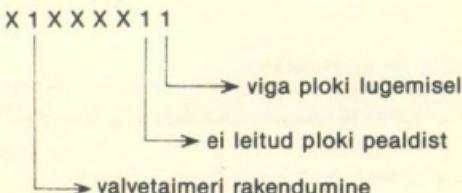
5. Failifunktsoonide kasutamisel peab arvestama, et faili tohib töödelda ainult funktsioonidega, millel on ühesugune ploki pikkus. Näiteks kui fail avati funktsiooniga 15, võib tööks failiga kasutada ainult funktsioone 16, 20 ja 21. Kui avamine toimus funktsiooniga 41, võib kasutada funktsioone 41,42 ja 43.

8.4.2 BLOS-i FUNKTSIOONIDE LOETELU

FUNKTSIOON 0: SYSTEM RESET — Operatsioonisüsteemi lähtestus

Sisendparameetrid ei ole

Väljund: C = funktsiooni olek

Operatsioonisüsteem loetakse lindilt mällu ja kävitatakse. Lindisüsteem on nn. algseisus.

FUNKTSIOON 1: CONSOLE INPUT — Klaviatuurilt lugemine

Sisendparameetrid ei ole

Väljund: A = märgi kood (KOI-8)

Klaviatuurilt loetakse märgi kood registrisse A.

FUNKTSIOON 2: CONSOLE OUTPUT — Väljastus ekraanile

Sisendparameetrid E = märk koodis KOI-8

Väljundandmeid ei ole

Märgi kood (KOI-8) väljastatakse registrist E ekraanile. Arvestatakse kontrollkoodi CTRL S (väljastuse katkemine) ja CTRL P (väljastuse jätkamine koos prindiga).

FUNKTSIOON 5: LIST OUTPUT — Väljastus printerile

Sisendparameetrid: E = märgi kood (KOI-8)

Väljund puudub

Registrist E väljastatakse märgi kood printerile.

FUNKTSIOON 6: DIRECT CONSOLE I/O — Otsene andmevahetus kuvariga

Sisendparameetrid: sisestusel E = 0FFH

väljastusel E = märgikood

Väljund: sisestusel A = 0 (klahvile ei vajutatud)

või A = sisestatud märgi kood

See funktsioon ei arvesta juhtkoode (CTRL S ja CTRL P)

FUNKTSIOON 9: PRINT STRING — Stringi väljastus

Sisendparameetrid: DE = stringi aadress

Väljund: ei ole

Märgestring saadetakse kuvarile. Stringi lõputunnuseks on «\$».

**FUNKTSIOON 10: READ CONSOLE BUFFER — Lugemine klaviatuurilt
puhvrisse**

Sisendparameeter: DE = puhvri algusaadress

Väljund: märkide koodid puhvisse

0 1 2 3 n

mx	nc	c1	c2	
----	----	----	----	--

mx — maksimaalne koodide arv, mida on võimalik sisse lugeda (1..255)

nc — siseloetud koodide arv

Puhvisse lugemisel võib kasutada järgmisi juhtkoode:

CTRL H — kursoori tagasilüke

CTRL J — reavahetus lõpetab sisestuse

CTRL M — kursoori tagastus lõpetab sisestuse

CTRL X — kursoori tagastus rea algusesse

FUNKTSIOON 11: GET CONSOLE STATUS — Klaviatuuri oleku lugemine

Sisendparameetrid ei ole

Väljund: A = klaviatuuri oleku kood

See funktsioon kontrollib, kas märk on sisestatud. Kui on, siis A=0FFH, muidu A=00H

FUNKTSIOON 13: RESET TAPE SYSTEM — Lindisüsteemi lähestus

Sisendparameetrid ei ole

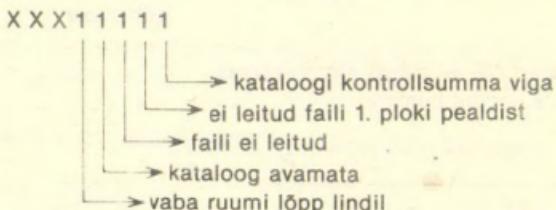
Väljund puudub

Lindisüsteem viakse algseisu. Selleks suletakse nii kataloog kui avatud fail ning otsemällupöörduse puhvrite viidad saavad vaikimisväärtused.

FUNKTSIOON 15: OPEN FILE — Faili avamine tööks 128-baidiste plokkidega

Sisendparameetrid: DE=FJP aadress

Väljund: C = funktsiooni olek:

Valmistatakse ette töö 128-baidiste blokkidega, käsutab sisemiselt faili avamist funktsiooniga 40 (Open file).

FUNKTSIOON 16: CLOSE FILE — 128-baidiste plokkidega faili sulgemine

Sisendparameetrid ei ole

Väljund: C = funktsiooni olek:

1 1 X 1 1 X X 1

-
- kataloogi kontrollsumma viga
  - faili avamata
  - vaba ruumi lõpp lindil
  - valvetaimeri rakendumine
  - fail on ainult lugemiseks või süsteemne

Funktsooni täitmisel avatud fail suletakse funktsiooniga 41 (Close file). Kui 2K baidine otsemällupöörduse puhver ei olnud veel lõpuni tädetud 128-baidiste plokkidega ja lindile ära kirjutatud, siis tehakse seda nüüd enne faili sulgemist funktsiooniga 43(Write segmential).

FUNKTSIOON 17: SEARCH FOR FIRST — Esimese faili otsing

Sisendparameetrid: DE = FJP aadress

A = mask otsinguks faili staatuse järgi

Väljund: C = funktsiooni olek:

X X X X 1 1 X 1

-
- kataloogi kontrollsumma viga
  - faili ei ole
  - kataloog avamata

Kataloogist otsitakse faili, mille nimi on antud FKP-s. Faili leidmisel kantakse 128-baidisesse otsemällupöörduse puhvrisse faili kataloogikirje:

0 1 9 12 13 14

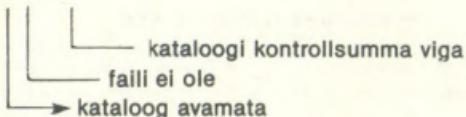
S	NNNNNNNN	LLL	A	B	X...
---	----------	-----	---	---	------

-
- faili nimi
  - faili staatus
  - faili viimase ploki number
  - faili esimese ploki number
  - laiend

FUNKTSIOON 18: SEARCH FOR NEXT — Järgmise faili otsing

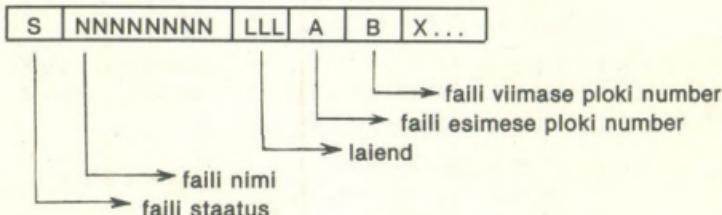
Sisendparameetreid ei ole
Väljund: $C = \text{funktsiooni}\text{ olek:}$

XXXX11X1

Kataloogist otsitakse järgmist faili, mille nimi rahuldab viimase funktsiooniga 17 (Search for first) FJP-s antud tingimusi. Faili nimes on lubatud kasutada märke «*» ja «?». Faili leidmisel kantakse 128-baidisesse otse-mällupöörduse puhvrisse faili kataloogikirje:

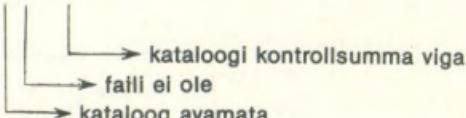
9 1 9 12 13 14

FUNKTSIOON 19: DELETE FILE – Faili kustutus

Sisendparameetrid: DE = FJP aadress
Vällund: C = funktsiooni olek:

XXXX11X1

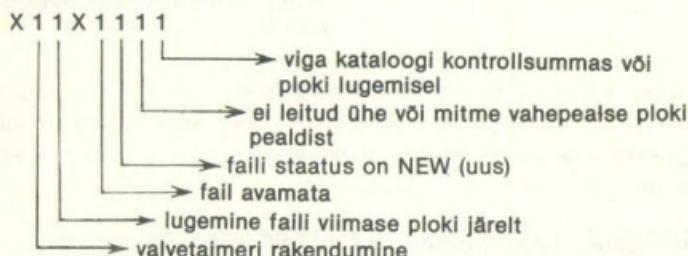
Faili mille nimel on antud EJP-s kustutatakse. Faili plokid kuulutatakse.

vabaks. Märkide «*» ja «?» esinemisel faili nimetus kustutatakse kõik failid, mille nimed rahuldavad FJP-s esitatud tingimusi. Kustutamisele ei kuulu lugemisfailid ja süsteemifailid.

FUNKTSIOON 20: READ SEQUENTIAL — Järgmise 128-baidise ploki lugemine

Sisendparameetreid ei ole

Väljund: C = funktsiooni olek:

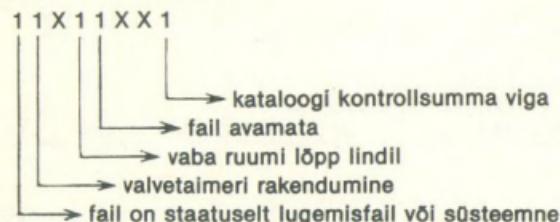

Avatud failist loetakse järgmine 128-baidine plokk 128-baidisesse otsemällupöörduse puhvrisse. Lugemine toimub 2K baidise otsemällupöörduse puhvri kaudu funktsiooniga 42 (Read sequential).

FUNKTSIOON 21: WRITE SEQUENTIAL — Järgmise 128-baidise bloki kirjutus

Sisendparameetreid ei ole

Väljund: C = funktsiooni olek:

Avatud faili kirjutatakse 128-baidisest otsemällupöörduse puhvrist järgmine 128-baidine plokk. Kirjutamine toimub 2K baidise otsemällupöörduse puhvri kaudu funktsiooniga 43 (Write sequential).

FUNKTSIOON 22: MAKE FILE — 128-baidiste plokkidega faili loomine

Sisendparameetrid: DE = FJP aadress

Väljund: C = funktsiooni olek:

X X X 1 1 1 1

- kataloogi kontrollsumma viga
- ei leitud faili 1. ploki pealdist
- fail on juba olemas
- kataloog avamata
- vaba ruumi lõpp kataloogis

Valmistatakse ette töö 128-baidiste blokkidega, millele järgneb faili loomine funktsiooniga 44 (Make file).

FUNKTSIOON 23: RENAME FILE — Faili ümbernimetamine

Sisendparameetrid: DE = FJP aadress

Väljund: C = funktsiooni olek:

X X X X 1 1 X 1

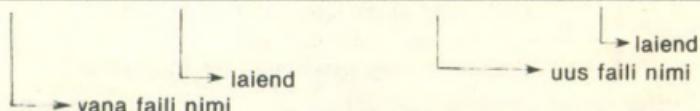

- kataloogi kontrollsumma viga
- uus nimi on juba olemas või faili ei ole
- kataloog avamata

Otsitava faili nimi ja uus nimi antakse FJP-s:

0	1	9	12	16	17	25	28
---	---	---	----	----	----	----	----

X	NNNNNNNN	LLL	XXXX	X	NNNNNNNN	LLL	X...

Kui uue nimega fail on kataloogis juba olemas, jäab faili nimi muutuma.

FUNKTSIOON 26: SET DMA AADRESS — Otsemällupöörduse 128-baidise puhvri viida väärustamine

Sisendparameetrid: DE = mälu aadress

Väljund puudub

Paigaldatud 128-baidine otsemällupöörduspuhver selle viida väärustamisega.

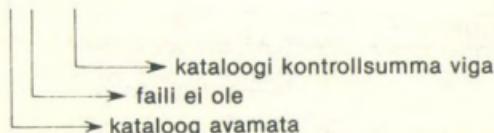
FUNKTSIOON 30: SET FILE ATTRIBUTES — Faili staatusatribuudi tegemine

Sisendparameetrid: DE = FJP aadress

A = faili staatus

Väljund: C = funktsiooni olek:

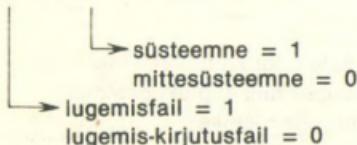
X X X X 1 1 X 1

Väärtustatakse faili staatuse atribuudid: lugemisfail või lugemis-kirjutusfail ning süsteemne või mittesüsteemne. Vajalik atribuutide komplekt esitatakse A-registris:

0   1   2

R	S	X...
---	---	------

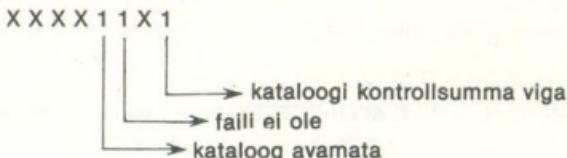

Märkide «*» ja «?» kasutamisel faili nimes kuuluvad väärustamisele kõigi nende failide staatuse atribuudid, mille nimed rahuldavad FJP-s esitatud tingimusi.

FUNKTSIOON 35: COMPUTE FILE SIZE — Faili pikkuse arvutus

Sisendparameetrid: DE = FJP aadress

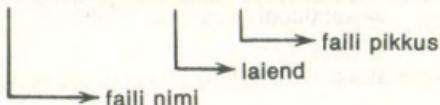
Väljund: C = funktsiooni olek:

Faili pikkus arvutatakse 2K baidistes õhikutes. Saadud tulemus pandakse FJP-sse:

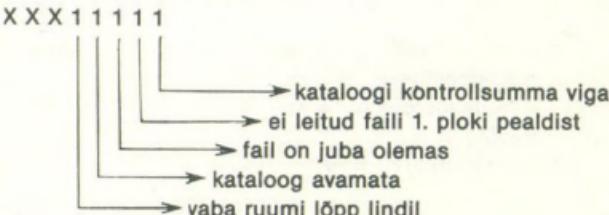
0 1 9 12 13

X	NNNNNNNN	LLL	L	X ...
---	----------	-----	---	-------

FUNKTSIOON 40: OPEN FILE — 2K baidiste plokkidega faili avamine

Sisendparameetrid: DE = FJP aadress

Väljund: C = funktsiooni olek:

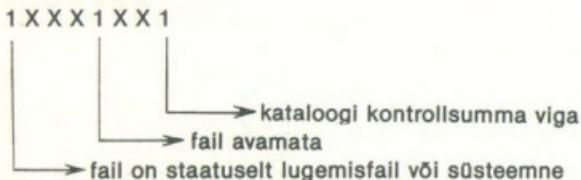
Fail avatakse. Faili jaoks staatusega NEW otsitakse kataloogist maksimaalne vaba ruum lindil ja paigutatakse ta sinna. Faili jaoks staatusega OLD leitakse vaba ruum failile järgnevas lindi osas tema võimalikuks laienemiseks.

damiseks. Järgneb faili asukoha otsimine lindil. Et korraga saab olla avatud ainult üks fail, siis uue faili avamine teeb eelmise faili kätesaamatuks.

FUNKTSIOON 41: CLOSE FILE — 2K baidiste plokkidega faili sulgemine

Sisendparameetreid ei ole

Väljund: C = funktsiooni olek:

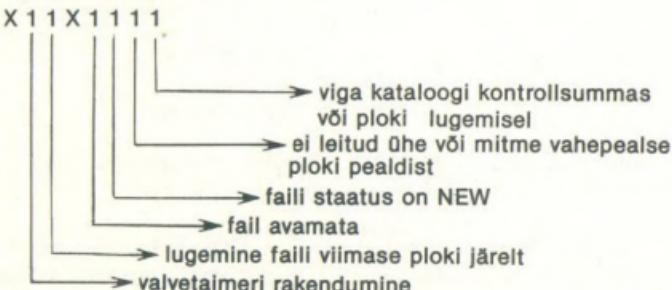

Avatud fail suletakse. Fail staatusega NEW saab staatuse OLD. Faili lõpuplokiks saab viimane loetud või kirjutatud plokk. Lugemisfaili, mida ei loetud lõpuni, ei tohi sulgeda, sest ta tehakse sel juhul lõhemaks.

FUNKTSIOON 42: READ SEQUENTIAL — Järgmise 2K baidise ploki lugemine

Sisendparameetreid ei ole

Väljund: C = funktsiooni olek:

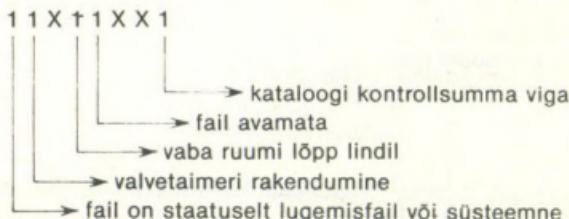

Avatud failist loetakse järgmine 2K baidine plokk 2K baidisesse otse-mällupöörduse puhvrisse.

FUNKTSIOON 43: WRITE SEQUENTIAL — Järgmiste 2K baidise ploki kirjutamine

Sisendparameetrid ei ole

Väljund: C = funktsiooni olek:

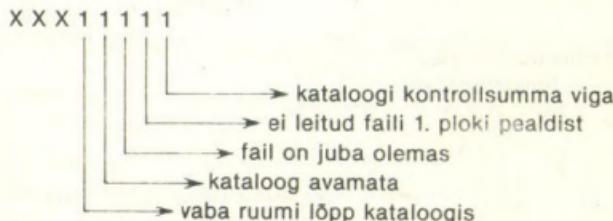

Avatud faili kirjutatakse järgmine 2K baidine plokk 2K baidisest otsemällupöörduse puhvrast.

FUNKTSIOON 44: MAKE FILE — 2K baidiste plokkidega faili loomine

Sisendparameetrid: DE = FJP aadress

Väljund: C = funktsiooni olek:

Kataloogis luuakse faili jaoks kirje, mis sisaldb faili nime. Fail saab staatuse NEW. Avab faili funktsiooniga 40 (Open file).

FUNKTSIOON 45: SET DMA ADDRESS — Otsemällupöörduse 2K baidise puhvri viida väärustamine

Sisendparameetrid: DE = mälù aadress

Väljundandmeid ei ole.

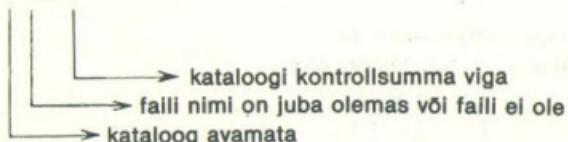
Paigaldatakse 2K baldine otsemällupöörduse puhver tema viida väär-tustamisega.

FUNKTSIOON 46: RESTORE FILE — Küstutatud faili taastamine

Sisendparameetrid: DE = FJP aadress

Väljund: C = funktsiooni olek:

X X X X 1 1 X 1

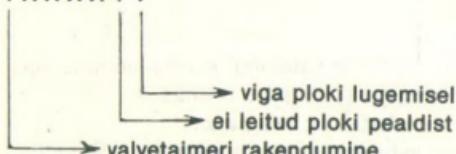
Taastatakse kustutatud fail, mille nimi on antud FJP-s. Kui sellise nimega fail on juba olemas, siis kustutatud faili otsimist ei toimu. Kui kustutatud faili kuulunud plokid on vildud mõnda teise faili, siis kustutatud faili ei taastata. Kui kustutatud faili kuulunud plokid on endiselt vabad, siis kuulutatakse nad uuesti hõlvatuks ja fail saab staatuse OLD. Märkide «*» ja «?» kasutamisel faili nimes kuuluvad taastamisele köik failid, millede nimed rühavad FJP-s esitatud tingimusi.

FUNKTSIOON 47: OPEN TAPE — Lindi kataloogi avamine

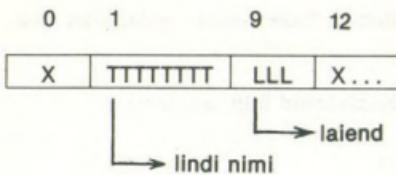
Sisendparameetrid ei ole

Väljund: C = funktsiooni olek:

X 1 X X X X 1 1

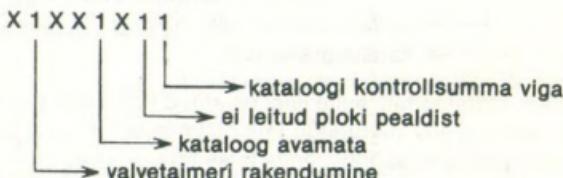
Lindilt loetakse kataloog mällu ja kuulutatakse avatuks. Lindi nimi kannatakse 128-baidisesse otsemällupöörduse puhvrisse:

FUNKTSIOON 48: CLOSE TAPE — Lindi kataloogi sulgemine

Sisendparameetrid ei ole

Väljund: C = funktsiooni olek:

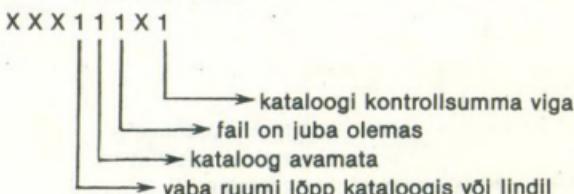
Kataloog kirjutatakse mälust lindile ja kuulutatakse suletuks.

FUNKTSIOON 49: CREATE FILE — Etteantud pikkusega faili loomine

Sisendparameetrid: DE = FJP aadress.

A = vajalik faili pikkus 2K baidistes ühikutes

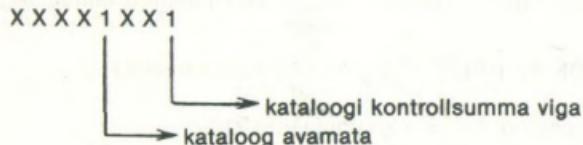
Väljund: C = funktsiooni olek:

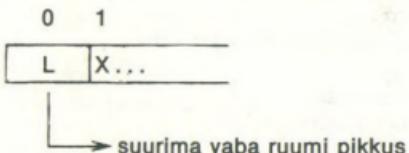
Lindile luuakse tühj fail staatusega OLD. Selleks leitakse lindilt vaba ruum faili plokkide jaoks, luuakse kataloogis faili kirje ning faili kuuluvad plokid kuulutatakse hõivatuiks. Fail jäab suletuks.

FUNKTSIOON 50: MAX FREE SPACE — Lindi maksimaalse vaba lõigu pikkuse leidmine

Sisendparameetrid ei ole
Väljund: C = funktsiooni olek:

Arvutatakse suurima järjestikuse vaba ruumi pikkus lindil. Saadud tulemus kantakse 128-baidsesse otsemällupõorduse puhvrisse 2K baalistes õhikutes:

FUNKTSIOON 51: EXIT — Väljumine monitori

Sisendparameetrid ei ole
Väljundandmeid ei ole

Väljutakse operatsioonisüsteemist monitori. Lindisüsteem lähtestatakse funktsiooniga 13 (Reset tape system).

FUNKTSIOON 52: HGR — Ekraani viimine graafikarežilmi

Sisendparameetrid: E = väljastusrežiim (vt.7.2)
Väljundandmeid ei ole

Graafikarežilmi kurSOR viakse punkti koordinaatidega (0,0). Värvuseks vöetakse valge. Kustutatakse tärgirežilmi kurSOR (samuti funktsioonide 53,54 ja 55 puhul).

FUNKTSIOON 53: HCOLOR — Värvuse valimine graafikarežiimis

Sisendparameetrid: E = värvuse indeks (vt. 7.3.2)

Väljundandmeid ei ole

Graafiline väljastus (funktsioonid 54 ja 55) toimub valitud värvusega.

FUNKTSIOON 54: HPLOT — Punkt väljastus ekraanile

Sisendparameetrid: DE = x-koordinaadi värtus

B = y-koordinaadi värtus

Väljundandmeid ei ole

Graafikarežimi kurSOR nihutatakse punkti koordinaatidega (x,y). See punkt esitatakse ekraanil funktsiooniga 53 valitud värvusega.

FUNKTSIOON 55: HPLOT TO — Sirglõigu väljastus ekraanile

Sisendparameetrid: DE = x-koordinaadi värtus

B = y-koordinaadi värtus

Väljundandmeid ei ole

Lõigu alguspunkti määrab graafikakurSORI positsioon (s.o. viimatalitut punkti koordinaadid). Lõik esitatakse funktsiooniga 53 valitud värvusega. Alguspunkti esitust ei uuendata.

8.5 OPERATSIOONISÜSTEEMI TEATED

CHECKSUM ERROR	— kontrollsumma viga
BLOCK NOT FOUND	— ei leitud osutatud plokki
NOT FOUND DIRECTORY BLOCK	— ei leitud kataloogi plokki
FILE NOT FOUND	— kataloogist ei leitud osutatud faili
FILE NOT FOUND OR FILE EXISTS	— faili ei leitud või nimi on juba olemas
FILE NOT OPEN	— fail ei ole avatud
DIRECTORY NOT OPEN	— kataloog ei ole avatud

TAPE FULL OR DIRECTORY FULL	— kataloog või lint on täis
END OF FILE	— faili lõpp
TIME OUT	— valvetaimeri rakendumine
FILE IS READ ONLY	— lugemisfail
BAD ADRESS	— väär aadress
NO FILE(S)	— faile ei ole
TAPE lindinimi OPENED	— kataloog on kirjutatud lindilt mällu ja lint kuulutatud avatuks
TAPE CLOSED	— kataloog on kirjutatud mälust lindile ja lint kuulutatud suletuks

9 ASSEMBLER

9.1. SISSEJUHATUS

Assembler loeb lähteteksti magnetlindilt ja annab lindile välja transleeritud programmi objektfaili kujul. Assembler **käivitatakse** korraldusega:

ASM failinimi
või ASM failinimi.PARM

Mõlemal juhul otsitakse lindilt faili

failinimi.ASM,

mis peab sisaldama assemblerkeelles lähteteksti. Teine väljakutsevorm lubab kasutada parameetrit, mille abil saab näidata, kas töö tulemusena saadakse listingu- või objektfail. Kui parameetrit ei anta, kirjutatakse lindile objektfail

failinimi.OBJ

Kui kasutada translaatori väljakutsumiseks vormi

ASM failinimi.P,

kirjutatakse lindile listingufail, mis sisaldb lähteteksti, genereeritud koodi ja veamärgise.

Väljakutse:

ASM.failinimi.X

Lindile kirjutatakse transleeritud programmi fail ja listing saadetakse ekraanile.

9.2 PROGRAMMI VORMING

Translaatorile vastuvõetav assemblerkeelne käsk võib sisaldada järgmisi väljasid:

reanr märgend operatsioonikood operand; kommentaar,

kus iga väli võib esineda või puududa, sõltuvalt olukorrast. Iga assemblerkäsu rida lõpetatakse märkidega RETURN ja LF. Ühel real paiknevad käsud eraldatakse üksteisest hüümärgiga «!».

Rea number võib esineda või puududa. Rea numbriks võib olla suvaline kümnendary.

Märgend võib olla tähega algav suvaline kuni 16-märgiline tähtede ja numbrite jada. Kõik märgendielementid on tähenduslikud, välja arvatud märk «\$», mida võib kasutada märgendi loetavuse parandamiseks.

Operatsioonikoodi väli võib sisaldada assembleri direktiivi, pseudooperatsiooni koodi või masinakäsu mnemokoodi.

Operandi väli võib sisaldada avaldist, mis on koostatud konstantidest, märgenditest ja loogilistest tehetest nende vahel. Kommentaari väljas võivad märgi «;» järel olla suvalised tärgid. Translaator lubab kasutada kommentaari tunnusena ka märki «*» esimeses veerus.

Assemblerprogramm koosneb eespool kirjeldatud kujul vormistatud lausetest. Viimaseks lauseks on tavaiselt END-lause. Translaator ignoreerib kõiki END-ile järgnevaid lauseid.

9.3 OPERANDIDE KOOSTAMINE

Operandiks võib olla aritmeetika- ja loogikaoperaatoritega ühendatud märgenditest, konstantidest ja reserveeritud sõnadest koosnev avaldis. Avaldise väärustus arvutatakse transleerimise käigus ja see tohib olla kuni 16-bitine.

9.3.1 ARVKONSTANDID

Arvkonstant on 16-bitine arv; arvusüsteemi tähistab täht arvu lõpus. Lubavad arvkonstantide arvusüsteemid on

- B** — kahendkonstant (binaararv)
- O,Q** — kaheksandkonstant (oktaalarv)
- D** — kümnendkonstant (detsimaalarv)
- H** — kuueteiskümnendkonstant (heksadetsimaalarv)

Kui arvul puudub arvusüsteemi näitav täht, siis loetakse ta kümnendarvuks. Kuueteistkümnendkonstandi esimene number peab olema kümnenumber, et mitte segada ära konstanti identifikaatoritega. Näiteks 0FFH, mitte FFH.

9.3.2 RESERVEERITUD SÖNAD

On olemas hulk reserveeritud sõnu, millel on operandiväljal kindel tähenlus ja värtus. Need on järgmised protsessori registrite nimed.

- A** 7 Paremal pool on antud nimele vastav ühekordne värtus
- B** 0
- C** 1
- D** 2
- E** 3
- H** 4
- L** 5
- M** 6
- SP** 6
- PSW** 6

Operandiosas võib kasutada ka masina käsukoode. Nende värtuseks on nende vaste masinakoodis.

Märgi «\$» värtuseks operandiosas on järgmise käsu aadress.

9.3.3 SÜMBOLKONSTANDID

Sümbolkonstantide moodustamiseks võib kasutada suvalisi KOI - 8 märki-de jadasid. Maksimaalne sümbolkonstandi pikkus on 64 märki ja sümbolkonstant peab olema ülakomade vahel. Ülakoma sümbolkonstandi keskel

tuleb lüüa kahekordsest. Enamikel juhtudel võib sümbolkonstant olla ühe või kahe märgi pikkune, välja arvatud käsk DB. Sümbolkonstandi väärtsuseks on tema KOI-8 kood.

9.3.4 ARITMEETIKA-LOOGIKAOPERAATORID

Ülalkirjeldatud operande võivad ühendada järgmised aritmeetika- ja loogikaoperaatorid:

$a + b$	märgita aritmeetiline summa
$a - b$	märgita aritmeetiline vahe
$+b$	unaarne pluss
$-b$	unaarne miinus (0-b)
$a \cdot b$	märgita aritmeetiline korrutis
a/b	märgita aritmeetiline täisarvuline jagatis
$a \text{ MOD } b$	a/b jääl
$\text{NOT } b$	loogiline eitus
$a \text{ AND } b$	loogiline korrutis (bitthaaval)
$a \text{ OR } b$	loogiline liitmine, VÖI
$a \text{ XOR } b$	välistav VÖI
$a \text{ SHL } b$	a kahendnihe vasakule b biti vörra
$a \text{ SHR } b$	a kahendnihe paremale b biti vörra

Aritmeetika- ja loogikaavaldiste moodustamiseks võib kasutada sulge. Kõik arvutused teostatakse 16-bitiste väärustega.

9.3.5 OPERAATORITE PRIORITEET

Programmeerija töö lihtsustamiseks on operaatoritele kinnistatud prioriteedid. Võrdse prioriteediga operaatoreid töödeldakse vasakult paremale.

Operaatorite prioriteedid on kõrgeimast alates järgmised (võrdse prioriteediga operaatorid on ühes reas):

*, /, MOD, SHL, SHR
 $-$, $+$
 NOT
 AND
 OR, XOR

Näiteks avaldist

a-b MOD c*d SHL e

tuleb tölgendada nii:

a-((a MOD b)*c)SHL d)

9.4 ASSEMBLERI DIREKTIIVID

Assembleri direktiivid on mõeldud transleerimise ajal märgenditele väärustuse omistamiseks, mälutsoonide defineerimiseks, programmi algusadresside määramiseks ja tingimuslikus transleerimiseks. Iga direktiivi tähistatakse pseudooperatsioonikoodiga. Lubatavad pseudooperatsioonikoodid on järgmised:

ORG	— seada programmi algusaadressiks operandi väärus
END	— lõpetada programmi transleerimine
EQU	— anda identifikaatorile algväärus
SET	— anda identifikaatorile uus väärus
IF	— alustada tingimuslikku transleerimist
ENDIF	— lõpetada tingimuslik transleerimine
DB	— anda andmebaidile operandi väärus
DW	— anda andmesõnale operandi väärus
DS	— defineerida mälu

Allpool defineeritakse pseudooperatsioonid täpsemalt.

9.4.1 ORG

Direktiivi ORG süntaks on järgmine:

märgend ORG avaldis

Siin **märgend** võib olla suvaline identifikaator. **Avaldis** on 16-bitise väärusega avaldis, mille operandid peavad olema eelnevalt defineeritud. Assembler paigutab järgmise transleeritud käsu avaldisega määratud aadressile. Programmis võib ORG-lauseid olla suvaline arv. Mälupiirkondade ülekattuvust ei kontrollita. Märgendile antakse avaldisega määratud väärus.

9.4.2 END

Direktiiv END võib programmis puududa. Kui ta aga esineb, siis määrab ta programmi lõpu. END-ile järgnevaid programmi lauseid ei transleerita. Direktiivil END on kaks vormingut:

märgend END
märgend END avaldis

Märgend on vabalt valitav. Esimese vormi puhul transleerimisprotsess lõpetatakse ja programmi käivitusadressiks antakse 0000. Teise vormi puhul antakse käivitusadressiks **avaldis** väärthus; see lisatakse objektprogrammi viimasesse kirjesse.

9.4.3 EQU

EQU-lauset kasutatakse programmi identifikaatoritele numbriliste väärustete omistamiseks.

märgend EQU avaldis

Märgend on kohustuslik. Sama märgend ei tohi esineda programmis ühegi teise lause ees. Märgendile antakse aavaldisega määratud väärthus.

9.4.4 SET

Direktiiv SET on sarnane direktiiviga EQU:

märgend SET avaldis

Erinevuseks on see, et SET-direktiivi ees olevat märgendit võib kasutada ka teistes SET-lausetes. Märgendi väärthus kehtib programmis seni, kuni ta uue SET-lausega ümber defineeritakse. SET-lauset kasutatakse tihti tingimuslikul transleerimisel.

9.4.5 IF JA ENDIF

IF ja ENDIF määrvavad lauserühma, mis võidakse tansleerimise käigus programmile lisada või mitte.

IF avalidis

lause 1

lause 2

...

lause n

ENDIF

Kui transleerimine jõuab IF-lauseni, arvutatakse avalidise väärustus. Kui avalidise väärustus erineb nullist, siis järgmised laused transleeritakse ja lisatakse programmi koosseisu. Kui väärustus on null, siis järgmised laused kuni ENDIF-ini jäetakse vahelle.

9.4.6 DB

Direktiiv DB lubab programmeerijal määrata mälupiirkondi baitformaadis. Direktiivi kuju on järgmine:

märgend DB e1,e2,..,en

kus e1..en peavad olema avalidised, mis defineerivad 8-bitise väärustuse (kõrgemad järgud peavad olema nullid), või sümbolkonstandid pikkusega kuni 64 märki. Avalidiste väärustused arvutatakse ja paigutatakse masinakoodi faili järistikuste baitidena. Märgikoodid sümbolkonstantidest paigutatakse objektprogrammi alates esimesest märgist ja lõpetades viimasega.

9.4.7 DW

DW-lause on sarnane DB-lausega, kuid selle korral salvestatakse väljundprogrammi 2-baidised väärustused. Käsundi kuju on

märgend DW e1,e2,..,en

e1..en väärustused on 16-bitised. Sümbolstringe pikkusega üle kahe märgi ei lubata kasutada. Objektprogrammi paigutatakse enne madalam ja siis kõrgem bait.

9.4.8 DS

DS-lauseet kasutatakse mälu reserveerimiseks algväärtustamiseta. Direktiivi kuju on

märgend- DS avaldis

Transleerimisel jätab assembleri vahel **avaldisega** määratud arvu baite.

9.5 VEATEATED

Kui translaator avastab programmis vea, märgistab ta selle veatähisega, mis listingufailis paikneb käsu ees. Vigane rida väljastatakse ka ekraanile. Veatähised on järgmised:

- D** Andmete viga. Avaldise väärtus on suurem lubatust.
- E** Avaldise viga. Avaldise väärtust pole võimalik arvutada.
- L** Märgendi viga. Märgend on kontekstis lubamatu (näiteks korduv märgend).
- O** Ületäitumine. Avaldis on liiga komplitseeritud.
- P** Faasi viga. Märgendil ei ole sama väärtus kaheks järgnevas faasis.
- R** Registri viga. Väärtus, mis on määratud registriks, ei vasta operatsioonikoodile.
- V** Väärtuse viga. Avaldises olev operand on lubamatu.

Kuvarile väljastatakse ka järgmised teated transleerimist katkestavate vigade kohta:

CANNOT OPEN SOURCE FILE

Nimetatud lähtetekstiga fail lindil puudub

NO DIRECTORY SPACE

Lindi kataloogis puudub ruum faili jaoks

SOURCE FILE NAME ERROR

Lähtefaili nimes on süntaksiviga

SOURCE FILE READ ERROR

Sisestusviga lähtefaili lugemisel

OUTPUT FILE WRITE ERROR

Viga väljundfaili kirjutusel

CANNOT CLOSE FILE

Väljundfaili ei saa sulgeda

9.6 OBJEKTFAILI STRUKTUUR

Programmid paigutatakse lindile kahel kujul:

- käsufailidena (COM),
- objektfailidena (OBJ).

Erinevalt käsufailidest võivad objektfailid olla transleeritud suvalisele mäluadressile ja neid on võimalik laadida samuti suvalisest aadressist alates. Objektfailid koosnevad plokkidest, mille pikkuse määrab spetsiaalne bait plokis. Maksimaalne võimalik pikkus on 255 baiti.

Objektfaili plokk koosneb järgmistest elementidest:

- alguse tunnus «:» (1 bait);
- andmebaitide arv plokis (1 bait);
- ploki laadimisaadress (2 baiti);
- andmebaidid (max 255 baiti).

Faili lõpu tunnuseks on plokk, mille pikkuseks on 0. Translaatorid vormistavad tavaliselt plokid pikkusega 20 baiti.

MIKROPROTSESSORI KP580ИК80 KÄSUSTIK

Käesolev lisa on toodud illustratsiooniks, sest programmeerimisel tuleb kasutada arvuti juhendeid. Käsukoodi parameetritiline osa on tabelis tähistatud tähtedega X ja Y. Muutuva koodiga käskudel on tabelis toodud üksnes kahendsüsteemne kuju, sest parameetribitte pole võimalik esitada kuueteistkõmmendsüsteemis.

Mnemokoodide sisu avamiseks on ingliskeelsetes käsunimedes esitatud võtmetähed suurtähtedena.

Mnemokood	Masinakood		Käsu pikkus baitides	Selgitused			
	16nd-süsteem	2nd-süsteem					
1	2	3	4	5			
Kästud ülekande lipu muutmiseks							
CMC	3F	0011 1111	1	<i>CoMplement Carry</i> Ülekande lipp pööratakse CY:=CY+1			
STC	37	0011 0111	1	SeT Carry Ülekande lipp seatakse CY:=1			
Kästud registri ja mälupesa sisu muutmiseks							
INR r		00XX X100	1	<i>INCrement register</i> Käskoodis osutatud numbriga registri sisu kasvatatakse ühe võrra			
DCR r		00XX X101	1	<i>DeCRement register</i> Nimetatud registri sisu kahandatakse ühe võrra			
INR M		00XX X100	1	<i>INCrement Memory</i> Registripaaris H&L oleva aadressiga mälupesa sisu kasvatatakse ühe võrra			
DCR M		00XX X101	1	<i>DeCRement Memory</i> Nagu INR M, kuid kahandatakse ühe võrra			

Muudavad lippe: CY,Z,S,PAC

1	2	3	4	5
Ühebaidise operandiga aadressita käsud				
CMA	2F	0010 1111	1	CoMplement A Registrisse viiakse A sisu pöördkood
ENNE (A) = 0101 1011 = 5BH				
PÄRAST (A) = 1010 0100 = A4H				
DAA	27	0010 0111	1	Decimal Adjust A Kümnendkorrektsoon, kasutatakse pärast detsimaalarvudega tehtud aritmeetikatehet
KIRJELDUS: 8-bitine arv akumulaatoris viiakse 16-süsteemist kahend-kümnendkoodi järgmiselt:				
1) Kui madalamas 4 bitis on arv >9 või AC=1 (Ülekanne kõrgemasse poolbaiti), liidetakse aku sisule 6;				
2) Kui nüüd neljas kõrgemas bitis tekib arv >9 või CY=1 (Ülekanne kõrgeimast bitist), liidetakse kõrgemale poolbaidile 6.				
NOP	00	0000 0000	1	No OPeration Kä-suloendurit kasva-tatakse ühe võrra
Käsud ühe baidi teisalduseks				
MOV r1,r2		01XX XXXY	1	MOVE register r1 to register r2 Registrist 2 saadetakse bait registrisse 1
MOV M,r		01XX XXXY	1	MOVE register to memory Registrist r saadetakse bait pessa, mille aadress on registripaaris H&L
MOV r,M		01XX XXXY	1	MOVE memory to register Vastupidi-ne käsule MOV M,r

1	2	3	4	5
STAX B	02	0000 0010	1	<i>STore A indirect via B Registris A olev bait salvestatakse aadressile, mis on registripaaris B&C</i>
STAX D	12	0001 0010	1	<i>STore A indirect via D Nagu eelmine, B&C asemel on D&E</i>
LDAX B	0A	0000 1010	1	<i>LoaD A indirect via B Registrisse A laaditakse bait, mis on B&C-s oleva aadressiga mälupesas</i>
LDAX D	IA	0001 1010	1	<i>LoaD A indirect via D Nagu eelmine, B&C asemel on D&E</i>

Need käsud lippe ei muuda.

Aritmeetika- ja loogikakästud

ADD r		1000 0XXX	1	<i>ADD r to A Registris r olev bait liidetatakse A sisule</i>
ADC r		1000 1XXX	1	<i>Add r to A with Carry Nagu eelmine, juurde liidetakse veel ülekande lipp CY</i>
SUB r		1001 0XXX	1	<i>SUBtract r from A A sisust lahutatakse registris r olev bait</i>

1	2	3	4	5
---	---	---	---	---

Lahutamiseks viiakse r sisu enne täiendkoodi ja see liidetakse; kui seejuures ei olnud ülekannet kõrgeimast järgust, s.t. laenu ei olnud, siis CY=1, vastasel korral CY=0.

Näit. SUB A

3EH=00111110

$$\begin{array}{r}
 + \\
 (- 3EH) = 11000001 \text{ (pöördkood)} \\
 + \quad \quad \quad \quad \quad 1 \text{ (täiendkood)} \\
 \hline
 (1)00000000
 \end{array}$$

Et ülekanne oli, siis CY=0, AC=P=Z=1, S=0.

SBB r	1001 1XXX	1	<i>Subtract r from A with Borrow A sisust lahutatakse r sisu, millele on liidetud ülekande lippu CY väärus</i>
-------	-----------	---	--

Näit. SBB L

(L)=2, (A)=4, CY=1, siis

- 1) 02H + CY=03H,
  - 2) 03H täiendkood on 11111101 ja
  - 3) 04H=00000100
- $$\begin{array}{r}
 + \quad \quad \quad 11111101 \\
 \hline
 00000001=01H,
 \end{array}$$

Ülekanne muudab lippu CY, seega CY=0, P=Z=S=0, AC=1, (A)=01H.

ANA r	1010 0XXX	1	<i>And register r with A A ja r loogiline korritus, jäab A-registrisse</i>
XRA r	1010 1XXX	1	<i>Exclusive OR, register r with A Välistav VÖI-tehe A ja r sisudega</i>

1	2	3	4	5
ORA r		1011 0XXX	1	<i>OR register r with A Registrite r ja A sisude loogiline summa</i>
				Kuna VÖI 1-ga annab 1, nulliga aga ei muuda väärust, siis kasutatakse seda tihti bitigrupile ühtede omistamiseks.

Vördlus toimub sisemise lahutamisega, seega lipp Z=1, kui tulemused võrdsed; CY=1, kui ei toimunud ülekannet körgeimast järgust, s.t. kui r sisu on suurem akumulaatori omast, vastasel korral CY=0.

Märkus: Kõdigis aritmeetika- ja loogikakäskudes võib r tähistada ka paari H&L, seega mälupesa aadressi

Nihkekästud

RLC	07	0000 0111	1	<i>Rotate A Left A sisu ringnihe vasakule, vasakult väljanikkuv bitt ilmub ka ülekande lippu CY</i>
RRC	0F	0000 1111		<i>Rotate A Right Nagu RLC, kuid paremale</i>
RAL	17	0001 0111		<i>Rotate A Left through carry Nagu RLC, kuid ülekande lipp CY on A laiendiks, s.t. endine CY väärus siseneb A-sse paremalt</i>
RAR	IF	0001 1111	1	<i>Rotate A Right through carry Nagu RAL, kuid nihe toimub paremale</i>

1	2	3	4	5
Käsud kahe baidiga opereerimiseks				
PUSH rp		11XX 0101	1	<i>PUSH register pair rp on stack</i> Registripaar rp salvestatakse pinusse; rp võib osutada paare B&C, D&E, H&L
PUSH PSW		11XX 0101	1	<i>PUSH A and flags on stack</i> Registri A sisu ja olekulipud (CY,AC,C1,Z,S,P) salvestatakse pinusse
POP rp		11XX 0001	1	<i>POP register pair rp off stack</i> Registripaar rp võetakse pinust ja salvestatakse rp-sse; rp võib osutada paare B&C, D&E, H&L
POP PSW		11XX 0001	1	<i>POP A and flags (Program Status Word) off stack</i> A ja olekulipud ennastatakse pinu järgi
DAD rp		00XX 1001	1	<i>Add register pair to H&L (Double ADD)</i> Topeltpikkusega arvude liitmine; rp võib osutada B&C, D&E, SP, H&L

Näide: Olgu (B)=33H, (C)=9KH, (H)=0AIH, (L)=7BH, siis käsk DAD B teeb (BC)=339F + (HL)=A17B (HL)=05A1, kuna ülekannet ei olnud, siis CY=0.

1	2	3	4	5
INX rp		00XX 0011	1	<i>INcrement register pair rp rp sisu kasvatatakse ühe võrra</i>
DCX rp		00XX 1011	1	<i>DeCrement register pair rp Sisu kahandatakse ühe võrra</i>
XCHG	EB	1110 1011	1	<i>eXChAnGe D&E and H&L register pairs Vahetatakse omavahel H&L ja D&E</i>
XTHL	E3	1110 0011	1	<i>eXchange Top of stack to H&L Vahetatakse omavahel viimane sissekanne pinus ning H&L</i>
SPHL	F9	1111 1001	1	<i>Load SP from H&L Registripaari H&L sisu võetakse uueks pinuviida värtuseks</i>

Viimased viis käsku ei muuda olekulippe

Vahetu adresseerimisega käsud

LXI rp,v		00XX 0001 value	3	<i>Load register pair Immediate Käskoodile vahetult järgnevad kaks baiti (v=värtus) laaditakse registripaari rp;</i>
MVI r,v		00XX X110 value	2	<i>MoVe Immediate operand to register Käskoodile vahetult järgnev bait laaditakse regist-</i>

1	2	3	4	5
				risse r; kui r=H&L, siis mällu
Lipud jäavad muutmata				
ADI v	C6 v	1100 0110 value	2	<i>ADD Immediate to A</i> Käsukoodile vahetult järgnev bait liidetakse registri A sisule
ACI v	CE v	1100 1110 value	2	<i>Add Immediate to A with Carry</i> Käsukoodile vahetult järgnev bait liidetakse registri A sisule, tulemusele lisatakse CY
SUI v	D6 v	1101 0110 value	2	<i>SUBtract Immediate from A</i> Registri A sisust lahutatakse käsukoodile vahetult järgnev bait
SBI v	DE v	1101 1110 value	2	<i>Subtract Immediate from A with Borrow</i> Nagu SUI, kuid lahutatakse veel ülekande lipp CY
ANI v	E6 v	1110 0110	2	<i>ANd Immediate with A</i> Registri A sisu ja käsukoodile vahetult järgneva baidi loogiline korrusis
XRI v	EE v	1110 1110 value	2	<i>eXclusive oR Immediate with A</i> Välis-tav VÖI-tehe registri A ja käsukoodile

1	2	3	4	5
ORI v	F6 v	1111 0110 value	2	vahetult järgneva baidiga <i>OR Immediate with</i> A VÖI-tehe registri A sisu ja käsukoodile vahetult järgneva baidiga
CPI v	FE v	1111 1110 value	2	<i>ComPare Immediate</i> with A A sisu vördlus käsukoodile vahetult järgneva baidiga

Lipud muudetakse nagu vastavatel registrikäskudel

Otsese adresseerimisega kästud

STA ad	32 ad	0011 0010 address	3	<i>STore A direct</i> A sisu salvestatakse käsukoodi järel antud aadressile
LDA ad	3A ad	0011 1010 address	3	<i>LoaD A direct</i> Registrisse A laaditakse bait käsukoodi järel antud aadressilt
SHLD ad	22 ad	0010 0010 address	3	<i>Store H&L Direct</i> Registrite H&L sisu salvestatakse käsukoodi järel antud aadressile
LHLD ad	2A ad	0010 1010 address	3	<i>Load H&L Direct</i> Registritesse H&L laaditakse käsukoodi järel oleva aadressiga pesa sisu

Lippe ei muudeta

1	2	3	4	5
Siirdekaasud				
HLT	76	0111 0110	1	<i>HaLT</i> Käsluoendur viiakse järgmisse käsule; arvuti jäab seisu, milles saab edasi vaid katkestus- või restardisignaali abil
PCHL	E9	1110 1001	1	<i>Load PC from H&L</i> Toimub tingimatu siire aadressile, mis oli registris H&L
JMP ad	C3 ad	110 0011 address	3	<i>JuMP unconditional</i> Tingimatu siire käsukoodi järelle kirjutatud aadressile
JC ad	DA ad	1101 1010 address	3	<i>Jump if Carry</i> Kui CY=1, siirdutakse käsus toodud aadressile
JNC ad	D2 ad	1101 0010 address	3	<i>Jump if No Carry</i> Kui CY=0, siirdutakse käsus näidatud aadressile
JZ ad	CA ad	1100 1010 address	3	<i>Jump if Zero</i> Kui Z=1, siirdutakse käsus näidatud aadressile
JNZ ad	C2 ad	1100 0010 address	3	<i>Jump if Not Zero</i> Kui Z=0, siirdutakse käsus näidatud aadressile

1	2	3	4	5
JM ad	FA ad	1111 1010 address	3	<i>Jump if Minus</i> Kui S=1, siirdutakse käsus näidatud aadressile
JP ad	F2 ad	1111 0010	3	<i>Jump if Positive</i> Kui S=0, siirdutakse käsus näidatud aadressile
JPE ad	EA ad	1110 1010 address	3	<i>Jump if Parity Even</i> Kui P=1, siirdutakse käsus näidatud aadressile
JPO ad	E2 ad	1110 0010 address	3	<i>Jump if Parity Odd</i> Kui P=0, siirdutakse käsus näidatud aadressile
CALL ad	CD ad	110 1101 address	3	<i>CALL unconditional</i> Tingimatu siire käsus näidatud aadressile, PC päästetakse pinuse (alamprogrammi väljakutse)
CC ad	DC ad	1101 1100 address	3	<i>Call if Carry</i> Kui CY=1, siis nagu CALL
CNC ad	D4 ad	1101 0100 address	3	<i>Call if No Carry</i> Kui CY=0, siis nagu CALL
CZ ad	CC ad	1100 1100 address	3	<i>Call If Zero</i> Kui Z=1, siis nagu CALL
CNZ ad	C4 ad	1100 0100 address	3	<i>Call If Not Zero</i> Kui Z=0, siis nagu CALL

1	2	3	4	5
CM ad	FC ad	1110 1100 address	3	<i>Call if Minus Kui</i> S=1, siis nagu CALL
CP ad	F4 ad	1111 0100 address	3	<i>Call if Positive Kui</i> S=0, siis nagu CALL
CPE ad	EC ad	1110 1100 address	3	<i>Call if Parity Even</i> Kui P=1, siis nagu CALL
CPO ad	E4 ad	1110 0100 address	3	<i>Call if Parity Odd</i> Kui P=0, siis nagu CALL
RET	C9	1100 1001	1	<i>RETurn Tingimatu</i> siire aadressile, mis on pinus kõige peal
RC	D8	1101 1000	1	<i>Return if Carry Kui</i> CY=1, siis nagu RET
RNC	D0	1101 0000	1	<i>Return if No Carry</i> Kui CY=0, siis nagu RET
RZ	C8	1100 1000	1	<i>Return if Zero Kui</i> Z=1, siis nagu RET
RNZ	CO	1100 0000	1	<i>Return if Not Zero</i> Kui Z=0, siis nagu RET
RM	F8	1111 1000	1	<i>Return if Minus Kui</i> S=1, siis nagu RET
RP	F0	1111 0000	1	<i>Return if Positive</i> Kui S=0, siis nagu RT
RPE	E8	1110 1000	1	<i>Return if Parity</i> <i>Even Kui P=1, siis</i> nagu RET

1	2	3	4	5
RPO	E0	1110 0000	1	<i>Return if Parity Odd</i> Kui P=0, siis nagu RET
RST n		11XX X111	1	<i>ReStart level n</i> PC kirjutatakse pinuse, juhtimine siirdub aadressile 8n (nagu n-nivoo katkestuse korral), $0 < n < 7$

Juhtimine antakse aadressile 0000000000NNNN000, s.t. RST number X 8

Sisend-väljundkäsud

EI	FB	1111 1011	1	<i>Enable Interrupts</i> Lubatakse katkestused
DI	F3	1111 0011	1	<i>Disable Interrupts</i> Keelatakse katkestused
IN ad	DB ad	1101 1011 address	2	<i>IN</i> put Registrisse A sisestatakse üks bait välisseadmel, mille füüsiline (väriti) aadress on antud käsukoodi järel oleva baidiga
OUT ad	D3 ad	1101 0011 address	2	<i>OUT</i> put Registris A olev bait väljastatakse seadmele, mille aadress on antud käsukoodi järel oleva baidiga

PROGRAMMEERIMISNÄITEID

1) Mitmebaidine liitmine ja lahutamine

Ülekandelippu ja käsku ADC saab kasutada suvalise pikkusega märgita arvu liitmiseks.

Näit.

219E79

+ 84BA90

A65909 (tulemus, mis paigutatakse ESIM kohale)

Liitmiseks kasutame ADC käsku.

MADD:	LXI	B,ESIM	; laadime ESIM aadressi
	LXI	H,TEIN	; laadime TEIN aadressi
	XRA	A	; CY nullimine
	MVI	E,3	; loendurile algväärtus
VEEL:	LDAX	B	
	ADC	M	
	STAX	B	; salvestame ESIM
	DCR	E	
	JZ	LOPP	
	INX	B	
	INX	H	; järgmisele baidile
	JMP	VEEL	
LOPP:			; tehtud
ESIM:	DB	90H	
	DB	0BAH	
	DB	84H	
TEIN:	DB	79H,9EH,21H	

2) Korrutamine

Vaatleme kahe 1-baidise arvu korrutamist. D-registris on korrutatav, C-registris korrutaja, B-registrisse pannakse tulemuse kõrgem bait, C-sse madalam.

MULT:	MVI	B,0
	MVI	E,9
MULT0:	MOV	A,C
	RAR	
	MOV	C,A
	DCR	E
	JZ	LOPP
	MOV	A,B
	JNC	MULT1
	ADD	D
MULT1:	RAR	
	MOV	B,A
	JMP	MULT0
LOPP:		

3) 16-kohalise kahend-kümnendarvude lahutamine

Vähendatav (madalam bait ees) aadressil VAH, lahutatav aadressil LAH, tulemus salvestatakse esimese operandi kohale.

DSUB:	LXI	D,VAH	;D,E = vähendav
	LXI	H,LAH	
	MVI	C,8	;iga tsükkel lahutab kaks kohta
	STC		;olekanne: lipp CY:=1
VEEL:	MVI	A,99H	
	ACI	0	;liida 0 CARRY-ga
	SUB	M	
	XCHG		
	ADD	M	
	DAA		;kümnendkorreksioon
	MOV	M,A	
	XCHG		
	DCR	C	
	JZ	LOPP	
	INX	D	
	INX	H	;järgm. operandide addresseerimine
	JMP	VEEL	;võtta järgmised 2 numbrit
LOPP:	NOP		;TEHTUD

10 MINIASSEMBLER

10.1 OTSTARVE

Miniassembler on möeldud mnemokoodis programmeerimiseks arvutitel, millel pole välismäluseadmeid ei programmi, lähteteksti ega translaatori salvestamiseks. Selle töttu on tal traditsiooniliste assembleritega võrreldes hulk kitsendusi (neid käsitletakse järgmises jaotises), aga ka lisavõimalusi. Translaatorit võib säilitada ja temaga töötada püsimälus (on muidugi ka võimalus translaatori laadimiseks välismälust muutmällu). Translaator võib olla hea vahend assemblerkeele õppimiseks ja lühemate programmide koostamiseks ning silumiseks. Translaatorile on lisatud võimalused sisesstatavate assembleritekstide salvestamiseks muutmälus ja nende redigeerimiseks, mälus olevate masinakoodis programmide pöördtransleerimiseks ning programmide töö juhtimiseks ja jälgimiseks.

10.2 ERIOMADUSED

10.2.1 ALGTEKSTI SISESTUS

Klaviatuurilt sisestatavat teksti töödeldakse märkhaaval. Kontrollitakse iga märgi sobivust konteksti. Märki, mis ei ole kontekstiga lubatud, ekraanile ei saadeta ja vastu ei võeta. Sisestatud märki kustutada ei saa. Kustutada võib kogu rea korraga. Rea kustutamiseks tuleb sisestada kood **CTRL Y**. Tühikuid ei ole vaja sisestada, tabuleerimine on automaatne. Sisestatud tühikud väljastatakse ekraanile, kuid neid ei töödelda.

10.2.2 ERINEVUSED KÄSUKOODIDES

Osa üheselt määramata käsukoode tuleb lõpetada komaga, s.t. koma on käsukoodi osa. Näiteks kui on sisestatud **CM**, pole teada, kas möeldakse sisestada käsku **CM**, **CMA**, **CMC** või **CMP**. **CM**-i käsukood tuleb sisestada kujul **CM.**. Käsd, mis nõuavad koma käsukoodi lõpetamiseks, on:

CM; CP; IN; JM; JP; LDA; STA.

Ülejäänud käsukoodide lõpust saab translaator automaatselt aru.

10.2.3 MÄRGENDITE TÖÖLEMINE

Identifikaatorite kasutamine on piiratud. Realiseeritud ei ole tavalisi translaatori juhtkorraldusi SET, EQU ja DS. Lubatud on kasutada fikseeritud formaadiga märgendeid. Märgendi esimene märk peab olema «.», millele järgneb suvaline number või täht. Märgendite maksimaalne arv on 32. Juhul, kui märgend on määramata ja teda kasutatakse käsu operandiosas, täidetakse transleeritud käsus ekraanil operandiosa nullidega. Mälusse salvestatakse operandiossa viit vastavale märgendite tabeli reale. Kui märgend määratatakse (s.t. ta esineb märgendiväljas), siis asendatakse mälus viidad märgendi värtusega. Ekraanil elevat teksti ei parandata.

10.2.4 KONSTANDID

Lubatud on kasutada kolme tüüpi konstante. Vaikimisi loetakse kõik arvud kuueteiskümnendkonstantideks. Kui tahetakse sisestada kümnendkonstanti tuleb see lõpetada tähega K. Sümbolkonstant võib olla pikkusega 1 bait (märk) ja temale peab eelnema märk «'» (Ülakoma). Arvkonstanti võib sisestada suvalise pikkusega. Söltuvalt kontekstist kasutatakse konstandi kahte või nelja viimast kohta.

10.3 KASUTAMINE

Pöördumine miniassembleri poole väljastab ekraanile teksti:

MINIASSEMBLER

=

Vördusmärk esimeses positsioonis näitab, et translaator on käsurežiimis, mitte programmi transleerimise režiimis. Käsurežiimis võib sisestada käsk, mis võimaldavad juhtida programmi transleerimist, silumist või töötamist mällu salvestatud tekstidega. Transleerimise juhtimise käsud on järgmised:

- On   Alustada programmi transleerimist aadressile n. Kui n puudub, transleeritakse programm vaikimisi määratud aadressile või jätkatakse aadressilt, kus transleerimine varem katkestati. Transleerimisrežiimi võib katkestada CTRL X vajutamisega või märgiga «:» esimeses positsioonis.

- Rn Määrata suhtelise transleerimise aadressiks n. Käsk mõjutab märgendite töötlust. Arvestatakse, et märgendid transleeritakse aadressist n alates.
- I Järgnevalt sisestatav programm transleerida ja ka täita kohe, esitades koos registrite sisuga. Suunamiskästud täidetakse formaalselt, s.t. registrit PC muudetakse, kuid transleerimist jätkatakse järgmiselt käsult. Režiimist väljumiseks on vaja sisestada I -.
- Ln,m Pöördtransleerida m käsku, alates aadressist n. Kui n puudub (L,m), algab pöördtransleerimine vaikimisi määratud aadressist või aadressist, kus pöördtransleerimine varem katkestati. Kui m puudub (Ln), siis transleeritakse 10 käsku aadressilt n.
- Järgmine juhtkäskude grupp võimaldab siluda mälusse salvestatud programme, anda neile juhtimist, vaadata ja muuta mälu ja registrite sisu.
- Gn,m Anda juhtimine aadressile n ja peatada programmi töö aadressil m. Nii algus- kui ka stoppaadresss võivad puududa. Kui algusaadress puudub, siis alustatakse programmi täitmist programmiolenduri jooksvast väärustusest (register P).
- Tn Transleerida programmi tööd n käsu ulatuses. Kui n puudub, võetakse vaikimisi n=1. Programmi täitmist alustatakse programmiolenduri (register P) jooksvast väärustusest. Ekraanil näidatakse täidetav käsk ja registrite seis pärast käsu täitmist.
- Un Nagu käsk T, kuid ekraanile ei saadeta jooksvalt informatsiooni, esitatakse ainult registrite seis peale n käsu täitmist. Töötab kiremini kui käsk T.
- XX Näidata ekraanil protsessori registrite sisu.
- Xn Muuta registrit n. Lubatavad registrid on F(lipud), A (akumulaator), topeltregistrid S (pinuviit) ja P(käsluendur) ning registripaarid B,D,H (vastavalt BC, DE ja HL).
- Pn Määrata programmi peatuspunkt aadressile n. Kui programmele on antud juhtimine käsga G, siis peale peatuspunktiti läbimist antakse juhtimine translaatorile. Peatuspunktide läbimise arvu loendatakse. Pn — kustutab peatuspunkt. P — kustutab kõik peatuspunktid.
- Dn,m Saata ekraanile mälу sisu alates aadressist n kuni aadressini m kuueteiskümnendkujul.

- Sn** Muuta baithaaval mälu sisu alates aadressist n kuueteistkümnendkujul. Muutmise lõpetab mittekuueteliskümnendarvu sisestamine. Tühiku sisestusel jäetakse vastav bait muutmata.
- Mm,n,d** Saata mälu sisu piirkonnast algusaadressiga m ja lõppaadressiga n piirkonda, mille algusaadress on d.
- Fm,n,d** Täita aadressilt m algav ja aadressil n lõppev mälupiirkond baidiga d.
- Cm,n,d** Võrrelda mälupiirkonda, mille algusaadress on m ja lõppaadress n, piirkonnaga, mille algusaadress on d.
- Järgmine juhtkäskude grupp on määratud töötamiseks mällu salvestatud assemblertekstiga ja teksti mällu salvestamise juhtimiseks. Assemblertekst salvestatakse mällu tihendatult, puuduvad tühikud ja tabuleerimiskoodid. Teksti parandamine on võimalik ainult teksti transleerimisel ühest mälupiirkonnast teise. Tekstiga töötamise käsud on järgmised:
- In** Määräta teksti salvestamise algusaadressiks n. Kõigi järgnevate transleeritavate käskude tekst salvestatakse sümbolkujul alates aadressist n. Transleeritud käsu järel näidatakse aadress, kuhu käsk on salvestatud.
- E** Teksti salvestamise lõpp. Peale seda korraldust sümbolkujul teksti enam ei salvestata.
- An** Määräta mälust transleeritava teksti algusaadressiks m. Käsk ei käivita transleerimist mälust.
- Nn** Transleerida mälust n käsku teksti. Ekraanile ilmub tansleeritava käsu järelle aadress, millelt käsk on transleeritud. Ekraanile saadetakse transleeritud käsk ja mällu salvestatakse käskkood.
- Vn** Jätta mällu salvestatud tekstist vahel n käsku. Transleeritud käsk ilmub ekraanile, kuid mällu koodi ei anta. Teksti salvestamise režiimis jäetakse antud tekstilöök salvestamata.

10.4 SALVESTATUD TEKSTIGA TÖÖTAMISE NÄIDE

- = J 5000 salvestada tekst aadressile 5000
- = O 3000 transleerida programm aadressile 3000
- 3000 <

Slit alates sisestame assemblerprogrammi

3000 < 3E 10	MVI A,10	5000
3002 < B3 20	OUT 20	5007
3004 < 00	NOP 5011	
3005 <	CTRL X	siirdume käsurežiimi
=		

Nüüd tahame antud programmilöiku parandada, lisades ühe käsu OUT-käsu ette ja asendades käsu OUT käsuga IN.

- = J 6000 uus tekst salvestada aadressile 6000
- = A 5000 mälust transleeritava teksti algus
- = O 3000 programm transleerida endisesse kohta

3000 <	CTRL X	käsurežiimi tagasi
=N1		transleerida 1 käsk
3000 < 3E 10	MVI A,10	6000 5000
3002 < 21 34	LXI H,1234	6007
3005 DB 20	IN , 20	6016
3007 <	CTRL X	käsurežiimi
=V1 jäätta õks käsk vahele		
3007 < D3 20	OUT 20	5007
3007 <	CTRL X	käsurežiimi
= N1 transleerida 1 käsk		
3007 < 00	NOP	6020 5011
3008 <		

Nüüd on meil aadressil 6000 programmitekst

MVI A,10	
LXI H,1234	
IN 20	
NOP	

ja aadressil 3000 vastav transleeritud programm.

Režими vahetamiseks ja töö lõpetamiseks on assembleris kolm CTRL-klahvi, mida võib kasutada suvalisest seisust. Sisestamise keskel neid klahve ei arvestata.

CTRL X Üleminek käsurrežими

CTRL Y Üleminek transleerimise režими

CTRL Q Väljumine assemblerist monitori või CP/M-i.

11 PÜSIMÄLU-BASIC

Peatükk sisaldab lõhiülevaate ENSV TA Küberneetika Instituudi AT EKB-s realiseeritud BASIC-keelest.

11.1 ERISÜMBOLID

CTRL C	Katkestab programmi täitmise, viib translaatori käsurrežimi ja väljastab «READY»
CTRL H	Kustutab viimase sisestatud märgi
CTRL X	Kustutab sisestamisel oleva rea
RETURN	Lõpetab iga sisestatava rea
:	Eraldab samal real paiknevaid lauseid
?	Ekvivalentne käsuga PRINT
\$	Stringi muutuja tähis

11.2 ANDMETÜÜBID

String	— 0 kuni 255 märki
Täisarv	— -32768 kuni 32767
Ujukomaarv	— -1.7E+38 kuni 1.7E+38
Identifikaator	vaba pikkusega, koosneb tähtedest ja numbritest (esimene peab olema täht), arvestatakse kahte esimest märki.

11.3 KÄSUD

Käsk	Süntaks/Funktsioon	Näide
CHANGE	CHANGE Loob võimaluse lindi vahetamiseks	CHANGE
CLEAR	CLEAR <avaldis> Eraldab <avaldisega> määratud hulga baite^stringipuhvrile	CLEAR 500
CLOAD	CLOAD «<failinimi>» Loeb lindilt mälusse programmi, mis asub tekstifailis <failinimi>.BAS	CLOAD «FAIL»
CLS	CLS Kustutab ekraani ja viib kursori vasa- kusse Õlanurka	CLS
COLOR	COLOR= <number> Määrab värvuse (indeksi 0-7 vt. 7.3.2), millega teostatakse järgnevad graafi- kaoperatsioonid	COLOR=0
CONT	CONT Jätkab programmi tältmist, mille katkes- tas STOP-lause või CTRL C	CONT
CSAVE	CSAVE «<failinimi>» Kirjutab mälust lindile BASIC-programmi ja nimetab selle <failinimi>.BAS	CSAVE «ABC»
CUR	CUR <rida>,<veerg> Viib kursori positsioonile, mis on määra- tud kuvari rea ja veeru numbritega	CUR 10,20
DATA	DATA <konstandid> Säilitab mälus konstante, mida on või- malik lugeda READ-lausega	DATA 10,20, «ABC»
DEF FN	DEF FN<nimi>(<argument>)= <avaldis> Definieerib aritmeetilise ühe argumendi- ga funktsiooni	DEF FNSQ(x)= =X*X

DIM	DIM <massiivikirjeldus>[,<massiivi- kirjeldus>...] Eraldab mälú massiividele ja deklareer- rib nende indeksite maksimaalsed väärtused	DIM A(3), X\$(4,10)
END	END Löpetab programmi täitmise	END
FOR	FOR <muutuja> = <avaldis> TO <avaldis> [STEP <avaldis>] Kasutatakse koos NEXT-lausega programmiridade gruupi korduvaks täitmiseks. Muutuja väärtust suurendatakse STEP-iga määratud suu- ruse võrra (vaikimisi 1)	FOR I=1 TO 10
GOSUB	GOSUB <reanumber> . Täidab BASIC-u alamprogrammi, mis al- gab näidatud realt.	GOSUB 1000
GOTO	GOTO <reanumber> Tingimatu siire näidatud reale	GOTO 190
HGR	HGR Viib interpretaatori graafikarežiimi	HGR
IF/THEN	IF <avaldis> THEN{ <lause>[:lause>...]	IF X>Y THEN
IF/GOTO	:<reanumber> } Kui <avaldis> ei ole null, täidetakse THEN-ile järgnevad laused või siirdutak- se näidatud numbriga reale. Kui <avaldis> on null, täidetakse järgmine rida	M=X A<0 GOTO 300
INPUT	INPUT [<tekst>];<muutuja>[, <muutuja>...] Loeb andmeid klaviatuurilt ja omistab need vastavatele muutujatele	INPUT «NIMI»; A\$
LET	[LET]<muutuja> = <avaldis> Omistab muutujale väärtuse	LET A\$=«012»

LIST	LIST[<reanumber>] Kuvab programmiread alates esimesest reast või reanumbriga näidatud reast. Kuvamise katkestab CTRL C	LIST 1000
NEW	NEW Kustutab programmi mälust	NEW
NEXT	NEXT[<muutuja>[,<muutuja>...]] Fikseerib FOR-tsükli lõpu	NEXT I
ON/GOSUB	ON <avaldis> GOSUB <rida> [,<rida>...] Sõltuvalt avaldise väärustest (selle täis- osast) täidetakse üks näidatud alam- programmidest (Kui avaldis=1, siis esi- mene jne.)	ON I+1 GOSUB 200, 300
ON/GOTO	ON <avaldis> GOTO <rida> [,<rida>...] Sõltuvalt avaldise väärustest (selle täis- osast) siirdub täitmise ühele näidatud ridadest	ON LEN(A\$) GOTO 10,20,25
OUT	OUT <värat>,<bait> Väljastab andmebaidi väljundväratisse	OUT I,D(K)
PLOT	PLOT[TO]<x>,<y>[TO <x>,<y>...] PLOT <x>,<y> joonistab kuvarile punktidega <x> ja <y>. PLOT TO <x>,<y> tömbab sirglõigu graafikakursori asukohast punkti (<x>,<y>). PLOT <x1>,<y1> TO <x2>,<y2> tömbab sirglõigu punktist (<x1>,<y1>) punkti (<x2>,<y2>).	PLOT 12,10 TO 120,100
POKE	POKE <aadress>,<bait> Kirjutab kümneneliikul antud baidi mäl- lu näidatud aadressile	POKE 32000,255
PRINT	PRINT[<avaldis>[;,<avaldis>...]] Väljastab andmed kuvarile	PRINT A\$, I+2

READ	READ <muutuja>[,<muutuja>] Loeb andmed DATA-lausest ja omistab need vastavatele muutujatele	READ I,J,L\$
REM	REM <kommentaar> Lubab kasutajal kirjutada programmile kommentaare	REM-ALAM-PROGRAMM-
RESTORE	RESTORE Lähtestab DATA-viida nii, et lugemine algab uesti esimesest DATA-lausest	RESTORE
RETURN	RETURN Löpetab alamprogrammi täitmise ja pöördub tagasi väljakutse kohta	RETURN
RUN	RUN Käivitab programmi täitmise	RUN
STOP	STOP Katkestab programmi täitmise, väljastab BREAK-teate ja siirdub käsurežiimi	STOP
SYSTEM	SYSTEM Naasmine BASIC-ust opsüsteemi või monitori	SYSTEM

11.4 OPERATORID

Sümbol	Funktsioon
=	Omistamine või võrdsuse kontroll
-	Lahutamine või negatiivne väärthus
+	Liitmine või stringide ühendamine
*	Korrutamine
/	Jagamine
NOT	Loogiline eitus
AND	Loogiline korrutis
OR	Loogiline liitmine
=,<,>	Võrdlus (resultaadiks on TRUE= -1 või FALSE=0)
<=,> =	TRUE= -1 või FALSE=0)
<>	

11.5 FUNKTSIOONID

X,Y,I ja J tähistavad numbrilisi aavaldisi
 X\$ ja Y\$ tähistavad stringiavaldisi

Funktsioon	Väärtus	Näide
ABS(X)	X absoluutväärtus	Y=ABS(A-3)
ASC(X\$)	X\$ esimese märgi KOI-kood	? ASC("K")
ATN(X)	X arkustangens	PRINT ATN(B)
CHR\$(X)	väljastab märgi, mille KOI-kood on X	PRINT CHR\$(7)
COS(X)	X koosinus	A=COS(3.14)
EXP(X)	e astmes X	B=EXP(U)
FRE(0)	Vaba mälu pikkus	PRINT FRE(0)
FRE("a")	Vaba stringipuhvri pikkus	PRINT FRE("a")
INKEY\$(1)	Ühemärgiline string, mis loetakse klahviuurilt (tühj string, kui ükski klahv pole alla vajutatud)	G\$=INKEY\$(1)
INP(X)	Andmebait sisendväratist	X O=INP(21)
INT(X)	Suurim täisarv, mis on väiksem kui X	C=INT(RND(1)*100)
LEFT\$(X\$,Y)	X\$ vasakpoolsed Y märki	PRINT LEFT\$(X\$,6)
LEN(X\$)	X\$ pikkus	PRINT LEN(B\$)
LOG(X)	X naturaallogaritm	G=LOG(Y-3)
MID\$(X\$,X,Y)	Stringi X\$ alamstring X-ndast tärgist, Y märki; kui Y pole antud, siis lõpuni	A\$=MID\$(X\$,5,10)
PEEK(X)	Andmebait mälust aadressilt X	PRINT PEEK(32700)
POS(1)	Kursori positsioon kuvaril	IF POS(1)>20...
RIGHT\$(X\$,Y)	Stringi X\$ parempoolsed Y märki	C\$=RIGHTS(A\$,10)
RND(1)	Juhuslik arv vahemikus 0 kuni 1	?RND(1)*100

SGN(X)	0, kui X=0 ABS(X)/X, kui X<> 0	A=SGN(I)
SIN(X)	X siinus	A=SIN(B)
SPC(X)	PRINT-lauses väljastab X tühikut	?SPC(5),A\$
SQR(X)	X ruutjuur	D=SQR(C)
STR\$(X)	Teisendab X stringiks	PRINT STR\$(28*I)
TAB(X)	PRINT-lauses viib kursoori positsioonile X	PRINT TAB(10);I
TAN(X)	X tangens	A=TAN(3.14*I)
USR(X)	Kutsub välja masinakoodifunktsiooni aadressil X; funktsioon tagastab baidise väärtuse A-registris	A=USR(5000)
VAL(X\$)	String X arvukujul	X=VAL("3.14")

11.6 VEATEATED

Vea nr.	Vea tüüp
1	NEXT ilma FOR-ita
2	Vigane sõntaks
3	RETURN ilma GOSUB-ita
4	Andmete lõpp
5	Vigased andmed
6	Ületäitumine
7	Mälu on täis
8	Defineerimata rida
9	Massiivi indeks on väljaspool lubatud piire
10	Korduvalt deklareeritud(DIM) massiv
11	Jagamine nulliga
12	Keelatud käsk käsusežiimis
13	Tüüpide vastuolu
14	Stringipuher on täis
15	String on liiga pikk
16	Stringiavaldis on liiga keeruline
17	Ei saa jätkata(käsus CONT)

18	Defineerimata funktsioon
19	Faili ei ole
20	Otserežiimi käsk failis
21	Vigane failinimi
22	Sisend-väljundoperatsiooni viga

12 PL/M

PL/M on masinorienteeritud kõrgkeel. PL/M-keeles saab arvutit süsteem-programmeerida, pääseb ligi protsessori ressurssidele: registritele, mälule, pinule. Lisaks on võimalik siduda PL/M ja assemblerprogramme.

PL/M-keeles saab kasutada kaasaegset struktuurprogrammeerimise meetodit.

PL/M-keelee programmi struktuur, keele operaatorid ja protseduurid on kirjeldatud lisaköites «Programmeerimiskeel PL/M».

12.1 ÜLDANDMED

PL/M-keeles kirjutatud programm koosneb kahte tüüpi lausete jadadest:

- töödeldavate andmete kirjeldused
- nõutavate tegevuste kirjeldused

Andmed kirjeldatakse PL/M-keeles nn. **deklareerimislausetega**, tegevused **operaatoritega**. Andmed esitatakse kas konstantidena või muutujate na. Muutujat võib kasutada deklareerivalt või kasutavalt (viimasel juhul on ta operaatori koosseisus). Esimesele muutuja kasutavale esinemisele programmis peab eelnema tema deklareerimine. Iga muutujat võib programmis deklareerida ainult üks kord. PL/M on plokkstruktuuriga keel. Plokis saab deklareerida uusi muutujaid, andes nende nime ja tüübi, vajaduse korral ka algväärtuse, ja juhtida mälujaotust.

PL/M-keeles on kahte tüüpi andmeid: baiditüüpi ja aadressitüüpi, mis on vastavalt 8- ja 16-bitised. Muutujaid saab kokku ühendada massiivideks või struktuurideks.

Kui operaatorile antakse nimi, mille kaudu tema poole pöördudes ta täidetakse, siis nimetatakse operaatorit **protseduuriks**. Protseduuri määratatakse nn. protseduurikirjelduses. Protseduuri kirjeldus võib sisaldada andmete deklareerimisi ja täiendavaid protseduurikirjeldusi, mis on siis lokaalsed protseduuris, kus nad kirjeldatakse.

PL/M-keeles on operaatorid hargnemistingimuste kontrollimiseks, tsüklite juhtimiseks, protseduuride väljakutsumiseks ja parameetrite üleandmiseks. Sisend-väljundoperaatorid lubavad baiditüüpi andmeid kirjutada-lugeda arvuti väratite (portide) kaudu, keerulisemate sisend-väljundoperatsioonide jaoks saab kirjutada protseduurid, mis kasutavad kas monitori või opsüsteemi funktsioone.

12.2 KOMPILAATORI KASUTAMINE

Selles jaotises esitatakse kompilaatori kasutamise juhend, ta seos operatsioonisüsteemiga ja ta funktsioonide kasutamise viisid. Kompilaator on ette nähtud PL/M-keelse programmi ühekäiguliseks transleerimiseks. Lähtetekst peab olema lindil ja mitte suurem kui 6K baiti. Kompilaatori väljundiks võib olla transleeritud programm objektfailina, või listingufaili lindil, samuti võib listingufaili väljastada kuvarile. Transleerimise parameetrid võib anda kas kompilaatori poole pöördumisel (väljakutsel) või kompileeritava programmi lähtetekstis.

Kompilaator on lindil failina PLM.COM ja kompilaator nõuab tööks operatiivmälu 0H..C600H. Kompileeritav tekst peab olema lindil ja selle lähtefaili nime laiendiks peab olema .PLM. Genereeritav väljundkood esitatakse failis ???OBJ ja selle vorming on esitatud jaotises 4.6. Listingufail viakse lindile nimega ???PRN ja selle väljastus võib olla keelatud kas osaliselt või täielikult vastavate kompilaatori juhtimise direktiividega lähtetekstis.

Assemblerkeeltes loodud programme ühendatakse PL/M-keelsetega kas silumisprogrammi SID abil või kasutades OBJ-faili laadurit ja salvestusprogrammi.

12.2.1 PÖÖRDUMINE

Kompilaatori väljakutse vorming on järgmine:

A>PLM

misjärel kompilaator laetakse lindilt mällu. Et translaator on küllalt pikk, siis kestab see toiming mitu minutit. Kui PL/M käivitub, ilmub kuvarile viip:

input command?

millele tuleb vastata:

<nimi>[.XY] \$<parameetrid>,

kus

<nimi> — lähtefaili nimi (laiendiga .PLM)

X — määrab listingu väljastuse,

    A — lindile, siis OBJ-faili ei väljastata,

    T — kuvarile,

    N — ei väljastata,

Y — määrab OBJ-faili väljastuse

    A — lindile,

    N — ei väljastata;

<parameetrid> — listingu väljastust juhtivad parameetrid, mis selgitatakse allpool

Näiteid:

- 1) A>PLM TEST, transleerida lähtefail TEST.PLM, viia TEST.OBJ lindile, listingufaili moodustamiseta
- 2) A>PLM TEST.T — listing kuvarile, TEST.OBJ lindile
- 3) A>PLM TEST.A — listing lindile TEST.PRN failina (objektfaili ei looda)

Listingu väljastamise lubatud parameetrid:

Parameeter	Funktsioon
H	Aadressiloenduri värtuse väljastus iga lähteteksti rea ees
C	Genereeritud assemblerkoodi väljastus koos listingufailiga
S	Sümbolitabeli väljastus
NW	Kompileatori hoiatuslausete väljastuse keelamine

PL/M-keelse programmi lähteteksti lisatakse kompilaatori juhtkäsid, vorminguga

\$<käsu kood>[<parameetrite loetelu.];

Need käsud võivad olla transleeritava programmi tekstis suvalises kojas, iga käsk peab olema eraldi real ja algama esimesest positsioonist, kommentaareid pole lubatud.

Käsu kood	Funktsioon
O	objektfaili juhtimine
P	listingu juhtimine.

Käsga \$O saab kasutaja anda koostatava objektkoodi paigutamise aadressle:

\$O (<aadressid>), kus
<aadressid>=[<adr1>][<adr2>][<adr3>],
<adr1> — koodiosa paigutamise aadress;
<adr2> — andmete paigutamise aadress (muutujad ja konstandid);
<adr3> — nn. mäluvektori aadress (vt. PL/M keele kirjeldus).

Aadressid antakse PL/M-keelles ettenähtud viisil, s.t. kuueteistsüsteemi arvudel peab lõpus olema H. Seega paigutatakse käsu \$O järel tulev programm käsus näidatud mälupesast alates. Kui seda käsku pole kasutatud, on koodiosa algusaadress 100H, andmevälja algusaadress on koodi algusaadress + 4000H, mäluvektori algusaadress on OH.

Käsga \$P[<p>] juhitakse listingu väljastamist. Kui p=L, siis listingu väljastus lõlitatakse sisse, p=N-listingut ei väljastata.

Transleerimise lõpul väljastatakse listingu faili lõpus järgmine info:

koodiväli:

...CODE AREA:<algusaadress> - <lõpuaadress+1>

tööväll:

...WORK AREA:<algusaadress> - <lõpuaadress+1>

mälukontroll:

...MEMORY START:<mäluvektori algusaadress>

ja kuvarile väljastatakse:

***END OF COMPIILATION.nn. DIAGNOSTICS
 («transleerimise lõpp, nn veateadet»).

Transleerimise käigus väljastatakse kahte tüüpi veateateid:

- vigadest töös failidega,
- vigadest transleeritavas lähtetekstis.

Esimesel juhul väljastatakse failile veatekst, teisel juhul veanumber.

12.3 VEATEATED

12.3.1 VEAD TÖÖS FAILIGA

TAPE OVERFLOW.FILE OBJ CANNOT BE WRITTEN

DIRECTORY IS FULL	— linn täis, ei saa sulgeda OBJ faili
TAPE FULL:PRN	— kataloogi ületäitumine
NO PLM FILE	— linn täis:PRN
	— pole faili tühibiga PLM

12.3.2 PROGRAMMI SÜNTAKSIVEAD

20H	Lubamatu märk DO järel
21H	Puudub END
22H	Väär nimi END järel
23H	DO WHILE järel puudub «;»
24H	Plokis DO WHILE pole deklareerimine lubatud
25H	Operaatoris DO CASE puudub «:»
26H	Operaatoris DO CASE pole deklareerimine lubatud
27H	Sammu määramisel väär alumine piir
28H	Sammu määramisel puudub märk «=»
29H	Sammu määramisel puudub TO
2AH	Sammu määramisel puudub «;»
2BH	Iteratiivses tsüklis pole deklareerimised lubatud
2CH	Tingimusoperaatoris puudub THEN
2DH	Puudub operaator IF
2EH	DO CASE operaatoris liiga palju harusid või määramata märgendid
2FH	Liigne END
30H	Puudub identifikaator
31H	Kaks korda defineeritud identifikaator
33H	BASED järel puudub identifikaator

-
- 34H Vigaselt loodud identifikaatorite nimistu
 35H Vigane välisse parameetri atribuut
 36H Märgend on baseeritud tüüpi
 37H Märgend on massiivi tüüpi
 38H Puudub tüüp
 39H INITIAL-i deklareerimine keelatud
 3AH INITIAL-i nimistu liiga pikk
 3BH Identifikaatori nimistu pole selles kontekstis lubatud
 3CH LITERALLY järel puudub tekst
 3DH Baasi identifikaator pole aadressitüüpi
 3EH Massiivi defineeritud pikkuse ületamine
 3FH Puudub «(»
 40H Baseeritud formaalne parameeter
 41H Mitteskalaarne formaalne parameeter
 42H Vääralt antud või olematu register
 43H Kaks korda kirjeldatud register
 44H Varem kirjeldatud element
 45H Baasi identifikaator ei ole struktuuri liige
 46H Vigane parameetrite nimistu
 47H Puudub «,» või «)»
 48H Vääralt lõpetatud elementide nimistu
 49H BY järel puudub identifikaator
 4AH BY järel pole struktuur
 4BH Konstantide nimistu vormistuse viga
 4CH Konstantide loetelus puudub «,»
 4DH Viga literaali(märgestringkonstandi) defineerimiseks
 4EH Lubamatu väljumine protseduurist
 4FH Siire protseduurist kõige sisemisse plokki
 50H Lubamatu märk
 51H Liiga pikk string, näiteks puudub «'»
 52H Lause süntaksi viga
 53H Lause süntaksi viga
 54H Puudub «;»
 55H Operaatori väär algus
 56H Number lubamatus kohas
 57H Numbriline märgend
 58H Korduvalt defineeritud märgend

59H	Siirdeoperaatoris viidatav märgend defineeritud vääras kohas
5AH	Määramata märgend viimases plokis
5BH	GO järel puudub TO
5CH	Siire absoluutaadressile
5DH	GOTO järel puudub aadress
5EH	Suunamine mitteaadressmuutuja järgi
5FH	GOTO järel puudub viide märgendile
62H	Literaali kihillisus liiga suur
63H	Liiga palju identifikaatoreid või literaale
65H	Arv ületab 16 bitti
66H	Lubamatu määr arvus
67H	Koodiväli ja andmeväli kattuvad
68H	Koodiväli ja mäluvektor kattuvad
69H	Viga kirjelduses
6BH	Väär «*» kasutamine
6CH	Puudub «;» käsu järel
6DH	Käsk \$REENTRANT antud liiga hilja
6FH	Puudub «»
70H	Määramata identifikaator
71H	Puudub parameeter protseduuris
72H	Parameetri väär tüüp protseduuri kutses
73H	Parameetri järel puudub «)»
74H	Viga SHIFT-i transleerimisel
75H	Viga SHIFT-i transleerimisel
76H	Punkti kasutamise viga
77H	Puudub operand
78H	Vale STACKPTR/OUTPUT kasutamine
79H	Operatsioonile NOT peab eelnema operand
7AH	Operaator vääral kohal
7BH	«(» vääral kohal
7CH	Puudub «)»
7DH	Lubamatu operand vasakul pool võrdusmärki
7EH	Lubamatu indekseerimine või puudub operaator
7FH	Omistamisel puudub määr «=»
80H	Kompileatori viga koodi genereerimisel
81H	Lubamatu struktuurielement
82H	Struktuur ei tohi olla operand
83H	Protseduur ilma tühbita ei tohi olla operand

- 84H Katkestustöötuse protseduuri ei tohi olla operand
 85H Funktsioon TIME ei tohi olla operand
 86H Tühi string on defineerimata
 88H Stringimuuutaja on pikem kui 2 märki
 89H RETURN väljaspool protseduuri
 8AH Viga tagasipöördeoperaatori transleerimisel
 8CH Vigane rekursiivne väljakutse
 8CH Parameetriteta protseduurile antakse üle parameetreid
 8DH Liiga palju parameetreid (pöördumisel)
 8EH Viga parameetrite nimistu vormingus
 8FH Määramata parameeter
 90H Protseduuri nime korduv määramine
 91H Katkestustööde protseduuri plokis või protseduuris
 96H Protseduuri pealdise järel puudub «:»
 98H Puudub protseduuri keha
 99H Vääär nimi END järel
 9BH Vastuolu parameetrite arvus
 9CH Vastuolu parameetrite tühbis
 9DH Vastuolu protseduuri tühbis
 9EH Lubamatu identifikaator (defineeritud vääras kohas)
 9FH Protseduuri kutse sõntaksi viga
 AOH Identifikaatori CALL järel ei ole protseduuri nimi
 A1H Funktsiooni kutses on CALL

13 SILUR SID *END 2200H NEXT 2300H*

Programm SID on vahend assembler- ja PL/M-keelsete programmide silumiseks masinakeele tasemel. Saab jälgida programmi üksikkäskude täitmist, vaadata ja muuta mälu ning protsessori registrite sisu.

13.1 ÜLDANDMED

13.1.1 KÄIVITUS

- (1) SID — silur käivitub, silutavat programmi ei laadita
 (2) SID x.y — programm x.y (üldjuhul y=COM) laaditakse aadressile 100H

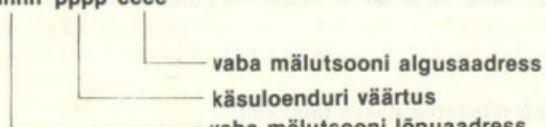
- (3) SID x.OBJ — nagu (2), kuid fail on objektkoodis
 (4) SID x.y u.v — laaditakse x.y (üldjuhul x.SYM) ja märgenditabel
 u.v.

Näide:

SID SORT.COM SORT.SYM

SID väljastab pärast käivitamist järgmisi teateid:

- (1) # — silur ootab direktiivi
 (2) SYMBOLS — märgenditabel laaditud; törke korral «?»
                   järgmisel real
 (3) NEXT PC END — programm (ja märgenditabel) laaditud

13.1.2 DIREKTIIVID

A Assembler	P Pass Point
C Call	R Read
D Display	S Set Memory
F Fill Memory	T Trace
G Go	U Untrace
H Hex	V Verify
I Input Line	X Examine
L List	
M Move	

Direktiiv tuleb sisestada klaviatuurilt süsteemiviiba « # » järel. Iga direktiiv koosneb tähtmnemoonikust ja suvandparameetreist sümboolavaldiste näol. Direktiivi pikkus ei tohi ületada 64 märki. Direktiivi lõputunnuseks on RETURN. Eraldajatena võib kasutada koma või tühikut. Silurist väljumiseks võib kasutada CTRL+C või direktiivi G0.

13.1.3 ARVUD

Vaikimisi interpreteerib SID köiki arve kui kuueteistkümnendsüsteemi arve vahemikus 0H .. OFFFFH. Arvudest, mis sisaldavad rohkem kui 4 numbrit, aktsepteeritakse neli viimast numbrit.

Näide:

303FFF3FF3 aktsepteeritakse 3FF3

13.1.4 KÜMNENDARVUD

Kümnendarvude tunnus on numbriosund (#) arvu ees. Arvudest, mis on suuremad kui 65535, aktsepteeritakse 16 parempoolseimat bitti.

Näiteid:

#48#9999#65535#0 aktsepteeritakse täielikult,
#65539 aktsepteeritakse 4(65539-65535)

13.1.5 MÄRGID

SID aktsepteerib KOI-8 märke apostroofide vahel paigutatuna. Stringides, mis sisaldavad üle kahe märgi, tunnistatakse kehtivaiks kaks parempoolset. Parempoolne märk salvestatakse 16-bitise sõna madalamasse baiti. Ühe märgi puhul on kõrgem bait 00. Nullise pikkusega stringid pole lubatud. Stringi elemendiks olev apostroof kirjutatakse kahekordselt ('...').

Näiteid:

'a' 'A' 'xy' '#' 'siin " on'

13.1.6 MÄRGENDIVIITED

Kui on olemas märgendite tabel, võivad siluri sümbolavaldised sisaldada viiteid märgendeile:

- (1) .s — märgendile s vastav aadress
- (2) s — 16-bitine sõna aadressil .s
- (3) =s — bait aadressil .s
- s on märgenditabeli element, tühilt märgistring

13.1.7 SÜMBOLALVALDISED

Sümbolavaldis kujutab endast omavahel operaatoritega «+» ja «-» seotud kombinatsiooni kuueteistkümnend- ja kümnendarvudest, stringidest ning märgendiviiteist. Komponentide väärtsused liidetakse või lahutatakse vastavalt operaatorile, ilma ületäitumise kontrollita ning tulemuseks saadakse 16-bitine sõna.

Süntaks:

- x = 0 - x
- + x = x' + x, kus x' on plussile eelneva avaldise väärthus
- $\wedge$, . $\wedge$ = n-s sõna pinumälus; märk « $\wedge$ » kirjutatakse n korda järjest

NB! Avaldise sees pole lubatud kasutada tühikuid.

Sümbolavaldiste kasutamisnäiteid on toodud direktiive kirjeldavates jaotistes.

13.2 DIREKTIIVIDE KIRJELDUSED

13.2.1 A ASSEMBLE — REAASSEMBLER

- (1) As Käivitab reatransleerimisrežiimi aadressist s. Iga järgmine võimalik aadress uuë assemblerkäsu sisestamiseks tuuakse automaatselt ekraanile pärast viimase käsu sisestamist. Režiimist väljumiseks tuleb sisestada kas tühj rida (ainult RETURN) või «..».

- (2) A Nagu (1), kuid stardiaadressiks võetakse viimase direktiivi Assemble, List või Trace poolt töödeldud aadress.
- (3) -A Eemaldab silurist assemblér- ja pöördassembler-mooduli ning märgendite tabeli, ühtlasi desaktiveerib rektiivid Assemble ja List. Sel juhul väljastatakse ka Trace puhul ainult masinakood 16-ndkujul.

Näiteid:

A100
 A # 256
 A.CRLF+5
 AGAMMA+X - =1
 A+30

13.2.2 C (CALL) — ALAMPROGRAMMI KUTSE

- (1) Cs Kutse silurist aadressile s, kusjuures testitava programmi registrite olek säilib. Alamprogrammi sisenemisel BC=0000 ja DE=0000.
- (2) Cs,b Nagu (1), BC=b, DE=0000, kus b on avaldis.
- (3) Cs,b,d Nagu (1), BC=b, DE=d, kus b ja d on avaldised.

Näiteid:

C100
 C # 4096
 C.DISPLAY
 CJMPVEC+ =X
 C.CRLF, # 34
 C.CRLF, X,+ =X

13.2.3 D (DISPLAY MEMORY) — MÄLUTÖÖMMIS

Mälusisu väljastatakse baitidena, kui aga direktiivis on «W», siis 16-bitiste sõnadena. Iga rea lõpus näidatakse vastavad KOI-8 märgid.

- (1) **Ds**   **DWs**   Alates aadressist s, poole ekraani täitumiseni
- (2) **Ds,t**   **DWs,f**   Aadressidelt s..f
- (3) **D**   **DW**   Alates viimasena väljastatud baidi järelt või registri-paaris HL sisalduvast aadressist pärast registrite väljastust (vt. direktiiv X), poole ekraani täitumiseni
- (4) **D,f**   **DW,f**   Nagu (3), kuid aadressini f

Näiteid:

DF3F
D # 256, # 512
D.gamma,.DELTA + #30
D,GAMMA
DW ALPHA, + #100

13.2.4 F (FILL MEMORY) — MÄLU TÄITMINE

F s,f,d Täidab mälu aadressidel s..f väärtsusega d (1 bait).

Näited:

F100,3FF,ff
F.gamma, + #100, #23
F ALPHA, + =I,=X

13.2.5 G (GO TO PROGRAM) — PROGRAMMI KÄIVITUS

- (1) **G**   — G
- (2) **Gp**   — Gp
- (3) **G,a**   — G,a
- (4) **Gp,a**   — Gp,a
- (5) **G,a,b**   — G,a,b
- (6) **Gp,a,b**   — Gp,a,b

Silutavat programmi täidetakse reaalajas; juhtimine antakse programmist silurisse ainult katkestus- või kontrollpunktides, kui need on defineeritud (vt. direktiiv P), või RST 7 puhul.

Parameetrid:

- P** — käivitusadress, laaditakse enne programmi käivitust käsu-
loendurisse PC; kui direktiiv ei sisalda seda parameetrit, käi-
vitatakse programm tema olekuvektoris sisalduva PC väär-
tusega
- a, b** — katkestuspunktide määratlused; kui määratluseks on märk
«**Λ**», antakse juhtimine pinumälü kõige pealmises 16-bitises
sõnas sisalduvale aadressile, niisiis on seda mugav kasutada
katkestamiseks alamprogrammi naasmisaadressil
- miinus** — direktiiviga P defineeritud kontrollpunktide esitus blokeeritak-
se kuni kontrollpunktide loenduri jõudmiseni nullile

Teated:

Katkestuspunktini jõudmisel või välise RST 7 korral väljastatakse kat-
kestuspunkti aadress kujul

* nnnn

ja katkestuspunkt tühistatakse.

Näiteid:

G,
G100
G100,103
GCRLF,.PRINT, #1024
GJMPVEC+ =I,.ENDC,.ERRC
G,.errsub
G,.ERRSUB,+30
—G100,+10,+10

13.2.6 H (HEXADECIMAL VALUES) — KUUETEISTKÜMNENDARVUTUSED

- (1) Ha,b — väljastab 16-ndkujul summa (a+b) ja vahe (a-b)
 (2) Ha — väljastab a väärтused 16-nd- ja kümнendkujul ning
 (3) H — KOI-märgina «c»; järgneb märgend, kui see on olemas:

hhhh #dddd 'c' .ssss

Näiteid:

H100,200
 H41000,4965
 H.GAMMA+=I,ALPHA - 410
 H453
 H X+=Y - 5

13.2.7 I (INPUT LINE) — LOS-i DIREKTIIVI SISESTUS

lc1c2 .. cn,

kus c1..cn on KOI-märgid, mis LOS-i käsureas järgneksid silutava programmi nimele.

Initiaaliseerib vastavad mälutsoonid direktiivi R või silutava programmi jaoks, nagu oleksid c1..cn sisse loetud LOS-i kaudu. Initiaaliseeritakse vastav FJP, sisend-väljundpuher defineeritakse standardsele kohale (BOOT+80H).

Näiteid:

lx dat
 lx.inp y.out
 lx.x.inp b:y.out \$ - p
 ITEST.COM
 ITEST.OBJ TEST.SYM

13.2.8 L (LIST CODE) — PÖÖRDASSAMBLER

Masinakood pöördtransleeritakse, ekraanile väljastatakse käsu aadress 16-ndkujul ja käsu mnemokood. Kui direktiiv algab miinusmärgiga, siis aadressesse ja märgendeid ei väljastata.

- (1) Ls — Ls Alates aadressist s, poole ekraani täitumiseni
- (2) Ls,f — Ls,f Aadressidelt s..f; väljastuse katkestab suvaline klahv
- (3) L — L Alates viimasesist direktiivist L,A või T poolt töödeldud aadressist, poole ekraani täitumiseni

KP580ИК80 käsustikku mitte kuuluvad koodid väljastatakse kujul:

??=hh,

kus hh on baidi väärthus kuueteistkümnendkujul.

Näiteid:

L100
 L #1024, #1034
 L.CRLF
 LICALL,+30
 — L.PRBUFF+=I,+’A’

13.2.9 M (MOVE MEMORY) — MÄLUSISU TEISALDUS

M s,h,d Aadressidel s..h asuvad andmed paigutatakse aadressiga d algavasse mälutsooni. Lähte- ja sihtsooni mälus võivad kattuda.

Näiteid:

M100,1FF,300
 M.X,Y,Z
 M.GAMMA,+ FF.,DELTA
 Malpha +=X,+ #50,+100

13.2.10 P (PASS COUNTER) — KONTROLLPUNKTIDE SEADMINE

- (1) **Pp** Kontrollpunkt seatakse aadressile p; punktiloendur = 1
- (2) **Pp,c** Nagu (1), punktiloendur = c
- (3) **P** Ekraanile väljastatakse kõigi kontrollpunktide aadressid ja vastavate punktiloendurite väärused
- (4) **-Pp** Kontrollpunkt kustutus aadressilt p
- (5) **-P** Kõigi kontrollpunktide kustutus

Kontrollpunkt on käsuloenduri PC väärustus, mille läbimisel kontrollitakse CPU registrite sisu ja soovi korral väljastatakse ekraanile. Iga kontrollpunkt juurde kuulub loendur, mille väärustus võib olla 0..FF (0..#255) ja mida väljendatakse ühe võrra igal kontrollpunktiga jõudmisel. Kui loendur saab vääruseks 1, muutub kontrollpunkt automaatselt püsivaks katkestuspunktiks. Loendur säilitab väärustuse 1. Erinevalt ajutisest katkestuspunktist (vt. direktiiv G), katkestab kontrollpunkt programmi täitmise pärast märgitud aadressil asuva masinakäsu täitmist.

Korraga võib esineda kuni 8 kontrollpunktiga. Igal kontrollpunktiga jõudmisel väljastatakse järgmine tekst:

nn PASS hhhh .ssss,

kus

nn — punkti loenduri väärustus
hhhh — aadress
.ssss — märgend, kui on olemas

Direktiivid —G ja —U blokeerivad registrite sisu väljastuse, kuni loendur saab vääruseks 1. Programmi täitmist võib katkestada vajutamisega suvalisele klahvile.

Näiteid:

P100,ff
P.BDOS
PICALL +30, #20
—PCRLF

13.2.11 R (Read CODE/SYMBOLS) — LAADIMINE

Enne laadimist peab direktiiviga **I** sisestama laaditava(te) faili(de) nime(d). Sõltuvalt selle direktiivi parameetritest laaditakse programm ja/või märgenditabel.

Laadimistsoonide baasaadress on programmil: 100H, märgenditabelil: vaba mälutsooni lõpp

- (1) R** Laadimine alates baasaadressist
(2) Rd Laadimine nihkega d, s.t. algusaadress = baas+d

Kasutamisvariante:

- Ix.y** Masinakoodifail x.y laaditakse (normaaljuhul y=COM) aadressile 100H; kui y OBJ, peab fail olema LOS-i objektkujul
- R**
- Ix.y u.v** Lisaks koodifailile laaditakse ka märgenditabel (normaaljuhul v=SYM):
- R**
- I* u.v** Mälu algusosa ei muutu, laaditakse ainult märgenditabel.
- R**

Märgenditabeli laadimisel väljastatakse ekraanile teade

Symbols

Veateated:

«?» enne teadet «Symbols» — viga masinakoodi laadimisel
 «?» peale teadet «Symbols» — viga märgenditabeli laadimisel

Näiteid:

ISORT.OBJ SORT.SYM

R

Imest.com mest.sym

R — *256

13.2.12 S (SET MEMORY) — KIRJUTUS MÄLLU

- (1) **Ss** Baitide sisestus alates aadressist s
 (2) **SWs** 16-bitiste sõnade sisestus alates aadressist s

Mõlemal juhul väljastatakse ekraanile aadress ja pesa(de) sisu. Tühja rea sisestamisel (ainult RETURN) jäääb pesa(de) sisu muutmata ja aadressi suurendatakse salvestusüksuse (1 või 2 baidi) või selle kordse (vastavalt sisestatud baitide hulgale) vörra. Uue teksti sisestamisel muudetakse mälu sisu ja aadressi suurendatakse ülalkirjeldatud viisil. Sisestamise lõpetab RETURN. Stringe sisestatakse vorminguga (1), kusjuures stringi tähiseks on jutumärgid («) stringi alguses ja RETURN stringi lõpus.

Järgnevates näidetes on kasutaja poolt sisestatud märgid tähistatud alljoonega.

Näiteid:

S100
0100 C3 34
0101 24 #254
0102 CF
0103 4B «ASCII
0108 6E =X+5
0109 D4 .
SW.X+ #30
2300 006D 44F
2302 4F32 GAMMA
2304 33E2
2306 FFII 0+.X+ =I- #20
2308 348F

13.2.13 T (TRACE MODE) — JÄLITUSREŽIM

Enne iga jälitatava käsu täitmist väljastatakse ekraanile registrite sisu ja pöördtransleeritud käsk. Kui direktiivi ees on miinusmäärk, siis operande ja märgendeid ei pöördtransleerita ja programmi täitmine kulgeb kiiremini.

Jälitusrežiimist väljumiseks tuleb vajutada suvalisele klahvile.

- (1) **Tn**   **-Tn**   Täidetakse n masinakäsku
- (2) **T**   **-T**   Täidetakse üks masinakäsk
- (3) **TWn**   **-TWn**   n käsku, alamprogrammide jälituseta
- (4) **TW**   **-TW**   1 käsk, alamprogrammide jälituseta

Näiteid:

T100

- TW #10

13.2.14 U (UNTRACE MODE) — SAMMUREŽIIM

U ..

Täidab samu funktsioone, mis T, registrite sisu ekraanile ei väljastata. Sammurežiimist väljumiseks tuleb vajutada suvalisele klahvile.

Näiteid:

U140

UW #10

13.2.15 V (VERIFY) — MÄLUTSOONIDE VÖRDLEMINE

Vs,h,d   Aadressidel s..h asuvate pesade sisu võrreldakse vastavate, aadressilt d algavate pesade sisuga. Ekraanile väljastatakse kõik mitteidentised baidid ja nende aadressid

Näited:

V100,2+F,200   — võrdleb omavahel baite aadressidega 100,200; 101,201;..;10F,20F

V100,1FF,101   — võrdleb piirkonnas 100..1FFF omavahel kõiki kõrvuti asetsevaid baite

13.2.16 X (EXAMINE CPU STATE) — PROGRAMMI OLEKUVEKTOR

Direktiiv võimaldab kontrollida ja muuta registrite sisu ja lippude väärtsi.

Lippude tähised on selles direktiivis järgmised:

C — ülekanne	M — negatiivsus	I — dekaadülekanne
Z — null	E — paarsus	

(1) X Registrite sisu väljastatakse järgmisel kujul:

f A=a B=b D=d H=h S=s P=p I s, kus

f — lippude olekud:

lipu tähis: värtus=1, miinusmärk: värtus=0

a — akumulaatori sisu

b — registripaari BC sisu

d — registripaari DE sisu

h — registripaari HL sisu

s — pinuviida SP värtus

p — käsuloenduri PC värtus

i — viimati defineeritud masinakäsk

s — märgend, kui on olemas; kaudadresseerimisega käskude puhul (näit. INRM, ADDM) on s vastava mälupesa sisu **enne** käsu täitmist

(2) **Xf** Lipu f (=C,Z,M,E või I) väärtsuse esitus; väärtsuse

muutmiseks sisetada 0 või 1

(3) **Xr** Registri r (=A,B,D,H,S või P) sisu muutmine

Näiteid (alljoon tähistab kasutaja sisestatud andmeid):

XM

M 0

XB

3E04 3EFFFF

XP

446E .CRLF+10

14 TEKSTIREDAKTOR EDIT

Tekstiredaktor EDIT on ette nähtud kasutamiseks magnetofoniga komplekseeritud mikroarvutil operatsioonisüsteemiga LOS. Kutse:

EDIT <failinimi>

Failinime puudumisel väljastatakse veateade 1 (vt.14.5.2).

Kui sisestatud failinime ei leita kataloogist, väljastatakse teade «NEW» ja avatakse uus fail.

Peale faili leidmist või uue avamist väljastab redaktor oma viiba (numbriosundi #) ja jäab ootama direktiive.

Teksti sisestamine ja redigeerimine toimub rida-realt. Töödeldava teksti ja ühe rea maksimaalsed pikkused on vastavalt 32512 ja 80 märki. Et redaktorit saaks kasutada ka arvuteil, mille kuva laius on väiksem kui 40 positsiooni, on EDIT varustatud lisavöimalusega teksti selle osa ilmutamiseks, mis muidu jäääks kuvari ekaanilt välja.

See osa tekstist, mis mahub ekaanile korraga, moodustab nn. akna, mida saab klahvidega **CTRL A** ja **CTRL F** (**f5** ja **f6**) nihutada vasakule ja paremale. Akna asendit kirjeldab ekaanni õlaosas olev järgmise kujuga rida:

:pl ..... pr:

siin

pl — vasakpoolseim positsioon aknas

pr — parempoolseim positsioon aknas

pl, pr — kõmnendarvud

Kui teksti väljastusel rida ei muhu täielikult aknasse, tähistab seda ekaani viimases positsioonis märk «+» ja kõik märgid sellest paremal jäavad ilmutamata. Kui teksti sisestamisel on cursor jõudnud ekaani äärmise parempoolse positsioonini, ja sisestatav märk ei ole RETURN, väljastatakse märk «+», cursor läheb järgmise rea algusse ja rea sisestamine jätkub tavalises korras.

14.1 TEKSTI SISESTAMINE KLAHVIGA

Tekst sisestatakse ridahaaval. Sisestatava rea korrigeerimiseks on kasutada järgmised talitlusklahvid:

<-	— viimase märgi kustutus
DEL	— rea kustutus
TAB	— tabulaator
RETURN	— rea lõpp (reavahetuskood salvestatakse)

14.1.1 MÄRGI KUSTUTAMINE

Iga sisestatav rida kantakse sisendpuhvrisse. Sisestatud informatsiooni analüüs alustatakse alles pärast rea täielikku sisestamist (rea sisestamise lõpetab RETURN). Rea sisestamise käigus on igal hetkel võimalik talitlusklahvi <- abil kustutada puhvris viimasel kohal asuv märg.

Näiteid:

ABCDEF<-EF	annab	ABCDEEF
abcdfg<-<-	annab	abcd

14.1.2 REA KUSTUTAMINE

Rea sisestamise käigus on võimalik igal hetkel (enne rea lõpetamist RETURN-iga) tühistada kogu sisestatud rida klahviga **DEL**. Selle tulemuseks on kustutatakse sisendpuhvi sisu ja ka vastav rida kuvari ekraanil. EDIT jäääb otama uue rea sisestamist.

14.1.3 TABULEERIMINE

Klahvi **TAB** kasutatakse kursori positsioneerimiseks lähimale paremal asetsevale tabulaatoriveerule. EDIT ei kanna puhvrisse tabulaatori KOI-koodi 09H, vaid vastava hulga tühikuid (KOI-koodid 20H). Redaktori käivitamisel võetakse tabulaatoriveergudeks vaikimisi järgmised kursori positsloonid:

9,17,25,33,41,49,57,65

EDIT võimaldab neid väärusti ümber defineerida (vt. direktiiv Tab-pos, 14.4.1).

14.1.4 KOMBINEERITUD SISESTAMINE

Peale üalnimetatud talitluslahvide on redaktori kasutuses veel tervi rida juhtkoode, mis võimaldavad mis tahes rea formeerimiseks lülida sellesse elemente viimati sisestatud reast. Juhtkoodi sisestamiseks vajutada korraga klahvile CTRL ja vastavale märgiklahvile.

CTRL L	— kopeerida rea lõpuni
CTRL E	— asendada märk
CTRL C	— kopeerida märk
CTRL S	— jäta märk vahelle
CTRL O x	— kopeerida märgini x
CTRL P x	— jäta vahelle märgini x
CTRL V	— kopeerida üks sõna
CTRL T	— jäta üks sõna vahelle
CTRL W	— kustutada üks sõna
x	— sisestada märk x

Märgijada üheks otspunktiiks on alati kursoori tegelik asukoht viimati sisestatud reas. Seejuures märkide sisestamisel uude ritta liigub viimati sisestatud rea kursoor paralleelselt uue rea kursoriga.

Näide:

EDIT töötab lisamisrežiimis (direktiiv A,14.3.10) ja viimane sisestatud rida on:

CRLF: PUSH   PSW

Olgu järgmisena sisestatav rida

SAVE: PUSH   PSW   ;säilitada registrid

Selleks on vaja sooritada järgmised operatsioonid:

- sisestada klaviatuurilt uus märgend SAVE;
- sisestada CTRL O W (kopeerib realõigu märgist «» kuni märgini «W», viimane välja arvatud);
- sisestada märk «W»;
- sisestada kommentaar.

14.2 TEKSTI ADRESSEERIMINE

EDIT võimaldab addresseerida redigeeritava teksti iga rida või lõiku.

14.2.1 REA AADDRESS

Teksti addresseerimise põhiüksus on rida. Kõik read on nummerdatud, esimese rea number on 1.

Rea addresseerimiseks on kuus erinevat võimalust:

- numbri järgi (kümnendarv)
- märgendi järgi
- märgijada järgi
- reavilda järgi (.)
- viimase rea otseadresseerimine (\$)
- eelnimetatud tunnustest koostatud aavaldis järgi

Rea number. Iga rida saab addresseerida tema numbri järgi. Selleks on vaja sisestada nõutava rea number kümnendkujul. Tuleb meeles pidada, et redigeerimise käigus võivad ridade numbrid muutuda.

Märgend. Kui programmiteksti rida algab märgendiga, võib seda rida addresseerida märgendi kaudu. Selleks on vaja sisestada märgend koolonite vahel.

Näide 1. Olgu antud järgmine tekst:

(1)	;	START OF ASSEMBLY PROGRAM
(2)	;	
(3)	START:	PUSH PSW ;SAVE REGISTERS
(4)		PUSH H
(5)	LOOP:	MVI M,0 ;RESET BUFFER
(6)		INX H
(7)		DCR A
(8)		JNZ LOOP
(9)		POP H ;UNSAVE REGISTERS
(10)		POP PSW
(11)	;	
(12)	;	END OF INITIALIZATION

Selle tekstis oleks korrektne esitada aadressid:

:START: — rida nr. 3;

:LOOP: — rida nr. 5.

Märgijada. Rida võib adresseerida selles reas esineva märgijada kaudu. Jada tuleb asetada jutumärkide vahelle.

Näide 2: Kasutame teksti näitest 1. Korrektsed oleksid järgmiselt esititud aadressid:

«START OF» — rida nr. 1;

«PSW» — rida nr. 3;

«DCR» — rida nr. 7.

Reavlit. Märgiga «.» saab adresseerida rida, millega sooritati viimane operatsioon. Reaviida väärtsused pärast eridirektiivide täitmist on toodud lisas 14.5.3.

Näide 3. Oletame, et viimase toiminguna väljastati kuvarile tekst näitest 1. Reavilda väärtsuseks on nüüd viimase väljastatud rea number.

. — rida nr.12

Viimane rida. Teksti viimast rida võimaldab adresseerida märk «\$».

Näide 4. Näitest 1 võetud teksti puhul:

\$ — rida nr.12.

Kombinatsioon. EDIT lubab esitada rea aadressi aritmeetilise avaldise, kasutades lisaks olal loetletud aadressmärkidele veel kümnendarve ning tehetena liitmist ja lahutamist.

Näide 5. Kasutame jälle teksti näitest 1. Korrektsed oleksid järgmised aadressid:

:START:+1 — rida nr.4;

«LOOP:» -1 — rida nr.4;

\$ - 5 — rida nr.7.

14.2.2 TEKSTILÖIGU ADRESSEERIMINE

Tekstilöik koosneb ühest või mitmest üksteisele järgnevast tekstireast. Ta on määratud üldjuhul lõigu esimese ja viimase rea aadressidega (mida eraldab koma).

Erijuht:

- * Kui lõik sisaldab ainult ühe rea, piisab ainult ühest aadressist.
- * Kui lõigu lõpuaadress on välksem lõigu alguse aadressist, sisaldab lõik ainult ühe rea.
- * Kui lõigu algusaadress puudub, võetakse vaikimisi intervall lõigu alguseks teksti esimene rida.
- * Kui lõigu lõpuaadress puudub, võetakse lõpureaks vaikimisi teksti viimane rida.

Näide. Olgu puhrvis järgmine tekst:

```
(1)      ;      ROUTINE TO PRINT CARRIAGE RETURN
(2)      ;      LINE FEED
(3)      ;      ENTRY CONDITIONS: NONE
(4)      ;      EXIT CONDITIONS: ALL REGISTERS UNCHANGED
(5)      ;
(6)      CRLF:  PUSH    PSW    ;SAVE REGISTERS
(7)          MVI     A,0DH  ;PRINT CARRIAGE RETURN
(8)          CALL   TTY0
(9)          MVI     A,0AH  ;PRINT LINE FEED
(10)         CALL   TTY0
(11)         POP    PSW    ;UNSAVE REGISTERS
(12)         RET
(13)      ;
(14)      ;      END OF CRLF-ROUTINE
```

Korrektsed oleksid järgmiselt esitatud lõigud:

:CRLF:+3	— rida nr.9
“A.OPH”,10	— read nr.7..10
.“EXIT”	— read nr.1..4
6,	— read nr.6..14
“RET”,5	— rida nr.12

14.2.3 OTSINGUTSOONI ETTEANDMINE

Adresseerimisel märgijadaga või märgendiga võib veel lisaks määrata tsooni, mille sees antud jada või märgendit otsitakse. Selleks on vaja otsitavale jadale lisada sulgudes rea aadress või tekstilõigu adresseerimisandmed.

Lisa-aadress määrab ära rea, kust alates hakatakse antud stringi või märgendit otsima, tekstilõik aga määrab ära tsooni, mille ulatuses toimub otsimine.

Selline tsooni lokaliseerimine on oluline, kui otsitav jada esineb tekstis mitu korda.

Näide. Kasutame teksti eelmisest näitest. Korrektselt on esitatud järgmised otsinguandmed:

«REGISTERs»	— rida nr. 4;
«REGISTERs»<:CRLF:+1>	— rida nr. 11;
«PRINT»	— rida nr. 1;
«PRINT»<2>	— rida nr. 7;
«PRINT»<«TTY0»,10>	— rida nr. 9.

14.3 REDIGEERIMISOPERATSIOONID

Iga kord, kui redaktor väljastab kuvarile teksti:

*EDIT COMMAND:;

teatab ta sellega, et asub režiimis, kus ta ootab mõne allpool kirjeldatud direktiivi sisestamist.

Direktiivi üldkuju on järgmine:

direktiivinimi parametrid RETURN

Tööhikud võib ära jäätta. Direktiivide suvandosad on kirjeldustes nurksulgedes, parametrijada tähistavad Ümarsulud.

Küsimärk («?») direktiivina väljastab redaktori kõigi direktiivide loendi. Enne redigeerimise algust tuleb defineerida sisend- ja väljundfail.

14.3.1 R — TEKSTI SISESTUS FAILIST

Süntaks: R[ead] [*] [n]

- Parameetrid: n — sisestavate riadade arv, kümnenendkujul
* — sisestus puhvrite täitumiseni
- Teated: *BUFFER IS 3/4 FULL* («3/4 puhrist on täis»)
BUFFER IS FULL («Puhver on täis»)
- Katkestamine: klahviga ESC; muud klahvid ei mõjuta käimasolevat sisestust

14.3.2 W — TEKSTI VÄLJASTUS FAILI

Süntaks: W[rite] [N]

- Parameetrid: N — puhvri kustutuse keeld
- Parameetri puudumisel puhver kustutatakse, kuid kirjutusvea korral puhvri sisu säilib.
- Katkestamine: klahv ESC; muud klahvid ei mõjuta käimasolevat väljastust.

14.3.3 C — KOPEERIMINE VÄLJUNDFAILI

Süntaks: C[opy]

- Väljundfaili kopeeritakse redigeeritud tekst ja see osa sisendfailist, mis puhvrisse ei mahtunud.
- Katkestamine: klahv ESC; muud klahvid ei mõjuta käimasolevat kopeerimist.

14.3.4 L — TEKSTI ESITUS

Tekst väljastatakse puhvrist ekraanile või printerile (vt. direktiiv .A L). Ekraanile väljastatakse ainult aknasse mahtuv osa.

Süntaks: L[ist] [*] [i]

-
- Parameetrid: i — tekstilõigu addresseerimisandmed;
                   i puudumisel esitatakse kogu puhvri sisu
                   * — ridade valimine esituseks märgijada alusel.
- Valikesitus: Kui direktiivis on «*», nõuab redaktor märgijada etteandmist teatega
                   ENTER TEXT STRING:
                   Märgijada sisestatakse jutumärkide vahel ning võib sisalda kuni 20 märki.
- Juhtimine: Akent saab esituse käigus nihutada klahvidega CTRL A (f5) ja CTRL F (f6).

14.3.5 N — KUVA EDASIKERIMINE

Ekraanile väljastatakse aknasse mahtuv osa. Seda saab nihutada klahvidega CTRL A (f5) ja CTRL F (f6).

Süntaks: N[ext] [n]

Parameetrid: n — rea number kümnenendkujul, alates realoenduri väärustest; parameetri puudumisei esitatakse järgmine rida

Realoenduri väärтused vt.14.5.3.

14.3.6 P — KUVA TAGASIKERIMINE

Ekraanile väljastatakse aknasse mahtuv osa. Seda saab nihutada klahvidega CTRL A (f5) ja CTRL F (f6).

Süntaks: P[revious] [n]

Parameetrid: n — rea number kümnenendkujul, realoenduri väärтusedest tagasi lugedes; parameetri puudumisel esitatakse eelmine rida.

Realoenduri väärтused vt.14.5.3.

14.3.7 I — TEKSTI SISESTUS JA LISAMINE

Süntaks: I[nsert] [r]

Parameetrid: r — rea aadress; sisestatav tekst paigutatakse selle rea järele.

Ilma parameetrita saab teksti sisestada ainult tühja puhvrisse, vastasel juhul väljastab EDIT veateate.

Teated: * LINE ADDRESS ERROR («Viga rea aadressis»)

Väljumine: Teksti sisestamise lõpetab **CTRL Z** uue rea alguses.

14.3.8 J — TEKSTI PARANDAMINE

Süntaks: J[ustify] [*] i

Parameetrid: i — tekstilõigu adresseerimisandmed
* — teksti valimine märgijada alusel

Otsingujada: Kui direktsiivis on «*», nõuab redaktor märgijada etteandmist, teatega

STRING:

Nõud sisestatakse märgijada.

Töötlus: — Rea saab asendada ueega (vt.14.1.4)
— Saab kasutada vana rea osi.

Väljumine: **CTRL Z** rea alguses.

14.3.9 D — TEKSTILÕIGU KUSTUTUS

Süntaks: D[elete] i

Parameetrid: i — kustutatava tekstilõigu adresseerimisandmed

14.3.10 A — TEKSTI LISAMINE

Uus tekst lisatakse adresseeritud rea järele.

Süntaks: A[ppend] r

Parameetrid: r — rea aadress

Väljumine: **CTRL Z** uue rea alguses.

14.3.11 E — TEKSTILÖIGU ASEENDAMINE

Sisuliselt on direktiivide D ja I kombinatsioon. Adresseeritud tekstilöigu asemele sisestatakse uus tekst.

Süntaks: E[xchange] I

Parameetrid: I — asendatava tekstilöigu adresseerimisandmed;

Väljumine: CTRL Z uue rea alguses.

14.3.12 M — TEKSTILÖIGU TEISALDUS

Süntaks: M[ove] [*] I>r

Parameetrid: I — teisaldataava lõigu adresseerimisandmed

r — rea aadress; lõik teisaldatakse selle rea ette

* — tekstilöiku ei kustutata lähteasukohas

14.3.13 S — MÄRGIJADADE ASEENDAMINE

Adresseeritud tekstilöigus saab osutatavad märgijadad asendada uutega.

Süntaks: S[ubstitute] I

Parameetrid: I — tekstilöigu adresseerimisandmed

Märgijadade sisestus:

Vastuseks direktiivi sisestusele väljastab EDIT teate

STRINGS:

ja jäab ootama märgijadade paaride sisestust. Jga jada asub jutumärkide vahel, paarid tuleb õksteisest eraldada komadega. Paaris esimesel kohal olev jada asendatakse teisel kohal olevaga.

Näide:

STRINGS: «strng 11» «strng 12»,«strng 21» «strng 22»

Tekstilõigu i piires asendatakse jada «string 11» jadaga «string 12» ning jada «string 21» jadaga «string 22».

Väljundandmed: enne naasmist ooterežiimi väljastatakse sooritatud asenduste arv

14.3.14 X — VÄLJUMINE REDAKTORIST

Direktiivi sisestamisel vastuseks redaktori viibale kontrollib EDIT, kas redigeeritud fail on tagasi salvestatud. Kui see on nii, tagastatakse juhtimine opsüsteemi ja ekraanile ilmub opsüsteemi viip «>».

Kui teksti ei ole väljastatud, ilmub veateate 10 (vt.14.5.2) koos teatega

EXIT (Y/N)

mis nõuab kinnitust väljumistaotlusele. Jaatava vastuse (Y) korral redigeeritud teksti ei päästeta, eitava vastuse järel saab teksti salvestada direktiiviga W (vt.14.3.2).

14.4 ABIOPERATSIOONID

14.4.1 T — TABULAATORI SEADMINE

Redaktori käivitamisel defineeritakse vaikimisi tabulaatori positsioonideks järgmised veerud:

11,19,27,35,43,51,69,77

Direktiiviga T saab neid väärtsusi ümber defineerida, muuta nii positsioonide väärtsusi kui ka nende arvu.

Süntaks: T[abpos] [=n]

Parameetrid: (n) — tabuleerimispositsioonide väärtsused kümnenelkujul

Parameetri puudumisel esitab direktiiv kasutusel olevad väärtsused teatega

TAB STOP = N1,N2,N3,...

Näide:

T=11, 18, 37

14.4.2 — VÄLJASTUSTE DEFINEERIMINE

(1) [.ASSIGN] L — väljundseadme kinnistamine, väljastusvormi valimine

Vastuseks direktiivi sisestusele väljastab redaktor teate

LIST DEVICE = («Nimetada seade»)

ja jäääb ootama soovitud väljundseadme nime.

Võimalikud on järgmised seadmed:

TTY — kuvar

LP — printer

Järgneb küsimus

LINE NUMBERS ON (Y/N)? («Kas väljastada reanumbrid?»)

Jaatava vastuse (Y) korral väljastatakse edaspidi iga rida koos tema numbriga, eitava vastuse (N) korral aga ilma.

Pärast seda pöördub EDIT tagasi direktiivi ootamise režiimi.

(2) [.ASSIGN] U — tähestikurežiimi ümberlülitamine: hakatakse eristama suur- ja väiketähti või loobutakse sellest

14.4.3 K — PUHVRI KUSTUTUS

Süntaks: K[III]

Direktiiv K kustutab puhvrist kogu redigeeritava teksti, järgneb naasmisse direktiivi ootamise režiimi.

14.5 LISAD

14.5.1 TEKSTIREDAKTORI DIREKTIIVID

Append r	Lisamine
Copy	Kopeerimine faili
Delete i	Kustutus
Exchange i	Asendamine
Insert [r]	Sisestus
Justify [*] i	Parandamine
Kill	Puhvri kustutus
List [*] [i]	Esitus
Move [*] i>r	Teisaldus
Next [n]	Edasikerimine
Subst i	Märgijada asendamine
Previous [n]	Tagasikerimine
Read [*] [n]	Sisestus failist
Tabpos [=n]	Tabulaator
.Assign< .Assign U	Välisseade, esitusvorm
Write [N]	Väljastus faili
X	Väljumine redaktorist

r = rea aadress

i = tekstilõigu aressseerimisandmed

n = number

14.5.2 TEKSTIREDAKTORI VEATEATED

Tekstiredaktor väljastab järgmisi veateateid:

1 NO FILE SPECIFIED	— redigeeritav fail määramata
2 DEVICE NOT READY	— seade pole valmis
3 INVALID DEVICE	— tundmatu S/V-seade
4 ARGUMENT ERROR	— viga argumendis
5 BUFFER EMPTY. ILLEGAL !	— puhter on tühi, direktiivi ei saa täita
6 LINE ADDRESS ERROR	— viga rea-aadressis
7 COMMAND ERROR	— viga direktiivis

---

8 TOO LONG LINE(80)	— reas on üle 80 märgi
9 STRING NOT FOUND	— märgijada ei leitud
10 I/O ERROR. TEXT STILL IN BUFFER	— tõrge S/V-operatsioonis, puhvri sisu säilis

14.5.3 REAVIIDA VÄÄRTUSED

Reaviida (vt.14.2.1.4) väärust peale mingi direktiivi täitmist näitab järgmine tabel

Direktiiv	Reaviida väärus
Append	Viimase sisestatud rea aadress
Copy	Viimase kopeeritud rea aadress
Delete	Viimasele kustutatud reale järgneva rea aadress
Exchange	Viimase asendatud rea aadress
Insert	Viimase sisestatud rea aadress
Justify	Viimase korigeeritud rea aadress
List	Viimase väljastatud rea aadress
Move	Esimese ümberpaigutatud rea aadress
Move	Viimase ümberpaigutatud rea aadress
Next	Väljastatud rea aadress
Substitute	Rea aadress, milles viimati asendati märgijada
Previous	Väljastatud rea aadress
Read	Viimase väljastatud rea aadress
Write	Viimase väljastatud rea aadress

15 TESTPROGRAMMID

15.1 PAKETT «DIAGNOSTICS»

«Diagnostics» on pakett mikroprotsessorit 8080,Z80 või KP580ИК80 sisaldaava mikroarvutisüsteemi kompleksseks testimiseks. «Diagnostics» võimaldab eriettevalmistusesta arvutikasutajal teha kindlaks vigade allika (mälu, mikroprotsessor, kettaseade, kuvar), mille seejärel kõrvaldab mikroarvutite riistvara spetsialist. Seejuures tuleb siiski silmas pidada, et testide kasutamiseks peab arvuti suutma programme mällu laadida ja käivitada.

15.1.1 ÜLDISED KASUTAMISJUHISED

«Diagnostics» koosneb järgmitest programmi- ja tekstifailidest:

MTEST	.COM	5K	Mälu test aadresside vahemikus 1500H—FFFFH
MTEST2	.COM	10K	Mälu test aadresside vahemikus 0100H—14FFH
CPU	.COM	19K	Mikroprotsessori test
TERM	.COM	17K	Kuvari test
QRUN	.COM	5K	Mälu, protsessori ja ketta kiirtest
QDISK	.COM	8K	Kettaseadme kiirtest
HELP	.DOC	16K	Kasutamisjuhend

Testida on soovitav sellises järjekorras:

1. Mälu.
2. Protsessor.
3. Kettaseade.
4. Terminal.
5. Magnetofon.

Kui mälu ei funktsioneerib õigesti, ei saa teiste testide tulemuste õigsuse üle otsustada. Peale mälu testi tuleb kontrollida protsessori korrasolekut. Mikroprotsessoril on käske, mida kasutatakse väga harva. Sellest tulevalt võib osa programme töötada ka vigase protsessoriga.

15.1.2 TESTIANDMETE KOGUMINE VÄLISSALVESTISSE

Välissalvestis asuvasse faili A:DIAG.LOG võivad oma teateid saata järgmised testprogrammid:

- MTEST.COM
- MTEST2.COM
- CPU.COM

See on väga mugav pikema testide jada korral (näit. 16K mälu bititest võtab aega umbes 13 tundi), kui operaatori pidev kohalviibimine ei ole võimalik. Väliisseadmele salvestamine ei välista tulemuste esitamist kuvaril.

Välisseadmeks võib olla nii kettaseade kui ka magnetofon. Failis DIAG.LOG paikneb iga testi teadete ees kaks tõhja rida ja märgid «**». Seda faili võib hiljem tekstilektoriga täiendada ja seejärel printida.

Testiandmete kogumiseks tuleb varuda välisseadmel piisavalt ruumi teadete failile, muidu võib tõö katkeda operatsioonisüsteemi veateatega.

15.1.3 KÄSUREA PARAMEETRITE KASUTAMINE

Testprogrammidele MTEST, MTEST2 ja CPU saab parameetreid ette anda käsuseaga.

Terminali test ja kompleksne kiirtest ei vaja ühtegi kutseparameetrit.

15.2 MÄLU TESTIMINE

15.2.1 TESTID JA VÕIMALUSED:

- kiirtest (Quick test),
- kulgbittitest (Walking bit test),
- mälu taastuvuse test (Burn in test),
- mälu kiiruse test (Speed test),
- mälurühmade ümberlülitamise võimalus,
- testitava mälupiirkonna esitamine,
- vea avastamisel aadressi, kirjutatud ja loetud väärтuse esitus,
- vigade loetelu esitus bittide kaupa.

Kiirtest

See test kirjutab valitud mälupiirkonda 00H, seejärel loeb tagasi iga bai-di väärтuse, veendumaks, et kõik bitid on nullitud. Järgmisena kirjutab test antud mälupiirkonda FFH ja loeb tagasi, veendumaks, et kõik bitid on ühed. Edasi kirjutab test antud piirkonda juhuslikke arve ja kontrollib tagasi lugedes saadud väärтusi. Kiirtest avastab ole 90% mälu riketest.

Kulgbittitest

See test avastab vead, mida kiirtest ei leia, näiteks adesseerimisvead. See test võtab oluliselt rohkem aega — võrdeliselt testitavate baitide arvu ruuduga. Näiteks 16K baidi mälu testimiseks kulub umbes 13 tundi.

Taastuvuse test

See test on mõeldud spetsiaalselt dünaamiliste mälude tarvis. Ette-antud mälupiirkonnal täidetakse kindlat kirjutamistsüklit 1000H korda. See-järel kirjutatakse sinna salvestise pöördkoodid ja loetakse. Kõik bitid peavad ümber lülituma.

Mälu kiiruse test

See test kontrollib, kas mälu töötab sama kiiresti kui protsessor (CPU). Test saadab kuvarile konstantse perioodiga kellasignaali. See periood peab olema kooskõlas CPU taktsagedusega:

CPU taktsagedus Kellasignaale minutis

2 MHz	1
4 MHz	2
5 MHz	3

Kui signaalide arv ei vasta CPU taktsagedusele, ei funktsioneeru mälu korrektelt.

Mälu testimiseks on kaks eraldi programmi: MTEST.COM, mis testib piirkonda 1500H—FFFFH, ja MTEST2.COM, mis testib piirkonda, milles asub MTEST (0100H—14FF)

15.2.2 MÄLU TESTI KÄIVITAMINE

1. Kutse: MTEST või MTEST2, opsüsteemi kaudu.
Ilmub küsimus

LOG TO DISK (Y/N) («Kas koguda ka kettale?»)

Eitava vstuse (N) korral väljastatakse teated ainult kuvarile.

2. Algusaadressi küsib tekst

ENTER START ADDRESS (HEX) («Sisestada algusaadress»)

Aadress sisestatakse 4-kohalise 16-ndarvuna. Lubatud on ainult märgid 0..9 ja A..F. Aadressiga eksimisel saab sisestuse katkestada mis tahes kee-

latud märgiga, see viib sammu 2 kordamisele. Tekstist väljuda saab klahvi-dega CTRL C. Vaikimisi (klahv RETURN arvu asemel) võetakse algusaadres-siks 1500H (MTEST2.COM puhul 100H).

3. Lõpuaadressi küsib tekst

ENTER ENDING ADDRESS (HEX) («Sisestada lõpuaadress»)

Sisestada 4-kohaline 16-narv või vajutada klahvile RETURN, mis põh-justab vaikimisi väärтuse valiku. Vaikimisi väärтuseks on kasutajamälu lõpp või (MTEST2 puhul) 1500H.

NB! Testitava piirkonna aadresside öigsust ei kontrollita, seetõttu võib liiga väikese (<0100H) või liiga suure (<fbase) aadressi etteandmine viia süsteemimälu ülekirjutusele või tekitada testi törkeid. Aadressi fbase väär-tus asub pesades 0005H,0006H.

NB! Kui testitakse mälupiirkonda, mis sisaldab olematuid aadresse, teatab mälu test neist kui vigadest.

4. Ilmub testi tüüpide menüü:

PLEASE SELECT («Palun valida»)

Q — QUICK TEST	— kiirtest
W — WALKING BIT TEST	— kulgbititest
B — BURN TEST	— taastuvuse test
S — SPEED TEST	— mälu kiiruse test

Siin tuleb valida ainult õks testidest.

5. Järgmisena algab mäluröhma valimise dialoog:

ENTER B FOR BANK SELECT («Rühma vahetuseks sisestada B»)

Vajutamisel klahvile RETURN siirdub dialoog sammule 6.

6. Klahvi B vajutamisel ilmub kuvarile küsimus

POKE WHICH PORT? («Osutada värat»)

Värat tähendab siin värti numbrit või mälu aadressi, mis on konkreetses mälusüsteemis kasutusel mälurühmade ümberlülitamiseks. Kui sisestatud 16-ndarv on väiksem kui 256, siis eeldatakse, et on tegemist väratiga, vastasel juhul võetakse arv mäluaadressiks.

WHAT VALUE? («Milline väärus?»)

Siin tuleb 16-ndkujuul sisestada juhtkoodi väärus, mida kasutatakse mälurühmade ümberlülitamiseks.

Mõlemad arvud sõltuvad konkreetsest riistvarast.

7. Viimasena küsitakse testitsüklite arvu:

ENTER NUMBER OF ITERATIONS (DEFAULT=1)

(«Sisestada iteratsioonide arv; vaikimisi:1»)

Klahviga RETURN valitakse ühekordne test.

Kui kõik eespool toodud küsimused on vastatud, käivitub valitud mälutest ja töötab soovitud korduste arvu täitumiseni või katkestamiseni mingile klahvile vajutamisega.

15.2.3 MÄLU TESTI KÄSUREA PARAMEETRID

Kõik mälutesti küsimuste vastused saab ette anda testi väljakutse käsureas. Sõltuvalt sellest, kas mälurühmade ümberlülitamist kasutatakse või mitte, on kaks erinevat väljakutse vormi.

1) Mälurühma ümberlülitamisega

>MTEST L S E T B P V R

- L Tulemuste väljastus
(log) L — faili «DIAG.LOG»
N — ainult kuvarile
- S Mälupiirkonna algusaadress 16-ndkujuul
(start) 0 — vaikimisivärtus

-
- E** Lõppaadress 16-nd kujul
(end) 0 — vaikimisväärtus
- T** Testi tüüp Q — kiirtest (Quick)
(type) W — kulgbtitest (Walking bit)
B — taastuvuse test (Burn in)
S — mälü kiiruse test (Speed)
- B** Mälurühmade valimine B — toimub
(bank select) N — ei toimu
- P** Värti number või mäluadress 16-ndkujul (port)
- V** Mälurühma valimise juhtkood 16-ndkujul (value)
- R** Testitsüklike arv 16-ndkujul

Näide: >MTEST L 2000 3000 Q B 23 55 1

2) Kui mälü ümberlülitamist ei kasutata, on käsurida lühem:

>MTEST L S E T N R

N märgib, et ei kasutata mälü ümberlülitamist. Teistel parameetritel on sama tähendus, mis esimeselgi juhul.

Näide: >MTEST C 3000 30FF W N 3

NB! Mälü testi käsurea parameetrid tuleb esitada ülaltoodud järjekorras.

15.3 PROTSESSORI TESTIMINE

15.3.1 TESTIOPERATSIOONID:

- CPU tüobi määramine,
- CPU kiiruse kontrollimine,
- CPU käsustiku kontroll ja vigadest teatamine.

Protsessori test interpreteerib programmi, mis on ette nähtud kõikide antud protsessori üksikute käskude ja paljude mitmest käsust koosnevate jadade testimiseks. Programm kontrollib peale iga käsu täitmist kõikide CPU registrite sisu veendumaks, et ettenähtud registrid muutusid õigesti ja et ainult need registrid muutusid. Sellega avastatakse näiteks sellist laadi CPU vigu, kus A-registrisse salvestamine mõjutab B-registri sisu.

15.3.2 MIKROPROTSESSORI TESTI KÄIVITAMINE

1. Kutse: CPU, opsüsteemi kaudu
2. Testi pealdise alla ilmub rida

ABCDEFGHIJKLMNPQRSTUVWXYZ

Siin tähistab iga täht ühte lühikest CPU testi. Kui sellist rida ei ilmu või pole ta täielik, pole protsessor korras.

3. Järgneb CPU tüübi kindlaksmääramine. Kuvarile peab ilmuma

CPU IS 8080 (või CPU IS Z80)

4. Kontrollitakse kiirust, väljastades kellasignaali ja teate

BEGIN TIMING TEST («Ajastustesti algus»)

Teatud aja möödudes saadetakse teine kellasignaal koos teatega

END TIMING TEST («Ajastustesti lõpp»)

Ajaintervall kahe kellasignaali vahel on määratud CPU tüübiga:

CPU taktsagedus	Aeg kellasignaalide vahel
8080 2 MHz	umbes 2 min
Z80 4 MHz	" 1 min
Z80A 5 MHz	" 40 s

Kui ajaintervall on oluliselt erinev toodud väärustest, võib juhtuda, et CPU ei ole korras.

5. Järgneb köigi käskude kontroll
6. Kui CPU test lõppes edukalt, ilmub kuvarile teade:

CPU TESTS OK

Vastasel juhul väljastatakse veateated:

CPU FAILED TEST:	(«CPU ei läbinud testi»)
ERROR COUNT XXXXH	(«Valeoloendur»)
INSTRUCTION SEQUENCE WAS XXXXXXH	(«Käsujada oli ...»)
REGISTER X1 CONTAINS XXH	(«Registri .. sisu on ..»)
BUT SHOULD CONTAIN XXH	(«Kuid peaks sisaldama ..»)
REGISTER VALUE BEFORE INSTRUCTION SEQUENCE WAS XXH TEST NUMBER XXXXH	(«Registri väärus enne käsujada oli ..»)

NB! Kui ilmnes, et protsessor ei suutnud täita mingit käsujada õigesti, siis Oldjuhul kordub see viga ka järgmisel katsel. Seetõttu, kui soovitakse täpsemat infot vee tekkimise kohta, võib kirjutada vastava lühikese assemblerprogrammi ja käivitada selle siluri (SID) abil.

15.3.3 MIKROPROTSESSORI TESTI KÄSUREA PARAMEETRID

CPU testi väljakutsel saab ära näidata, kas soovitakse veateateid väljastada välissalvestis asuvasse faili või mitte. Kui käsuritta on lisatud parameeter LOG, siis saadetakse teated faili DIAG.LOG:

>CPU LOG

Vastasel juhul saadetakse teated ainult kuvarile.

15.4 KUVARI TESTIMINE

15.4.1 TESTID:

- ekraani kustutamine,
- rea kustutamine,
- kursoori liigutamine üles, alla, vasakule ja paremale,
- kursoori adresseerimine,
- kursoori aadressi lugemine,
- normaalse ja pöördkujutise režiimi vahetamine.

15.4.2 KUVARI TESTIDE KÄIVITAMINE

1. Kutse: TERM, opsüsteemi kaudu. Kuvareile ilmub selgitav tekst.

2. Seejärel käivitub testide jada. Iga testi ees väljastatakse seda testi selgitav teade. Teste ei pea sooritama toodud järjekorras, vaid kasutajal on võimalus täita ainult mõni neist või sooritada testid teises järjestuses. Seliksi peab ta tegema valiku enne testi väljastatavast võimalustest loetelust:

Type «B» to bypass,«ESC» to exit or «RET» to test

(«Sisestada vahelejätkus «B», väljumiseks «ESC», käivituseks «RET»»)

3. Kuvari test lõpeb kuvareile ekraani mõõtmetega spiraali joonistamisega.

Terminali test nõuab kasutaja aktiivset osavõttu, seetõttu puudub ka võimalus teadete saatmiseks välisseadmel asuvasse faili.

15.5 KOMPLEKSNE KIIRTEST

15.5.1 OSATESTID *

- kogu kasutajamälu kiirtest,
- kasutatava ketta kiirtest,
- protsessori test.

Kompleksne kiirtest on ette nähtud avastama põhilist vigade allikat väga lühikese aja jooksul. Täielik kiirtest (s.h. kettaseadme test) võtab aega ainult umbes 4 min.(2 MHz CPU korral).

Kompleksne kiirtest koosneb tegelikult kolmest eri programmist, mis käivitatakse üksteise järel; need on

- QRUN.COM mälu kiirtest;
- QDISK.COM kettaseadme kiirtest (*);
- CPU.COM standardne CPU test (vt.15.3).

Käivitamiseks peavad need kõik kolm programmi asuma ühisel välisseadmel.

* Kettaseadme teste saab kasutada ainult kettaseadme olemasolul, nad ei ole rakendatavad lindiväljundile.

15.5.2 KOMPLEKSSE KIIRTESTI KÄIVITAMINE

1. Kutse QRUN, opsüsteemi kaudu.
2. Testi pealdise järel ilmub kuvarile teade

Memory test («Mälu test»)

ja käivitub kasutaja mälu kiirtest.

3. Kui mälu test on lõppenud, ilmub teade:

Memory test complete («Mälu test lõpetatud»)

Kui mälu test avastas vigu, teatatakse sellest nii:

LOCATION	DATA WRITTEN	DATA READ
XXXXH	YYH	ZZH
«Aadress»	«Kirjutatud andmed»	«Loetud andmed»

Vigade ilmnemisel on soovitav käivitada spetsiaalne mälu test (vt. 15.2), et saada täielikumat infot.

4. Kui mälu test on lõppenud, käivitatakse kettaseadme kiirtest. Kuvariile ilmuvad mõnesekundiliste vahedega järgmised teated:

Disk test	(«Ketta test»)
Read/write test	(«Lugemise ja kirjutuse test»)
Random seek test	(«Juhupöörduse test»)

5. Kui kettatest on lõppenud, väljastatakse kuvarile teated,

X read/write errors detected
X seek errors detected

6. Kompleksse kiirtesti viimane etapp on standardne CPU test. Nimetatud testi funktsioonid ja väljund on kirjeldatud käesoleva juhendi jaotises 15.3.

15.6 MAGNETOFONI TEST

15.6.1 KONTROLLOPERATSIOONID:

- magnetofoni salvestusnivoo määramine,
- magnetofoni salvestusrežiimi kontroll,
- kasutatava vormindatud lindi kontroll.

15.6.2 TESTI KÄIVITAMINE

1. Kutse: TTEST, opsüsteemi kaudu.

Kasutaja töö testiga seisneb programmi poolt näidatud operatsioonide tätmises ja seetõttu ei vaja siin lähemat selgitust.

16 KOOLIARVUTITE KOHTVÖRK

16.1 ANDMESIDE ÜLESANDED

Kooliarvutit eristab koduarvutist põhiliselt andmeside vahendite olemasolu. (Muudest lauaarvutite liikidest eristab mõlemat lihtsama ja odavama välisseadmestiku kasutamine.) Andmeside võimaldab ühendada omavahel üksikarvutid ja luua klassi piires kohtvõrk.

Sellise võrgu **vajaduse** tingivad järgmised asjaolud.

1. Klassis peab saama kasutada ka selliseid välisseadmeid (printer, ümbrikketassalvesti jms.), mis ei saa kuuluda iga õpilasarvuti komplekti juuba ainuüksi hankimisvõimaluste ja majanduslike kaalutluste töttu. Koolis tuleb pidada normaalseks nende seadmete simultaanset kasutamist.

2. Õppetöö efektiivsuse saavutamiseks peab õpetajal olema võimalus oma laua juurest lahkumata jälgida õpilaste tööd arvutitega ning vajaduse korral operatiivselt sekkuda. Õpetaja arvutilt peab olema võimalus saata andmeid õpilasarvutite mällu, ning teha seda vajaduse järgi simultaanselt, rühmiti (näiteks kontrolltööde puhul) või individuaalse adresseerimisega (näiteks diferentseeritud õpetamise korral).

3. Ka õpilasel peab olema võimalus oma arvuti vahendusel saata teatid õpetajale — teatada lahendamise lõpetamisest, paluda abi jne. Traditsiooniliste moodustega vörreldes tõstab selline kommunikatsioonimoodus

klassi töökultuuri, tugevdab distsipliini ja valmistab õpilasi ette tööks tulevastes kohtvõrkudes töökohtadel.

Andmeside seisukohalt iseloomustavad klassivõrku järgmised **talitlusomadused**.

1. Edastatavate sõnumite maht kõigub laiades piirides. Edastatavateks sõnumiteks on

- programmid (kuni 30K..40K baiti),
- tekstimassiivid: õppematerjal, juhendid (1K baiti e. üks kuvari ekraanitäis),
- lühisõnumid: küsimused, vastused (64 baiti e. üks rida kuval).

2. Suhteliselt madal edastuskiirus:

- lühisõnumi edastusaeg halvimal juhul kuni 1s,
- intervall kahe samast arvutist lähtuva järjestikuse lühisõnumi kohalejöudmisse vahel kuni 2s.

3. Keskmine abonentarvutite arv. Võrku võib ühendada kuni 31 arvutit.

4. Paindlik adresseerimissüsteem. Sihtjaamade adresseerimise moodused on

- individuaalne,
- grupiline,
- globaalne.

5. Lihtne ja ökonomne rajamine ja kasutamine:

- lihtne laiendatavus,
- ökonomne sideliin (harilik paarisuhe magistraalina),
- võrgu oleku ja võimalike tõrgete jälgitavus õpetajaarvutilt.

16.2 SIDESÜSTEEMI EHITUS

16.2.1 TEHNILISED ANDMED

Füüsiline sideliin:	2-sooneline bifilaarjuhe
Liini maksimaalpikkus:	50 m
Abonentarvutite maksimaalarv:	31
Füüsiline edastuskiirus:	9600 bit/s
Keskmine efektiivkiirus võrgu maksimaalkoormusel:	170 bit/s
Võrgu struktuur:	magistraalne
Pöördusmeetod:	keskjuhitav lubapöördus
Edastatava kaadri pikkus:	kuni 69 baiti
Edastatava ploki pikkus:	kuni 1K baiti

16.2.2 FÜÜSILINE LIDESTUS

Aparatuurselt on ühendus sideliiniga realiseeritud jadaväriti abil, mis on initsialiseeritud tööks asünkroonrežiimis ühe stoppbitiga ja paarituse kontrolliga. Töötlusoperatsioone aktiveerivad saatja ja vastuvõtja katkestused.

Igale abonenttarvutile on kinnistatud tema füüsiline individuaaladress (0..31), s.t. arvuti järjenumber võrgus. See aadress on salvestatud püsimälu, andmesidedraiveri püsiametlike segmendi esimesesse pessa.

16.2.3 EDASTUSKAADRID

Andmete ülekandmiseks ühest arvutist teise ning edastusprotsessi koordineerimiseks vahetavad arvutid omavahel järjestikkujule viidud informatsiooni struktureeritud massiive — edastuskaadreid. Neid formeerib ja töötleb püsimälus asuv andmesidedraiver.

«Juku» sidesüsteemis kasutatakse kaht kaadrvormingut:

(1)

SYN
SA
LA
JK
SP
INF
KS

(2)

2 baiti
1 bait
1 bait
1 bait
1 bait
1..64 baiti
1 bait

2 baiti
1 bait
1 bait
1 bait
1 bait
KS

SYN — sünkroniseerimiskood E4E4H

SA — sihtjaama aadress (vt.16.2.4)

LA — lähtejaama aadress, 0..1FH

JK — juhtkood (vt.allpool)

SP — infovälja pikkus baitides

INF — infoväli (edastatavad andmed)

KS — kaadri kontrollsumma

Juhtkoodi JK vorming:

7 6 5 4 3 2 1 0

Sidelipud	F	F — funktsioonikood:
-----------	---	----------------------

x x x x x 0 0	— edastusloa andmine (POLL)
x x x x x 0 1	— edastusloa tagastus (EOT)
K x x x A L 1 0	— andmete saatmine (DATA)
K x x V x x 1 1	— andmete kviteerimine (ACK)

K — kviteerimisbitt:

DATA-kaadrites vaheldumisi 0 ja 1

ACK-kaadrisse kopeeritakse saadud DATA-kaadrist

A = 1: andmeplokk algas

L = 1: andmeplokk lõppes

V = 1: vastuvõtupuhver on täis

x — bitti ei töödelda

16.2.4 ADRESSEERIMINE

Individuaaladesseerimine toimub arvutitele kinnistatud ja nende püsimalus paiknevate aadresside (järjenumbrite) alusel. Dispetšerarvuti individuaaladdress on alati 0, teiste arvutite aadressid on vahemikus 1..31 (1..1FH).

Grupiline adesseerimine võimaldab andmekaadrit korraga väljastada mingile õpilasarvutite suvalise suurusega grupile. Õpilasarvutid saab jatada 2..6 lõikuvasse või mittelõikuvasse gruppi. Selleks tuleb enne andmedastust saata erioperatsiooniga (vt.16.2.7) kõigile õpilasarvutitele nende grupikoodid, mis määrapavad arvutite kuuluvuse gruppidesse. Grupikood on järgmise vorminguga balt:

7   6   5   4   3   2   1   0

x	g	g	g	g	g	g	x
---	---	---	---	---	---	---	---

g — kuuluvus gruppidesse

g = 1: arvuti kuulub gruppi, mille number võrdub vastava biti numbriga
x: bitti ei töödelda

Globaalne adresseerimine võimaldab andmekaadrit korraga saata kõigile võrgu arvutitele. Globaalaadressi väärthus on EOH.

Kaadri koostisse kuuluva sihtaadressi SA (vt.16.2.3) variandid võivad seega olla järgmised:

7	6	5	4	3	2	1	0
0	0	0	0	0	0	0	0
0	0	0	a	a	a	a	a
a	a	a	0	0	0	0	0
1	1	1	0	0	0	0	0

- dispetšer
- individuaalaadress
- gruvi aadress
- globaalaadress

16.2.5 PÖÖRDUSMEETOD

Sideliini kui ressursi jaotamiseks kasutatakse tsentraliseeritud lubapöördust (ingl. *token access*). Sideliini haldab dispetšerarvutis paiknev eriprotseeder — võrgu dispetšer.

Arvuti, mis saab dispetšerilt pöördusloa (kaadri POLL näol), omandab teatud ajaks õiguse kasutada sideliini. Peale sideseansi lõppu tagastatakse luba dispetšerile kaadriga EOT ning siirdub sealjärgmisi abonentarvutile. Edastusvajaduse puudumisel tagastab abonent loa kohe. Seansi pikust kontrolliib valvetaimer; kui luba ei tagastata kontrollajaks, tõlgendab dispetšer seda veana.

Loa andmiseks valib dispetšer abonente võrgu konfiguratsiooni tabeli alusel. Tabeli rea indeksiks on abonendi individuaalaadress ja rea moodustab bait järgmise vorminguga:

7	6	5	4	3	2	1	0
Vigade loendur			a		p		

a — abonendi olemasolu sellel aadressil

a = 1: abonent on olemas

p — pöördumisloa valdaja viit

p = 1: luba on sellele reale vastaval abonendil

16.2.6 SIDESEANSS

Liinile saatmiseks võtab sidedraiver programmilt vastu andmeploki maksimaalpikkusega 1K bait ning jaotab selle eri kaadrite ja seansside vahel. Ühe sideseansi kestel saab üle kanda kuni 10 kaadrit. Kui plokk on pikem, jätkub edastus järgmisel dispetšeri poolt eraldatud seansil.

Individuaaladresseerimise korral kviteeritakse kõiki vigadeta edastatud kaadreid DATA kaadriga ACK. Järgmine DATA-kaader väljastatakse ainult siis, kui on täidetud eelmise normaalset vastuvõttu töendavad tingimused:

- kaadri ACK saabumine valvetaimeri kontrollaja piires,
- kviteerimisbiti õige väärthus (vt.16.2.3) kaadris ACK,
- vastuvõtupuhvri olekubitt V=0 (vt.16.2.3).

Kui kasvöi üks tingimus pole täidetud, korratakse eelmist DATA-kaadrit. Kui ka nüüd ei saada normaalset kviitungit, lõpetatakse seans ning informeritakse tarbivat programmi sidekanali olekubaldi vahendusel (vt.16.2.7).

Grupilise ja globaalse adresseerimise korral toimub edastus kviteerimisesta.

16.2.7 DRAIVERI LIDESTUS

Süsteemprogrammide ja draiveri vaheline side luuakse andmestruktuuride ja funktsioonide kaudu.

Edastatava informatsiooni jaoks on igas abonentarvutis eraldatud järgmised **puhvid**:

- saatepuhver, 1K bait,
- vastuvõtupuhver, 1K bait.

Draiveri poolt pöördumiseks saab kasutada käsundeid GET ja PUT. Tagasisideks eraldab draiveri kasutaja oma mälupiirkonnas ühe baidi — **sidekanali olekubaldi**, mille vorming on järgmine:

7	6	5	4	3	2	1	0
Q	D	E	V	T	x	x	x

x — bitti ei töödelda

Q = 1: operatsioon on lõpetatud (GET,PUT)

D = süntaksiviga (GET,PUT)

E = 1: edastus ebaõnnestus (GET,PUT)

V = 1: sihtarvuti vastuvõtupuhver on täis (PUT)/vastuvõtupuhver on tühi (GET)

T = 1: timeout (GET,PUT)

Funktsoonide lühike spetsifikatsioon on järgmine.

GET (S,m,b,i,k) — vastuvõtupuhvri sisu lugemine

Sisendparameetrid:

S — andmete lähtearvuti aadress

m — andmete sihtaadress mällu paigutamiseks

k — kanali olekubaldi aadress

b — loetud baitide arv

i — ploki identifikaator.

PUT (S,b,m,k,i) — andmeploki saatmine teis(t)ele arvuti(te)le

Sisendparameetrid:

S — sihtarvuti aadress (vt.16.2.4)

b — saadetava ploki pikkus baitides

m — saadetava ploki algusaadress

k — kanali olekubaldi aadress

i — ploki identifikaator.

16.3 ANDMESIDETEENUSTE KASUTAMINE

16.3.1 KASUTAJA LIIDESTUS

Lauaarvuti varustamisel andmesidevahenditega tuleb arvestada muu baastarkvara, eriti opsüsteemi, omadusi ja võimalusi ning üldist töötluskeskkonda arvutis. Seetõttu realiseeritakse andmesideteenuseid mitmekihilise liidestuse abil, mis ühendab sidedraiveri sujuvalt tarbijaprogrammide ning operaatoriseadmetega. Sidetarkvara struktuuri ja kohta süsteemis illustreerib järgmine skeem.

Inimene	
Kuvar ja klaviatuur	
Tarbijaprogrammid	Võrguhaldur (VH)
Sidemonitor (SM või SMD)	
Lisafunktsioonid	
Opsüsteem	
Püsimonitor	
Sidedraiver	
Värat	
	*
	*
	*
	Sideliin
	*****

Kasutaja liides
Baastarkvara
Liiniliides

Skeemilt on näha, et andmesideteenuste kätesaadavaks tegemine nõuab opsüsteemi laiendamist lisafunktsioonidega ning kaht spetsiaalset süsteemiprogrammi, millest võrguhaldur kuulub ainult dispetšerjaama, s.t. õpetajaarvuti tarkvara koostisse. Liidese ühe osa moodustab edastuspuhvrite süsteem. Kõiki neid komponente on kirjeldatud järgmistes alaajutistes.

16.3.2 OPSÜSTEEMI LISAFUNKTSIOONID

Arvutitevahelise andmevahetuse hõlbustamiseks on nii õpilaskui õpetajaarvuti opsüsteemi viidud kaks täiendavat funktsiooni. Opsüsteemi põhivariandist (LOS) eristamiseks on sellisele võrguvariandile antud nimi VLOS. Lisafunktsioonid on järgmised.

READN (S,b,m,a,k) — andmete lugemine teisest arvutist

Sisendparameetrid:

- S** — andmete lähtearvuti aadress
- b** — lugemisele kuuluvate baitide arv
- m** — andmete sihtadress mällu paigutamiseks
- a** — andmete mäluaadress lähtearvutis
- k** — olekubaidi aadress (vt.16.2.7)

WRITEN(S,b,m,a,k) — andmete kirjutus teis(tes)se arvuti(te)sse

Sisendparametrid:

S — sihtarvuti aadress (vt.16.2.4)

b — saadetava sõnumi pikkus baitides

m — saadetava sõnumi algusaadress lähtearvutis

a — andmete sihtaadress sihtarvuti mälus

k — olekubaidi aadress (vt.16.2.7)

Tagasisideks kasutatakse kanali olekubaiti, mille vorming on kirjeldatud alajaotises 16.2.7.

16.3.3 VÕRGUHALDUR VH

Tüüpilises klassivõrgus on printerite ja välissalvestite (magnetofon, ümbrikketas) arv minimaalne ja vähemalt üht osa neist tuleb kasutada kui võrgu ühisisressurss. Nende ressursside jaotamist korraldab õpetajaarvuti. Simultaanse kasutamise süsteem on üles ehitatud nii, et õpilasarvuti saab oma opsüsteemi vahendusel kasutada õpetajaarvuti välisseadmeid nii, nagu oleksid need õpilasarvuti enda koostises.

Ressursside eraldamiseks on ette nähtud õpetajaarvutis paiknev süsteemiprogramm, võrguhaldur **VH**, mis laaditakse opsüsteemi vastava direktiiviga, dialoogi viibafaasis.

Selle programmi abil saab õpetajaarvutilt saata õpilasarvutitele käsundeid opsüsteemi viibatasemele ja blokeerida selleks ajaks sisestuse õpilasarvuti klaviatuurilt. Sel teel saab õpetaja saata õpilasarvutitele tarkvara komponente (translaatorid, redaktorid jne.) ja töötlemisele kuuluvaid tekstifaili.

Suhtlemine võrguhalduriiga pöhineb teenuste menüül, seetõttu ei vaja see detailsemat kirjeldust.

16.3.4 ANDMESIDEPUHVRID

Edastatava info paigutamiseks on kasutusel kaht tüüpi puhvrid:

— andmemassiivide (pikkade sõnumite) puhvrid: üks saate- ja üks vastuvõtupuhver igas arvutis, kumbki mahuga 1K bait;

— teadete (lühisõnumite) puhvrid mahuga kuni 250 baiti, puhvrite arvu saab muuta ja sellele ei ole tehtud programmilisi kitsendusi.

Teadete puhvri struktuur on järgmine:

0	s
1	p
2	n
3	v
4	
5	Andmed

s — puhvri olekubait
 p — andmevälja pikkus baitides
 n — puhvri number
 v — viit järgmisele puhvrile
 v=FFFFH puhul on puhver viimane

Esimese teadete puhvri aadress asub mälupesades OBH, OCH

Puhvri olekubaidi vorming on järgmine:

7	6	5	4	3	2	1	0
T	V	x	C	C	C	C	C

T — puhvri tüüp
 T=0:väljundpuhver
 T=1:sisendpuhver

V — puhvri hõivatus
 V=0:vaba
 V=1: hõivatud

CC — bitid 0..4 — kirjutuste loendur
 C=0: puhver on tühi
 C=1..31 — tekstijadade arv puhvris

16.3.5 SIDEMONITORID

Need süsteemiprogrammid annavad tarbijaprogrammi käsutusse hulga andmesidefunktsioone, mida saab kasutada nagu opsüsteemi funktsioone (vt. 3.1). Monitori **SM** kasutatakse õpilasarvutis, suurema funktsioonide arvuga monitori **SMD** aga õpetajaarvutis.

Monitor laaditakse nagu tavalline tarbijaprogramm ning ta paigutub vaba mälutsooni lõppu, vahetult baasoperatsioonisüsteemi ette. Parameetrite süsteemitsoonist kasutatakse mälupesi 08H..0AH.

Puhvris võib olla kuni 31 tärgijada (esimene bait jadas näitab talle järgnevate tärkide arvu). Funktsioonide spetsifikatsioon on järgmine.

0: MAKE BUFFER — uue puhvri loomine

Sisend: A = puhvri pikkus baitides

Väljund: A = 0 — puhver on loodud

1: GET BUFFER — puhvri eraldamine

Sisendid: A = puhvri pikkus baitides

B = abonentarvuti aadress

Väljundid: A = eraldatud puhvri pikkus

B = puhvri number

DE = puhvri aadress

2: DELETE BUFFER — puhvri likvideerimine

Sisend: A = puhvri aadress

Väljund: A = 0 — puhver on likvideeritud

3: READ BUFFER — puhvri sisu lugemine

Sisendid: A = tärgijada järjekorranumber puhvris

B = abonentarvuti aadress

DE = loetavate andmete sihtaadress mälus

H = puhvri number

Väljund: A = loetud baitide arv

4: WRITE BUFFER — kirjutus puhvrisse (lisatakse puhvri lõppu tärgijada)

Sisendid: A = kirjutatavate baitide arv

B = sihtarvuti aadress

DE = andmete lähteaadress mälus

H = puhvri number

Väljund: A = kirjutamata jää nud baitide arv (0:normaalne kirjutus)

5: SHOW BUFFER — puhvri sisu kuvamine

Sisendid: A = väljastatavate baitide arv

B = abonentarvuti aadress

H = puhvri number

6: SEND TO CONSOLE — saatmine sihtarvuti ekraanile

Sisendid: A = saadetavate baitide arv

B = sihtarvuti aadress

HL = saadetava teksti algusaadress mälus

7: BUFFER STATUS — puhvri oleku seadmine

Sisendid: A = puhvri olek

A = 0:väljundpuhver

A = 1:sisendpuhver

A = 2:puhver on vaba

A = 3:puhver on tühi

A = 4:puhvris elevate tärgijadade arvu kösimine

H = puhvri number

Väljund: A = 0:operatsioon on sooritatud(A=0..2) või tärgijadade arv(A=3)

8: DELETE NETWORK PROGRAM — sidemonitori likvideerimine

Mälust körvaldatakse sidemonitor, puhvrid likvideeritakse, viidad parameetrite tsoonis nullitakse.

Sisendparameetreid ei ole.

SISUKORD

I. RIISTVARA

0. PÖHITEATMEID	6
0.1 Struktuur	6
0.2 Tehnilised andmed	8
0.3 Konstruktsioon	9
0.4 Mäluaotus. Adresseerimismoodused	10
0.5 Välisseadmete ühendamine	12
0.5.1 Videoliides	12
0.5.2 Magnetofoni liides	13
0.5.3 Sideliides	15
0.5.4 Kasutaja värat	16
0.6 Arvuti laiendamine	17

II. KASUTAMISJUHISED

1. ARVUTI ÜLESSEADMINE	19
1.1 Teleri ühendamine	19
1.2 Magnetofoni ühendamine	20
1.3 Arvuti sisselülitamine	20
2. ETTEVALMISTUS TÖÖKS	20
2.1 Ettevalmistus tööks püsimonitoriga	21
2.2 Ettevalmistus tööks LOS-iga	21
2.3 Korrasoleku kontroll	23
3. VALMISPROGRAMMIDE KASUTAMINE	24

4. PROGRAMMIDE KIRJUTAMINE	25
4.1 Programmeerimiskeele valimine	25
4.1.1 Assemblerkeel	25
4.1.2 PL/M	25
4.1.3 BASIC	26
4.2 Algteksti sisestus	26
4.2.1 Basic-keelse algteksti sisestus	26
4.2.2 PL/M- ja assemblerkeelse algteksti sisestus	27
4.3 Programmeerimisvahendid	27
4.3.1 BASIC-u interpreetaator	27
4.3.2 PL/M-kompilaator	29
4.3.3 Assembler	30
5. PROGRAMMIDE SILUMINE	30
5.1 Silur SID	30
5.2 Veeateated	31
5.3 Arvuti mäluaotus	31
III. TARKVARA	
6. TARKVARA ÜLDKIRJELDUS	33
7. PÜSIMONITOR	34
7.1 Monitori direktiivid	34
7.2 Monitori funktsioonid	36
7.3 Kuvari töorežiimid	41
7.3.1 Tärgirežiim	41
7.3.2 Graafikarežiim	43
7.4 Klahvikoodid	43
8. OPERATSIOONISÜSTEEM	46
8.1 Üldandmeid	46
8.2 Käsuprotsessori residentsed funktsioonid	50
8.3 Teenindusprogrammid	52
8.4 Operatsioonisüsteemi liidestus	53
8.4.1 BLOS-i funktsioonide kasutamine	53
8.4.2 BLOS-i funktsioonide loetelu	54
8.5 Operatsioonisüsteemi teated	68

9. ASSEMBLER	69
9.1 Sissejuhatus	69
9.2 Programmi vorming	70
9.3 Operandide koostamine	70
9.3.1 Arvkonstandid	71
9.3.2 Reserveeritud sõnad	71
9.3.3 Sümbolkonstandid	71
9.3.4 Aritmeetika-ja loogikaoperaatorid	72
9.3.5 Operaatorite prioriteet	72
9.4 Assembleri direktiivid	73
9.4.1 ORG	73
9.4.2 END	74
9.4.3 EQU	74
9.4.4 SET	74
9.4.5 IF ja ENDIF	74
9.4.6 DB	75
9.4.7 DW	75
9.4.8 DS	76
9.5 Veateated	76
9.6 Objektfaili struktuur	77
Lisa A: Mikroprotsessori KP580ИК80 käsustik	77
Lisa B: Programmeerimisnäiteid	91
10. MINIASSEMBLER	93
10.1 Otstarve	93
10.2 Eriomadused	93
10.2.1 Algteksti sisestus	93
10.2.2 Erinevused käsukoodides	93
10.2.3 Märgendite töötlemine	94
10.2.4 Konstandid	94
10.3 Kasutamine	94
10.4 Salvestatud tekstiga töötamise näide	96
11. PÜSIMÄLU-BASIC	98
11.1 Erisümbolid	98
11.2 Andmetüübhid	98
11.3 Kästud	99

11.4 Operaatorid	102
11.5 Funktsioonid	103
11.6 Veateated	104
 12. PL/M	105
12.1 Üldandmed	105
12.2 Kompilaatori kasutamine	106
12.2.1 Pöördumine	106
12.3 Veateated	109
12.3.1 Vead töös failiga	109
12.3.2 Programmi sündaksi vead	109
 13. SILUR SID	112
13.1 Üldandmed	112
13.1.1 Käivitus	112
13.1.2 Direktiivid	113
13.1.3 Arvud	114
13.1.4 Kümnendarvud	114
13.1.5 Märgid	114
13.1.6 Märgendi liited	115
13.1.7 Sümbolavaldised	115
13.2 Direktiivide kirjeldused	115
13.2.1 A — Reaassembler	115
13.2.2 C — Alamprogrammi kutse	116
13.2.3 D — Mälutõmmis	117
13.2.4 F — Mälu täitmine	117
13.2.5 G — Programmi käivitus	117
13.2.6 H — Kuueteistikümnendarvutused	119
13.2.7 I — CP/M direktiivi sisestus	119
13.2.8 L — Pöördassembler	120
13.2.9 M — Mälusisu teisaldus	120
13.2.10 P — Kontrollpunktide seadmine	121
13.2.11 R — Laadimine	122
13.2.12 S — Kirjutus mällu	123
13.2.13 T — Jälitusrežiim	123
13.2.14 U — Sammurežiim	124
13.2.15 V — Mälupiirkondade võrdlemine	124
13.2.16 X — Programmi olekuvektor	125

14. TEKSTIREDAKTOR EDIT	126
14.1 Teksti sisestamine sõrmistega	127
14.1.1 Märgi kustutamine	127
14.1.2 Rea kustutamine	127
14.1.3 Tabuleerimine	127
14.1.4 Kombineeritud sisestamine	128
14.2 Teksti adresseerimine	129
14.2.1 Rea adresseerimine	129
14.2.2 Tekstilõigu adresseerimine	131
14.2.3 Otsingupiirkonna etteandmine	132
14.3 Redigeerimisoperatsioonid	132
14.3.1 R — Teksti sisestus failist	133
14.3.2 W — Teksti väljastus faili	133
14.3.3 C — Kopeerimine väljundfaili	133
14.3.4 L — Teksti esitus	133
14.3.5 N — Kuva edasikеримine	134
14.3.6 P — Kuva tagasikеримine	134
14.3.7 I — Teksti sisestus ja lisamine	135
14.3.8 J — Teksti parandamine	135
14.3.9 D — Tekstilõigu kustutus	135
14.3.10 A — Teksti lisamine	135
14.3.11 E — Tekstilõigu asendamine	136
14.3.12 M — Tekstilõigu teisaldus	136
14.3.13 S — Märgijadade asendamine	136
14.3.14 X — Väljumine reaktorist	137
14.4 Abioperatsioonid	137
14.4.1 T — Tabulaatori seadmine	137
14.4.2 . — Väljastuse defineerimine	138
14.4.3 K — Puhvri kustutus	138
14.5 Lisad	139
14.5.1 Tekstiredaktori direktiivid	139
14.5.2 Tekstiredaktori veateated	139
14.5.3 Reaviida väärтused	140
15. TESTPROGRAMMID	140
15.1 Pakett «Diagnostics»	140
15.1.1 Üldised kasutamisjuhised	141
15.1.2 Testiandmete kogumine välissalvestisse	141
15.1.3 Käsurea parameetrite kasutamine	142

15.2 Mälu testimine	142
15.2.1 Testid ja võimalused	142
15.2.2 Mälu testi käivitamine	143
15.2.3 Mälu testi käsurea parameetrid	145
15.3 Protsessori testimine	146
15.3.1 Testioperatsioonid	146
15.3.2 CPU testi käivitamine	147
15.3.3 CPU testi käsurea parameetrid	148
15.4 Kuvari testimine	148
15.4.1 Testid	148
15.4.2 Kuvari testide käivitamine	149
15.5 Kompleksne kiirtest	149
15.5.1 Osatestid	149
15.5.2 Kompleksse kiirtesti käivitamine	150
15.6 Magnetofoni test	151
15.6.1 Kontrollifunktsoonid	151
15.6.2 Testi käivitamine	151
16. KOOLIARVUTITE KOHTVÖRK	151
16.1 Andmeside ülesanded	151
16.2 Sidesüsteemi ehitus	152
16.2.1 Tehnilised andmed	152
16.2.2 Füüsiline liidestus	153
16.2.3 Edastuskaadrid	153
16.2.4 Adresseerimine	154
16.2.5 Pöördusmeetod	155
16.2.6 Sideseanss	156
16.2.7 Draiveri liidestus	156
16.3 Andmesideteenuste kasutamine	157
16.3.1 Kasutaja liidestus	157
16.3.2 Opsüsteemi lisafunktsoonid	158
16.3.3 Võrguhaldur VH	159
16.3.4 Andmesidepuhvrild	159
16.3.5 Sidemonitorid	160

30 kop.

JUKU

mikroarvuti
kasutamisjuhend